

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA HISTORIE

**ŽIVOT V ZANIKLÝCH SÍDLECH NA TACHOVSKU
(KULTURNĚ-HISTORICKÁ TOPOGRAFIE)**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Petr Šafanda

Učitelství ruského jazyka a dějepisu pro základní školy

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Petr Hlaváček, Ph.D.

Plzeň 2022

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 30. června 2022

.....
vlastnoruční podpis

Velké poděkování patří vedoucímu mé diplomové práce, Doc. PhDr. Petru Hlaváčkovi, Ph.D., za jeho cenné rady, ochotu, čas a odbornou pomoc, kterou mi věnoval při psaní práce. Rovněž bych chtěl poděkovat všem ostatním pedagogům na Katedře historie, FPE ZČU v Plzni za jejich skvělou práci a úsilí, které nám věnovali po dobu našeho bakalářského, ale i navazujícího magisterského studia a snažili se nás maximálně připravit na budoucí povolání učitele dějepisu.

Obsah

Seznam zkratek	1
ÚVOD.....	2
1 VEŘEJNÝ ŽIVOT	3
1.1 Německé osídlení českého prostoru	3
1.2 Napětí ve společnosti	4
1.3 Nacionalismus.....	5
1.4 První republika.....	6
1.5 Centralizace a oslabení samosprávy	6
1.6 Po Mnichovu.....	8
1.7 Vývoj za druhé světové války.....	9
1.8 Vývoj po druhé světové válce.....	10
1.9 Železná opona.....	11
1.10 Degermanizace.....	11
2 CÍRKEVNÍ ŽIVOT.....	13
2.1 Židovské obyvatelstvo	15
2.1.1 Pořejov (Purschau).....	16
2.1.2 Butov (Wuttaw).....	17
2.1.3 Mílov (Mühlloh)	18
2.2 Církevní život v 1. polovině 20. století	19
2.2.1 První republika.....	19
2.2.2 Druhá světová válka.....	19
2.2.3 Poválečný vývoj.....	20
3 ŽIVOT VE ZNAMENÍ ZVYKŮ, TRADIC A KUCHYNĚ	22
3.1 Nový rok	22
3.2 Tři králové	22
3.3 Plesové období	23
3.4 Masopust.....	23
3.5 Velikonoce.....	25
3.6 Valpuržina noc	27
3.7 Stavění máje.....	27

3.8	Letnice a letní veselice	27
3.9	Svátek sv. Jana Křtitele.....	28
3.10	Svátek Všech svatých a Památka zesnulých	29
3.11	Svátek sv. Martina.....	29
3.12	Advent.....	29
3.13	Vánoce.....	30
3.14	Silvestr	31
4	SPOLKOVÝ ŽIVOT.....	32
4.1	Česká Ves.....	32
4.2	Lučina	33
4.3	Jedlina.....	33
4.4	Jalový Dvůr.....	34
5	HOSPODÁŘSKÝ ŽIVOT	35
5.1	Vliv sídelní struktury.....	36
5.2	Hospodářské problémy	36
5.3	Sklářství.....	37
5.3.1	Lučina (Sorghof).....	38
5.3.2	Ostrůvek (Inselthal)	39
5.3.3	Pavlova Huť (Paulushütte)	40
5.3.4	Skláře (Neu Windischgrätz).....	41
5.3.5	Zlatý Potok (Goldbach).....	43
5.3.6	Brusírny a leštírny na Kateřinském potoce.....	44
5.3.7	Brusírny a leštírny na Mži	45
5.3.8	Frauenthal	45
5.3.9	Brusírny a leštírny na Hraničním potoce	46
5.3.10	Nová Knížecí Huť (Neu Fürstenhütte)	47
5.3.11	Stará Knížecí Huť (Alt Fürstenhütte)	48
5.3.12	Zahájí (Waldheim)	49
5.3.13	Brusírny a leštírny na Huťském potoce	50
5.3.14	Kolm (Kulm).....	50

5.3.15	Schönwaldská huť (Schönwalderhütte).....	51
5.3.16	Brusírny a leštírny na Lužním potoce	52
5.3.17	Kollerova Huť (Kollerhütten).....	52
5.3.18	Od rozkvětu po stagnaci.....	53
5.4	Výroba potaše.....	54
5.5	Železářství.....	54
5.6	Papírenství.....	56
5.7	Zpracování perleti	57
5.8	Provozy závislé na vodě.....	58
5.8.1	Mlýny	59
5.8.2	Sklářský potok (Schaflohbach, Flötzbach, Buhlohbach)	59
5.8.3	Celní potok (Zollbach, Zottbach).....	60
5.8.4	Huťský potok (Bösenbach, Kaltwasserbach).....	60
5.8.5	Ödlohbach.....	61
5.8.6	Spálený potok (Leierbach)	61
5.8.7	Hraniční potok (Rehlingbach, Grenzbach)	62
5.8.8	Kateřinský potok (Katharinabach oder Katharinenbach)	62
5.9	Uhlířství	63
5.10	Lesní krajina.....	64
5.10.1	Dějiny lesnictví	65
5.10.2	Pily a soustružení.....	65
5.10.3	Těžba.....	66
5.10.4	Plavení dřeva	67
5.10.5	Lesní domkáři – Waldhäusler.....	67
5.10.6	Myslivost.....	68
6	NAUČNÁ STEZKA A JEJÍ DIDAKTICKÉ MOŽNOSTI.....	69
6.1	Zaniklé provozy v blízkosti naučné stezky	69
6.1.1	Brusírna a leštírna skla čp. 2	69
6.1.2	Josefinina brusírna čp. 24	70
6.1.3	Malovcův podnik, Malovcova brusírna čp. 23	71

6.1.4	Arnoštova leštírna, Nový podnik čp. 9.....	71
6.1.5	Malovcova pila, Arnoštova brusírna čp. 10.....	72
6.2	O naučné stezce	73
6.3	Jednotlivá zastavení na NS Historie sklářství	74
6.3.1	Zastavení č. 1 – Tavení skla	74
6.3.2	Zastavení č. 2 – Tavení skla	76
6.3.3	Zastavení č. 3 – Korálky.....	77
6.3.4	Zastavení č. 4 – Skláři - lidé z lesů	79
6.3.5	Zastavení č. 5 – Nová Knížecí Hut'	80
6.3.6	Zastavení č. 6 – Výroba tabulového skla	81
6.3.7	Zastavení č. 7 – Arnoštova leštírna a brusírna.....	82
6.3.8	Zastavení č. 8 – Co utáhne jeden potok.....	84
6.3.9	Zastavení č. 9 – Sklářny na přelomu 19. a 20. století	86
6.3.10	Zastavení č. 10 – Panství Waldheim	87
6.3.11	Zastavení č. 11 – Výrobky místních sklářů	89
6.3.12	Zastavení č. 12 – Odhalování historie.....	90
	ZÁVĚR	92
	RESUMÉ	93
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	94
	Prameny a literatura.....	94
	Internetové zdroje.....	97
	Jiné zdroje	97
	SEZNAM PŘÍLOH	99

Seznam zkratk

FS – Finanční stráž

CHKO – chráněná krajinná oblast

KSC – Komunistická strana Československa

k. ú. – katastrální území

NSDAP – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Národně socialistická německá dělnická strana)

ONV – okresní národní výbor

PS – pohraniční stráž

SOA – státní oblastní archiv

SOKA – státní okresní archiv

SOS – Stráž obrany státu

ÚVOD

Ve své diplomové práci se budu věnovat životu obyvatel v zaniklých sídlech na Tachovsku. Půjde o pokračování mé bakalářské práce, která se věnovala především historii zaniklých obcí a jejich významným stavbám. Jelikož mě fenomén zaniklých obcí nepřestal ani po letech fascinovat, rozhodl jsem se mu věnovat dále. Tentokrát bylo mé zaměření jasné, poznat blíže život lidí v těchto sídlech, pro které byl region dnešního Tachovska domovem po dlouhá staletí. Prál bych si, aby práce byla důkazem toho, že život původního, převážně německého obyvatelstva, byl bohatý a plný zajímavých prvků, které bychom mohli znovu uvést do svých životů. Život původního obyvatelstva hodlám prozkoumat ve všech možných aspektech. Ať už se bude jednat o život veřejný, který ve zdejším regionu ovlivnilo hned několik faktorů, život církevní, který nám poodkryje dřívější sílu náboženství v dnes takřka ateistickém okrese, nebo život hospodářský, který byl velmi pestrý. Obyvatel dnešního okresu Tachov totiž bude nevěřicně koukat, když mu řeknete, že se blízko jeho domova vyrábělo sklo, železo nebo papír. Pokládám za důležité odkrývat zapomenutou minulost. Zapomenuté a takřka nepřístupné totiž bylo díky vybudování železné opony zdejší pohraničí. Pohraničí, které žilo v minulosti aktivním životem, si dodnes vytváří svou vlastní identitu. Přitom původní obyvatelé měli k tomuto území silný vztah, rodiny zde žily z generace na generaci plnohodnotným životem. O tom může svědčit i množství zvyků a tradic, které původní obyvatelé dodržovali. Některé z nich byly specifické výhradně pro tuto oblast. Za narušení stabilního vývoje, který zde po dlouhá léta trval, může především druhá světová válka, následný odsun německého obyvatelstva a budování železné opony. Rovněž ne příliš úspěšná byla dosídlovací akce, která nejenže nezvládla Tachovsko plnohodnotně dosídlit, navíc do regionu přišlo mnohdy nesourodé obyvatelstvo, které si s sebou přineslo své zvyky, kulturu a jazyk. Nutno přiznat, že jejich vztah ke zdejší krajině nebyl nijak pevný, navíc o původních obyvatelích, do jejichž domů se nastěhovali, téměř nic nevěděli. Pokusím se tedy poodkrýt kus minulosti regionu, ve kterém od narození žiji, a je tudíž mým domovem. Pro starší generaci, která sem po válce přišla to tak být nemusí a stále mohou s nostalgií vzpomínat na místa, kde prožívali své dětství. Považuji za důležité, aby každý člověk věděl něco o minulosti místa, ve kterém žije. Chtěl bych tedy, aby se lidé mladí i staří tyto informace dozvěděli, pokud jim nejsou známy. To je ostatně i cíl výuky dějepisu na školách. Představovat historii a poučit se z ní. Doufám, že tomu má práce, která bude jakousi regionální vlastivědou, pomůže.

1 VEŘEJNÝ ŽIVOT

Na území Českého lesa – německých Sudet, kraji nacházejícím se při česko-bavorské hranici, se často střetávaly zájmy české koruny a sousedního Bavorska. Překotné doosídlení zdejších lesnatých území probíhalo především od konce 17. do poloviny 19. století.¹ Do té doby byl tento kraj poměrně dlouho pustý a řídce osídlený. K historicky významným změnám v českém pohraničí došlo především v průběhu minulého století. První velkou změnou byl rozpad Rakousko-Uherska a s tím související složitě dotváření hranice nástupnického státu. Další výrazné územní změny přinesla Mnichovská dohoda a rozpad Československa související s následným připojením pohraničních oblastí k Třetí říši.² K těm úplně nejzásadnějším změnám pak došlo v poválečném období. Po druhé světové válce a odsunu německého obyvatelstva nastal rychlý zánik všeho, co zde bylo do té doby vytvořeno. Tento dějinami těžce zkoušený kus země, položený na hranici dvou různých politických soustav, bylo možné bez obtíží navštívit a začít poznávat teprve až začátkem 90. let. Do té doby byla tato část země uzavřená do vlastní samoty.³

1.1 Německé osídlení českého prostoru

Již od počátku kolonizace ve 13. století se neustále proměňovala hranice mezi českým a německým jazykem. Zároveň s tím se ale také stále posouvala hranice německého osídlení směrem do vnitrozemí. Důvodem k tomu byl zpočátku příliv kolonistů do nových měst a příchod šlechty po velkých válkách. Šlechta si s sebou samozřejmě přivedla svoje poddané a začala vyžadovat styk s úřady v němčině. Pozdějším důvodem bylo doplňování populačních ztrát německy mluvícím lidem po válkách vedených v letech 1618-1648 a rovněž působení obchodníků, obzvláště pak horníků, na tomto území.⁴

¹ ANTIKOMPLEX a kol. *Zmizelé Sudety = Das verschwundene Sudetenland*. Praha: Antikomplex, z.s., 2015. s. 205. ISBN 978-80-906198-1-4.

² *Zapomenutá místa pohraničí: 50 let vývoje krajiny očima archeologie = Vergessene Orte des Grenzgebiets – 50 Jahre Landsch*. Praha: Calamarus, 2018. s.

³ ANTIKOMPLEX a kol. *Zmizelé Sudety = Das verschwundene Sudetenland*. Praha: Antikomplex, z.s., 2015. s. 205. ISBN 978-80-906198-1-4.

⁴ ANTIKOMPLEX a kol. *Proměny sudetské krajiny*. s. 49. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2006. s. 49. ISBN 80-86125-75-2

1.2 Napětí ve společnosti

Napětí mezi Čechy, Němci, Židy žijícími v Čechách a náboženskými entitami zde existovalo po dlouhá staletí. Napětí vycházelo zcela jasně na povrch při velkých hospodářských a politických změnách. Těmi byly zejména husitské bouře, doba pobělohorská s třicetiletou válkou a protireformací, doba emancipace a stěhování venkovského obyvatelstva do měst po zrušení nevolnictví a v počátcích rozvoje manufakturní a průmyslové výroby, která zahájila i proces dnes nazývaný jako české národní obrození. Následovala 1. světová válka a její dopady na nové politické uspořádání střední a východní Evropy, velká hospodářská krize konce 20. a začátku 30. let 20. století a nástup totalitních režimů např. v Německu a rostoucí snahy poražených v 1. světové válce po revizi jejich výsledků, které vyústily v 2. světovou válku a enormní nárůst vlivu Sovětského svazu jako jedné z vítězných mocností 2. světové války na dění v Evropě a jeho zájmů ve vztahu k poraženému Německu a jím osvobozeným zemím. To, co se událo mezi lety 1938-1947 v ČSR, Protektorátu Čechy a Morava a v obnovené ČSR, je nutné chápat nikoliv v úzkém časovém kontextu, ale v dlouhém historickém kontextu, který se vyvíjel po dlouhá staletí.⁵

Do 1. světové války šli Sudetští Němci sloužit s velkým odhodláním. Podle dostupných statistik převyšovaly ztráty oddaných Sudetských Němců nad ztrátami ostatních národností v říši. S velkou nelibostí a nepochopením se dovídali o dezercích českých jednotek a o činnosti české politické emigrace v nepřátelské cizině. Se silícím sebevědomím Čechů a jejich ekonomickém a kulturním rozmachu zároveň sílil i v říši jejich vliv na politiku v druhé polovině 19. století. Němci ze Sudet se postupem času dívali na Čechy jako na sobě rovné a ubírali si na svém nacionalismu a povýšenosti. V roce 1904 v Trutnově založili extrémní nacionalisté pod vedením Schönerera, ostře nacionální stranu Deutsche Arbeitspartei, z níž později vznikla NSDAP.⁶

⁵ ŘÍHA, Martin. *Proměny sudetské krajiny jako poselství dalším generacím*. Praha: Společnost pro trvale udržitelný život, 2008. s. 1. ISBN 978-80-902635-7-4.

⁶ MALÝ, Ladislav. *Soužití Čechů s Němci*. Praha: Nakladatelství Powerprint, 2014. s. 14-15. ISBN 978-80-87994-12-2.

1.3 Nacionalismus

Pro upevnění nacionalismu ve společnosti je velmi významný rok 1885, kdy německé nacionalistické strany, třebaže byly různého zabarvení, vytvořily v Říšské radě tzv. Železný kruh. Šlo o spojení německé levice proti ostatním členům Říšské sněmovny. Toto uskupení se pak v roce 1896 přetvořilo na Deutsche National Partei, později přejmenované na Deutsche Volkspartei. Další významnou událostí pro posílení nacionalismu byly volby konané roku 1907. Tehdy se spojily všechny německé strany a hnutí a vytvořili Německý nacionální svaz. Ten se okamžitě stal nejsilnějším politickým subjektem, který celkově čítal 104 poslanců. Jen pro připomenutí, Říšská sněmovna parlamentu měla celkem 425 poslanců. Představitelkou nacionální politiky se v nově vzniklém Československu stala Německá nacionální strana. Nacionalisté byli odpůrci jakéhokoliv oddělení a autonomie národností. Ať už se jednalo o nacionalisty české nebo německé. Němečtí nacionalisté se shodovali na tom, že by rozdělení území znemožňovalo germanizaci Čechů. Čeští nacionalisté si zase odmítli připustit skutečnost, že pokud by došlo k nějakému územnímu dělení či autonomii, že by to s sebou neslo i ztroskotání historického státního práva s nedělitelným Českým královstvím. Tím by samozřejmě byla pokořena i jakási nadvláda českého národa. Na území Sudet bylo možné zaregistrovat před vznikem Československa čtyři typy nacionalismů. Ty nyní představím a vysvětlím jejich principy.⁷

První skupinou bylo takzvané konzervativní rakušanství, které prosazovalo císařství posvěcené církví, ovšem například národnostní dimenzi připisovala skupina podřadný význam. Druhou skupinou, zaměřenou na přestavbu společnosti ve stavovský stát, tvořili křesťanští sociálové, sledující katolické sociální učení, které bylo představováno například Dr. Karlem Luegerem nebo Othmarem Spannem. Důležitou poznámkou k této skupině je fakt, že byli v rozporu s nacionalismem šovinistickým. Třetí a skutečně významnou skupinou byli představitelé sociální demokracie. A proč došlo k zařazení sociálních demokratů mezi nacionalistické skupiny? Především k tomu přispěl jejich zveřejněný austromarxistický program, ve kterém rovněž nechyběly ani různé projekty na federativní uspořádání říše. Tím byl například velmi známý projekt K. Rennera. Poslední nacionalistickou skupinou nebo spíše

⁷ MALÝ, Ladislav. *Soužití Čechů s Němci*. Praha: Nakladatelství Powerprint, 2014. s. 15-16. ISBN 978-80-87994-12-2.

skupinami, byly ty Schönererova zaměření. I přes poměrně výraznou ideologii se však více neprosadily, zejména díky malému počtu jejich přívrženců.⁸

1.4 První republika

Změny, které přišly v souvislosti se vznikem první republiky, nebyly zprvu tak razantní. Později bylo hůře, což bylo následkem třeba hospodářské krize. Lidé změny pocítili především na výplatách mezd, sociálních dávek a dalších finančních transakcích. Dále se začala projevovat snaha prosadit český jazyk na státní, samosprávné nebo infrastrukturní úrovni. Z hlediska kulturně-politické oblasti byla změnami nejvíce zasažena kulturní elita. Ta po vytvoření samostatného československého státu zůstala v jakémsi omezeném pohraničním prostoru, který vymezovaly jednak oblasti nebo jazyková sekundarita. Převážně německé obyvatelstvo bylo rozhořčeno postojem vyšších orgánů v Praze, které jim zprávy s důležitými informacemi posílaly především v českém jazyce. Lidé, kteří ovládali oba jazyky, mohli poměrně dobře v kulturním nebo politickém životě existovat dále. Ovšem většina obyvatel v pohraničí Českého lesa mluvila výhradně německým jazykem a začala tak více naslouchat své domovině. Docházelo k čím dál častější komunikaci s německým prostředím. Právě tam místní německé obyvatelstvo hledalo útěchu a pomoc. To jenom zesílilo s nástupem nacismu v Německu. Soužití Čechů a Němců se tak začalo postupně štěpit, oba národy a jejich kultury si byly stále více cizí.⁹

1.5 Centralizace a oslabení samosprávy

Samospráva, která byla vybudována ještě za Rakouska Uherska, se vyznačovala svou silou především na okresní, ale i obecní úrovni. To se příliš neshodovalo s plány na československou samostatnost. Následné omezení lokální autonomie pak neslo důsledky na přerozdělování finančních prostředků. Ty se totiž přerozdělovaly z pohledu celostátních zájmů. Československá republika šla svou vlastní cestou centralizace, která se však příliš nepovedla. Nepovedlo se například zavedení žup, kterých bylo v samotných Čechách 14, což

⁸ MALÝ, Ladislav. *Soužití Čechů s Němci*. Praha: Nakladatelství Powerprint, 2014. s. 15-16. ISBN 978-80-87994-12-2.

⁹ ANTIKOMPLEX a kol. *Proměny sudetské krajiny*. s. 49. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2006. s. 49-50. ISBN 80-86125-75-2

bylo dlouho očekávaným úkonem. Sudetoněmecké župy však byly jen dvě, a to karlovarská a českolipská. O tom, že byl projekt žup neúspěšný, svědčí i jejich zrušení v roce 1927. Ovšem v samosprávě nebyla situace dobrá, její problémy se příliš neřešily, a tak se problémy mnohdy jen kupily. Dalším krokem, řešícím správu území bylo zřízení země České a Moravskoslezské.¹⁰ Snahy o vytvoření národnostně vymezených provincií zde samozřejmě byly, byly však hned ukončeny orgány Československé republiky. V několika případech zasáhla dokonce i armáda. Administrativně správní členění státu tak bylo cílevědomě ignorováno. Vše se dařilo uklidnit do doby, kdy se Československu ekonomicky dařilo. Pokud uděláme porovnání životní úrovně Němců žijících v zahraničí, zjistíme, že u nás se měli lépe. A to bylo Československo porovnáváno s takovými státy, jako bylo Rakousko nebo Německo. Výsledky byly pro Československo příznivé i přesto, že naprostou většinu zde žijících Němců tvořil proletariát a zemědělci. Ti navíc bydleli a hospodařili především v méně výnosné pohraniční oblasti. Hospodářská krize přinesla problémy ve 30. letech 20. století. Mezi nejvíce postiženými průmyslovými odvětvími bylo sklářství, které z Tachovska na konci 19. století takřka zmizelo, dále pak strojírenství nebo textilní průmysl.¹¹

V souvislosti s hospodářskou krizí a zhoršováním životní úrovně lidí se začaly objevovat sociální nepokoje. Ty se právě v oblasti pohraničí mohly přeskupit do národnostních konfliktů, právě díky složení místního obyvatelstva. A nemusíme ani připomínat, že národnostní konflikty s sebou přinášely i vyhrocení nacionalistických nálad. Počátek 30. let tak byl v Sudetech ve znamení hořkého vývoje a obav z budoucnosti. Ránu všemu zasadil v roce 1933 nástup Adolfa Hitlera k moci. Pro Němce byla jistě lákavá vidina vzestupu Německa v oblasti válečného průmyslu a pozoruhodného posílení jejich průmyslu. Obzvláště německé ekonomické úspěchy byly pro sudetské Němce zázrakem, jelikož v Československu se stále bojovalo s následky hospodářské krize a ekonomika na tom nebyla nejlépe, především pak právě v samotných Sudetech. Nespokojenost německého obyvatelstva se projevovala

¹⁰ MALÝ, Ladislav. *Soužití Čechů s Němci*. Praha: Nakladatelství Powerprint, 2014. s. 14-16. ISBN 978-80-87994-12-2.

¹¹ ŘÍHA, Martin. *Proměny sudetské krajiny jako poselství dalším generacím*. Praha: Společnost pro trvale udržitelný život, 2008. s. 1-2. ISBN 978-80-902635-7-4.

i v radikalizaci postojů německých poslanců v našem parlamentu. Radikalizace se nevyhnula ani německých kulturním a společenským spolkům.¹²

1.6 Po Mnichovu

Po Mnichovské dohodě bylo území Sudet tři týdny pod vojenskou správou. V této době se začala především uplatňovat protižidovská politika, které stojí za to se věnovat. Nejen kvůli tomu, se ve své práci budu věnovat také církevnímu životu na Tachovsku, kde má židovské obyvatelstvo své místo, ale především kvůli přehledu jednotlivých perzekucí a přehledu uplatňování protižidovské politiky na území Sudet. Ta byla nacisty uplatňována podle realizované politiky proti Židům v okupovaném Rakousku. Svou roli při zavádění prvních protižidovských nařízení sehráli šéfové civilní správy z Říše. Dne 21. října 1938 převzal správu Sudet říšský komisař pro sudetoněmecká území – Konrad Henlein. V sudetské župě však nevznikla žádná správa s výhradně říšskoněmeckými funkcionáři. Na vyšších postech ve správě Sudet převládali především sudetští Němci, kteří zaujímali 67 z 81 nejvyšších vedoucích funkcí ve strukturách NSDAP Říšské župy Sudety. Naopak jiný počet tvořili v těchto strukturách Němci z Třetí říše. Ti zde byli zastoupeni pouhými 2 %. Sudety trápil nedostatek kvalifikovaného administrativního personálu, proto v župní správě našlo uplatnění hned několik občanů z Říše. Na místech landrátů to mnohdy bylo více než 50 %. Velmi přísně byli vybíráni zaměstnanci pro bezpečnostní a židovskou politiku v říšských prezidiích. Na tyto pozice často směřovali prověřeni říšští funkcionáři, kteří v Sudetech začali žít natrvalo. NSDAP si však nechtěla lidi v Sudetech pohněvat, a proto významné posty na místních úřadech svěřovala především místním. Další čísla mluví jasně. O stranickou legitimaci NSDAP si požádalo více než 460 000 z celkem asi 1,3 milionu členů SdP, přičemž naprostá většina kandidátů dostala kladné vyrozumění.¹³

Po připojení Sudet bylo spektrum antisemitských opatření velice podobné těm v Rakousku. Probíhalo zatýkání a věznění, obvyklé byly násilnosti, bojkoty obchodníků, nebo třeba

¹² ŘÍHA, Martin. *Proměny sudetské krajiny jako poselství dalším generacím*. Praha: Společnost pro trvale udržitelný život, 2008. s. 2-3. ISBN 978-80-902635-7-4.

¹³ BENDA, Jan. *Teror v pohraničí českých zemí v letech 1938-1939: k příčinám útěku a vyhánění Čechů, Židů a německých antifasistů*. Praha: Powerprint, 2021. s. 266-267. ISBN 978-80-7568-429-5.

vyučování z profesních svazů. Vyhrožování, výslechy a mučení byly na denním pořádku. Docházelo rovněž k vyhánění Židů. Byly i takové složky jako Sicherheitsdienst a gestapo, které hodlaly využít situace a přimět co nejvíce Židů k odchodu do vnitrozemí Čech. Tento postup mělo gestapo již vyzkoušený a navíc osvědčený z Burgenlandu z jara roku 1938.¹⁴ Připojení Sudet k říši s sebou přineslo nutnost nových právních nařízení, která by pro území platila. Dne 6. října 1938 tak začal v Berlíně vycházet věstník nařízení pro sudetoněmecké území. Na Hitlerovo přání byl zaveden pravděpodobně 13. října 1938 zákon o říšské kulturní komoře (Reichskulturkammergesetz). Další nařízení se věnovala jiným oblastem, jako například oblasti hospodářské. 15. října 1938 byl ministrem vnitra, hospodářství a financí podepsán výnos o zavedení říšské marky jako zákonného platidla na území Sudet. Československá koruna zůstala i nadále povoleným platidlem. Kurs marky k československé koruně byl stanoven v poměru 12 říšských feniků za jednu korunu. V tomto poměru byly přepočteny i dluhy nebo půjčky obyvatel. Další nařízení se týkala opatření u nucených exekucí. Přípravu iniciovalo ministerstvo spravedlnosti 19. října 1938. Kromě ochrany zemědělských podniků výnos zaváděl ochranu i na nezemědělské podniky. Tímto právem však nebylo příliš nadšeno ministerstvo spravedlnosti, které se obávalo zhoršení platební schopnosti podniků. Situaci razantně vyřešil Hitlerův zástupce Heß, který námítky odmítl s odkazem na špatnou hospodářskou situaci v Sudetech. Platnost opatření trvala až do prvního výročí podpisu Mnichovské dohody, tedy 30. září 1939.¹⁵

1.7 Vývoj za druhé světové války

Mnichovská dohoda pro region Tachovska znamenala okamžité připojení k Říši. Jelikož byla tato oblast v naprosté většině osídlena německým obyvatelstvem, byla tato právní změna vítána. Němci si od tohoto kroku slibovali především zlepšení své životní situace. Příhraniční oblast nebyla nijak bohatá, tedy až na zásoby dřeva v lesích. Navíc jí trápily problémy související s hospodářskou krizí. O tom, že by se zlepšila ekonomická situace místních lidí, se vůbec mluvit nedá. Naopak. Zdejší muži museli kvůli vypuknutí druhé světové války narukovat a jít bojovat za Říši. Mnoho jich pak položilo život v boji. Že válka

¹⁴ BENDA, Jan. *Teror v pohraničí českých zemí v letech 1938-1939: k příčinám útěku a vyhánění Čechů, Židů a německých antifasistů*. Praha: Powerprint, 2021. s. 267. ISBN 978-80-7568-429-5.

¹⁵ BREITFELDER, Miroslav. *Německá říše zasahuje: úřady, spolky, instituce a čeští Němci: 1918-1938*. Plzeň : Západočeská univerzita v Plzni, 2021. s. 197. ISBN 978-80-261-1005-7.

nebude pro Německo vítězná, začínalo být jasné už po roce 1943. Muži ze Sudet se často setkávali se rozhořčením svých spolubojovníků, kteří jim kladli za vinu vypuknutí konfliktu. Na jaře 1945 se hrůzy války dotkly přímo Tachovska. V nedalekém Flossenbürgu se totiž od jara roku 1938 nacházel koncentrační tábor. Tachovskem tak v posledním roce války prošlo hned několik pochodů smrti. V terminologii se jednalo o tzv. evakuační transporty z koncentračních táborů “ohrožených“ postupem spojenců. Největší pochod smrti směřovaný z Buchenwaldu do Flossenbürgu začal 13. dubna 1945 na vlakovém nádraží v Tachově. Tehdy do Tachova dorazila vlaková souprava s přibližně 1 500 vězni. Spousta vězňů zemřela během drsné cesty vlakem, další stovky pak při pochodu do Flossenbürgu. Podél trasy pochodu tak vzniklo několik desítek, možná i stovek, hromadných hrobů. Počátkem května začalo být území Tachovska osvobozováno od západu americkou armádou.¹⁶

1.8 Vývoj po druhé světové válce

Zcela zásadní událostí pro další vývoj pohraničních oblastí byl poválečný odsun německy mluvícího obyvatelstva. Území republiky muselo opustit téměř všechno obyvatelstvo německé národnosti. V rámci celého státu to byly téměř tři miliony obyvatel. Stalo se tak v letech 1945-1948. V souvislosti s tímto procesem se rozběhl proces další. Tím bylo nové osídlování pohraničí, které v prvních letech probíhalo bez větší koordinace. V rámci dosídlení oblasti novým obyvatelstvem přišly na Tachovsko rodiny Čechů a Slováků z vnitrozemí. Ve snaze zalidnit ne příliš lukrativní pohraniční oblasti, docházelo také k organizovaným přesunům reemigrantů z Rumunska, Volyně atd. Území Tachovska se však nikdy nepodařilo plně dosídlit tak, aby dosáhlo předválečného počtu obyvatel. Hlavní úbytek obyvatel pak nastal v odlehlých částech regionu. Takzvaná „akce dosídlení“ v rámci, které bylo adaptováno po republice více než 11 tisíc obytných domů, příliš úspěšná nebyla. Jelikož se nepodařilo některé lokality zcela osídlit, opuštěné stavby začaly postupně chátrat. V úvahu tak připadalo několik variant. První variantou bylo rozebrat je na stavební materiál, druhou variantou bylo jejich definitivní zbourání a třetí variantou bylo ponechat je jejich osudu. Protože situace začínala být časem mnohde neutěšená, bylo přistoupeno k tzv. Celostátní demoliční akci ministerstva vnitra. Při ní bylo během pouhých dvou let 1959-1960 pomocí mechanizace zbořeno více než 38 000 objektů (především při jižní a západní hranici

¹⁶ *Zapomenutá místa pohraničí: 50 let vývoje krajiny očima archeologie = Vergessene Orte des Grenzgebiets – 50 Jahre Landsch.* Praha: Calamarus, 2018. s. 7.

státu a podél klíčových komunikací). Jen na Tachovsku se jednalo o 1 456 budov.¹⁷ Obyvatelstvo se hlavně na venkově velmi často měnilo. Lidé neustále migrovali, než se konečně usadili na stálém místě. Doosídlování po válce vysídlených oblastí organizované vládou a místními úřady probíhalo v podstatě celých dlouhých patnáct let, až do roku 1960. Nutno dodat, že neúspěšně.¹⁸

1.9 Železná opona

Kromě odsunu německého obyvatelstva postihla pohraničí ještě jedna velmi citelná rána. Byla jí výstavba železné opony a s tím i uzavření tohoto prostoru pro běžnou veřejnost na dlouhých čtyřicet let. Zpřísnění režimu ostrahy nastalo v podstatě okamžitě po tzv. Vítězném únoru v roce 1948. V roce 1950 pak bylo zřízeno hraniční pásmo v šíři 2 až 6 kilometrů od státní hranice směrem do vnitrozemí. Do tohoto prostoru mohly vstoupit pouze místní prověřené osoby, návštěvy musely mít povolení. V těsné blízkosti hranice bylo zřízeno zakázané pásmo. Právě zřízení zakázaného pásma zapříčinilo likvidaci mnoha pohraničních obcí, protože v zakázaném pásmu nesměl nikdo bydlet, pohybovat se bez speciální propustky, pouze s doprovodem. Kontrolou tohoto vymezeného prostoru se zabývala Pohraniční stráž, která byla zřízena v roce 1951. Zakázané pásmo však nebylo stejné celých čtyřicet let. Výraznou změnou prošlo v letech 1959-1960, kdy bylo ještě více rozšířeno. To s sebou neslo pochopitelně další vysídlování osob a likvidaci obcí. Železná opona o celkové délce 774 kilometrů tak bránila více než 40 let vstupu na svobodný Západ.¹⁹

1.10 Degermanizace

Po druhé světové válce byla všechna původní pomístní jména v českém pohraničí vyměňována za nová, česky znějící. Se změnou pomístních jmen souvisela i změna

¹⁷ *Zapomenutá místa pohraničí: 50 let vývoje krajiny očima archeologie = Vergessene Orte des Grenzgebiets – 50 Jahre Landsch.* Praha: Calamarus, 2018. s. 15-16.

¹⁸ TOPINKA, Jiří. *Dosídlování pohraničí, Minulostí Západočeského kraje 43.* Plzeň: Albis international, 2008. s. 117.

¹⁹ *Zapomenutá místa pohraničí: 50 let vývoje krajiny očima archeologie = Vergessene Orte des Grenzgebiets – 50 Jahre Landsch.* Praha: Calamarus, 2018. s. 16.

majetkových poměrů na Tachovsku.²⁰ Tento proces můžeme nazvat tzv. degermanizací krajiny. Pro nové místní názvosloví byly ustanoveny speciální komise. Komplexní revizi pomístních názvů inicioval v roce 1946 Vojenský zeměměřičský ústav. A jak nová jména míst vznikala? Bylo to hned několika způsoby. Buď šlo o modifikaci německého jména, překlad nebo vytvoření českého názvu na základě zvukové shody s německým názvem nebo rovnou vytvoření úplně nového českého jména. Do roku 1950 byla již většina pomístních názvů přejmenována na česká. Část jmen pak úplně zmizela za účelem zjednodušení map pro vojenské účely. Další komise, která provedla revizi 23 030 pomístních názvů, z nichž 8 398 bylo dostatečně počeštěno, vznikla pod Státním zeměměřičským a katastrálním ústavem v roce 1951. V pohraničí, kde byla většina obyvatel úplně vyměněna, nebyla žádná motivace k tomu, aby část názvů zůstala ve vžitě podobě, jak bylo požadováno ze strany historiků, kteří byli součástí této komise. Jména byla nejčastěji přeložena, jako příklad můžeme uvést třeba Rabenberg – Havran. Zcela nově vytvořeným názvem obce je pak například Písařova Vesce (bývalý Albersdorf).²¹

²⁰ STOČES, Jiří a kol. *Tenkrát na západě (Čech): kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2013. s. 227. ISBN 978-80-261-0328-8.

²¹ Tamtéž, s. 231-232.

2 CÍRKEVNÍ ŽIVOT

S církevním životem je neodmyslitelně spjata poutní tradice. Tu lze na území dnešního Tachovska sledovat již s příchodem křesťanství na našem území. Zdejší regionální poutní tradice je vázána podle legend s kultem svaté Anny (Svatá Anna u Plané). O její oblibě jistě svědčí i četnost svatostánků pojmenovaných po svaté Anně. Setkat se s nimi můžeme v obcích nebo osadách Částkov, Svatá Anna u Pernolce, Svatá Anna u Pořejova nebo Svatá Anna u Plané. Právě legendy nám ukazují místa spjatá s působením světců, kteří procházeli krajinou Tachovska. Konkrétně se jednalo o svatého Wolfganga (Tachov, Bor, Kladruby) a svatého Vojtěcha (Planá, Kladruby). Lze je spojit s prvními poutníky, kteří putovali z Čech po svatojakubské stezce. Při prvních stezkách vedoucích pohraničím Českého lesa vznikaly poustevny s poustevníky, kteří se starali o procházející poutníky. Příkladem takové poustevny byla Svatá Kateřina nebo Mnichovství. V okolí Tachova lze nalézt výraznější kult svatého Kříže (Tachov, Světce). Zpodobnění Krista Bolestného, jehož kult se těšil většímu významu, můžeme nalézt především v Chodové Plané a Zadním Chodově. Mnohem větší úctu projevovalo zdejší obyvatelstvo tradičnějším mariánským zpodobněním. Asi největší oblibu u obyvatel Tachovska měla Panna Marie Pomocná se svým velmi četným zástupem (Částkov, Dolní Jadruž, Kumpolec, Malé Dvorce, Mnichovství, Nahý Újezdec, Tachov, Telice, Vysoká). Významné loretánské poutní místo připomínající úctu k černé Madoně se nachází v Boru. V menší míře uznávanými kulty zde byly kulty Panny Marie Klatovské (Bor, Planá), Panny Marie Čenstochovské (Bor Černošín), Madony zbraslavské (Prostiboř, Stříbro) nebo Panny Marie Budějovické (Stráž).²²

Na počátku 20. století v regionu Tachovska silně dominovala římskokatolická církev, která měla u zdejších obyvatel až 98 % zastoupení. Vliv římskokatolické církve však postupem let slábl. Právě katolická víra je dodnes sudetskými Němci stále brána za jednu z hlavních složek jejich identity.²³ V takto katolickém regionu byly pravidelnými událostmi vesnické pouti, i když si mnozí faráři ve svých farních kronikách stýskali nad tím, že účast jejich farníků

²² KRČMÁŘ, Luděk. *Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti na Tachovsku*. Klatovy: AgAkcent, s.r.o., 2015. s. 5-7. ISBN:978-80-87018-43-9.

²³ SCHUSTER, Franz. *Tachau-Pfraumberger Heimat*. Weiden/Opf.: Verein zur Erhaltung Alten Kultur gutes des Tachauer Gebiete, 2000. s. 235.

na bohoslužbách nebyla právě největší.²⁴ Katolické obyvatelstvo na Tachovsku podléhalo určité sekularizaci života, bylo tomu tak především na vsích. Kromě stížností farářů na vlažný přístup k účasti na bohoslužbách místní faráři kritizovali třeba i neřestný způsob života, jakým obyvatelé žili, například jejich zálibu v alkoholu. Takováto kritika mnohdy přerostla až do otevřeného nepřátelství lidí vůči církvi.²⁵

Pokud bychom chtěli detailněji sledovat historii církevního života na Tachovsku a v jeho zaniklých obcích, zjistíme, že zde dochází k určitému rozporu mezi pamětí původních obyvatel a historickými dokumenty. Další vývoj regionu výrazně ovlivnila 2. světová válka, po ní odsun původního německého obyvatelstva a vznik hraničního pásma.²⁶ Když jsme u původního obyvatelstva, je zapotřebí zmínit významné poutní místo Českého lesa. Tím byla tzv. Panenka u zaniklých Hraniček, která byla nejmladším poutním místem na Tachovsku. Z pohraniční oblasti, která byla poznamenána vznikem železné opony stojí za zmínku místo zvláštní zbožnosti, kterým byl tzv. Zázračný smrk u zaniklé Jedliny.²⁷ Opačný trend vůči římskokatolické církvi měla od počátku 20. století církev evangelická, která ačkoliv byla na Tachovsku v naprosté menšině, počtem svých věřících rostla.²⁸ Druhým nejpočetnějším náboženským vyznáním na území tachovského okresu bylo náboženství židovské, nebo jak se tehdy uvádělo – izraelitské.²⁹ Právě jemu se hodlám v následující kapitole více věnovat. Představeny budou židovské komunity ve třech zaniklých obcích na Tachovsku.

²⁴ FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. s. 16. ISBN 978-80-261-0423-0.

²⁵ VÁNĚ, Jan. *Religious Socialization in the Tachov Micro-Region and Related Difficulties*. Czech and Slovak Journal of Humanities 3/2015. s. 109–127.

²⁶ FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. s. 16. ISBN 978-80-261-0423-0.

²⁷ KRČMÁŘ, Luděk. *Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti na Tachovsku*. Klatovy: AgAkcent, s.r.o., 2015. s. 5-7. ISBN:978-80-87018-43-9.

²⁸ VÁNĚ, Jan a STOČES, Jiří. *Proměny katolické religiozity tachovského okresu v uplynulých letech*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Katedra sociologie, 2016. s. 49.

²⁹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. s. 7-9. ISBN 978-80-86125-81-7.

2.1 Židovské obyvatelstvo

Židovské náboženství na Tachovsku bylo charakteristické mimořádně hustou sítí židovských obcí ve venkovských oblastech. Největšího počtu věřících a celkového rozmachu pak židovské obce na Tachovsku dosáhly ve druhé polovině 19. století. Významným rokem pro Židy pak byl rok 1849, kdy jim bylo povoleno usadit se v jakékoliv obci nebo městě. Dalšího významného práva se dočkali roku 1852, od té doby mohli volně nabývat domy. Období zisku nových práv bylo završeno roku 1859, kdy jim bylo definitivně potvrzeno právo vlastnit zemědělskou půdu. Zrovnoprávnění židů s sebou přineslo i problémy. Ty začaly mít židovské obce na venkově a v malých městech, které se začaly rychle vylidňovat. Naopak židovské obce ve velkých městech zažívaly doslova boom, protože právě do těchto velkoměst se Židé začali stěhovat. I přesto na Tachovsku přetrvalo židovské osídlení až do roku 1938.³⁰

I tyto faktory židovské obce na Tachovsku překonaly. Likvidaci pro ně znamenal nástup nacismu. Tento proces lze datovat v několika etapách. V první etapě ještě docházelo k mírnému rozšiřování židovských komunit, jelikož na Tachovsko v důsledku nástupu Hitlera k moci přicházeli od roku 1933 celé rodiny Židů z Německa, prchající před silicím terorem nacistů. Další uprchlická vlna Židů pak přišla v roce 1938 z Rakouska. Židé zde však na dlouho útočiště a ochranu nezískali, jelikož celé území dnešního Tachovska bylo jako Sudety připojeno k Třetí říši. Na podzim roku 1938 tak nastal masivní odchod židovského obyvatelstva do vnitrozemí Čech nebo do zahraničí, kde Židé měli své příbuzné. Kdo neodešel, byl vystaven protižidovskému teroru, zbavení občanských práv, a následně byl internován ve sběrných táborech. Jeden takový tábor byl i na Tachovsku, konkrétně v Mílově u Přimdy. Definitivně byl jejich osud zpečetěn v roce 1942, kdy byli tito zajatí Židé deportováni do vyhlazovacích táborů v Polsku nebo do koncentračního tábora v Terezíně. Tam jich mnoho zemřelo. Mezi nejznámějšími osobami, které v Terezíně našly smrt, byl například architekt Alfred Grotte, který projektoval tachovskou židovskou synagogu, zničenou během křišťálové noci z 9. na 10. listopadu 1938. Do svých domovů na Tachovsku se po válce vrátilo jen velmi málo Židů. Například na Chebsku byla situace jiná. Tam se totiž

³⁰ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. s. 7-9. ISBN 978-80-86125-81-7.

usadily až tisíce Židů ze Slovenska, Polska nebo Zakarpatské Ukrajiny. Většina židovského obyvatelstva ale odešla po roce 1948 do zahraničí, především do Izraele.³¹

2.1.1 Pořejov (Purschau)

Samotné počátky židovského osídlení v Pořejově nám nejsou dodnes známé, odhadujeme však, že zde existovalo již v 1. polovině 17. století. K ustavení samotné židovské obce zde zřejmě došlo ve 2. polovině 18. století. Jelikož zde židovská obec teprve začínala, zřídila si modlitebnu skromně v některém z místních domů. Bohoslužby v Pořejově vedl tzv. kantor. Ten také učil ve zdejší škole náboženství. Z doložených zpráv víme, že kolem roku 1822 byl zde na pozici kantora Emanuel Hirsch z Tachova a kolem roku 1837 Ludwig Sabath. Jelikož se pořejovská židovská obec vyliďňovala, za což mohly již dříve uvedené faktory, byla připojena k židovské obci v Novém Sedlišti. V roce 1793 vlastnili Židé v obci 6 domů. Roku 1839 to bylo 8 obytných domů, čili žádný dramatický nárůst se nekonal. Nutno dodat, že některé domy v obci byly rozdělené na dvojdomky a sloužily tak více rodinám. Domy byly rozptýlené v různých částech obce, dokonce i v prostoru bývalého vrchnostenského dvora. Zdejší židovští obyvatelé se živili převážně obchodem, hlavně podomním. Jednalo se zpravidla o obchodníky se střížním zbožím, kořením, různé vetešníky, drobné kramáře, případně šlo o sběrače hadrů pro papírnu. Kromě podomního obchodu se Židé živili i řemeslem, jako třeba řeznictvím, koželužstvím nebo výrobou potaše. V Pořejově žil ve 2. polovině 19. století i Michael Popper, který byl známým výrobcem likérů.³²

Pro pořejovskou židovskou komunitu byl jistě významný rok 1765, kdy zde byla zřízena synagoga. Šlo o přestavbu rohové části původního zámku, nejednalo se tedy o žádnou novostavbu. Budova měla hned několik vlastníků. Jednu část vlastnila židovská obec, další pak například židovská rodina Kohnerů. Pokud se jedná o stavební dispozice, synagoga byla masivní patrová stavba s velmi silnými (asi 80 cm) kamennými zdmi. V jednom patře se nacházel modlitební sál o velikosti 9,5 m x 6,5 m. Svým potřebám synagoga sloužila až do konce 19. století. Poté ji poničil roku 1904 požár. Zařízení se ale podařilo zachovat

³¹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. s. 7-8. ISBN 978-80-86125-81-7.

³² Tamtéž, s. 116-121.

a dochovalo se až do konce 1. světové války. Poté byla budova bývalého zámku prodána do soukromého vlastnictví rodině Löwy. Cena byla na tehdejší dobu v podstatě symbolická, rodina zaplatila 700 korun. Ve vlastnictví Židů byly ve 20. století i dva průmyslové provozy na výrobu dřevěných ševcovských kopyt, které dokonce dodávaly firmě Baťa. Löwyovi byli zároveň poslední židovskou rodinou, která z Pořejova odešla. Stalo se tak ještě rok před Mnichovskou dohodou. Budova dřívějšího zámku a zároveň bývalá synagoga byla poničena při dramatických bojích na konci 2. světové války. Pořejov byl americkou armádou obléhán, což si vyžádalo velké škody v obci. Budova synagogy s areálem bývalého zámku byla pobořena střelbou, nebyla již nikdy opravena a po válce byla zbourána.³³

Za zmínku stojí zdejší starý židovský hřbitov, který byl založen v polovině 18. století.³⁴ Dnes je to jediná zachovaná židovská památka v okolí. Nachází se 50 metrů severně od silnice Pořejov-Žebráky. V roce 1835 byl hřbitov pravděpodobně rozšířen směrem na západ. Na hřbitově by se mělo nacházet více než 3 000 hrobů. Toto číslo jistě návštěvníka hřbitova překvapí, jelikož náhrobků se dochovalo minimum, asi 76. Nejstarší náhrobky jsou nízké, žulové, mají barokní tvary a často jsou zdobeny asymetrickými volutami. Tyto hroby jsou typické pro 18. století. Nejstarší náhrobek pochází pravděpodobně z roku 1706, nejmladší z roku 1907. Hřbitov nebyl určený pouze židovským obyvatelům z Pořejova, ale sloužil i sousedním obcím jako Lesné, Bažantovu nebo i vzdálenějšímu Částkovu.³⁵

2.1.2 Butov (Wuttau)

Tentokrát se přesuneme na Stříbrsko. Zde ležela 4 kilometry severovýchodně od Stříbra osada Butov. V podstatě se jedná o zbytek vsi, která zde stávala do roku 1964, kdy část obce pohltila Hracholuská vodní nádrž. Zdejší židovská komunita patřila mezi jedny z nejstarších na Tachovsku. Její počátky sahají až do roku 1674. Zprvu se nejednalo o komunitu nějak zásadně velkou, v roce 1714 jsou tu evidovány nejméně 4 rodiny. Rok 1724

³³ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. s. 116-121. ISBN 978-80-86125-81-7.

³⁴ PROCHÁZKA, Zdeněk. *Český les – Tachovsko Historicko-turistický průvodce č. 2*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1994. s. 55. ISBN 80-901122-2-6.

³⁵ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. s. 221-222. ISBN 978-80-86125-81-7.

ale přináší číslo mnohem větší i s konkrétním počtem osob. Ve 12 židovských rodinách zde žilo celkem 53 osob. Tato náboženská obec měla v letech 1704-1724 i svojí vlastní modlitebnu, byť se nacházela v jednom z místních obytných domů. Jak rychlý boom zdejší židovská obec měla, tak rychlý byl pravděpodobně i její zánik, jelikož o židovském obyvatelstvu zde od 18. století nemáme žádné záznamy. Můžeme pouze spekulovat o tom, co bylo příčinou jejich odchodu, ale je pravděpodobné, že byli vypovězeni.³⁶

2.1.3 Mílov (Mühlloh)

Osada Mílov ležela 13 kilometrů jižně od Tachova a 1 kilometr západně od Přimdy. Stihl ji podobný osud jako Pořejov a Butov, jelikož zanikla.³⁷ Nejednalo se o klasickou obec, která si žila klidným životem, jehož součástí byla židovská komunita. Pro Židy byl totiž Mílov místem hrůzy. Na jaře roku 1939 zde byl otevřen sběrný a internační tábor pro Židy.³⁸ Se zármutkem o tomto místě můžeme říct, že se zde v podstatě za 2. světové války odehrával konec židovského osídlení na Tachovsku. Právě Židé, kterým se nepodařilo odejít včas do vnitrozemí Čech nebo do zahraničí za příbuznými, byli od roku 1941 vězněni ve zdejším internačním táboře. Ten tvořila dlouhá dřevěná budova, střežená ozbrojenou stráží. Poslední internované židovské rodiny odtud byly v roce 1942 odvezeny do Terezína. Areál sběrného tábora však i nadále sloužil nacistické moci, pouze se změnil na pracovní tábor pro židovské muže.³⁹

³⁶ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. s. 56. ISBN 978-80-86125-81-7.

³⁷ Tamtéž, s. 97.

³⁸ PADEVĚT, Jiří. *Topografie teroru, Edice Věda kolem nás | Prostory společné paměti*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2015. s. 8-9. Ediční číslo 11891.

³⁹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. s. 97. ISBN 978-80-86125-81-7.

2.2 Církevní život v 1. polovině 20. století

2.2.1 První republika

Jak jsem již zmiňoval v úvodu kapitoly Církevní život, římskokatolická církev měla na Tachovsku velmi dominantní postavení v rámci náboženského vyznání. Nic se na tom v podstatě nezměnilo ani po vzniku Československa. Co se týče židovského vyznání, tak u něj i nadále pokračoval úbytek obyvatel. Na Tachovsku pouze lehce posilovala skupina německých evangelíků. Za 1. republiky vzniká Československá církev, která od roku 1971 nese název Československá církev husitská. Kromě ní úspěch zaznamenala v tzv. přestupovém hnutí i Českobratrská církev evangelická, ale jenom na Plzeňsku, nikoliv na Tachovsku. Tam se však k oběma církvím hlásila menšina českého obyvatelstva.⁴⁰ K onomu přestupovému hnutí se německé obyvatelstvo nepřipojilo, byla to tak záležitost pouze českého obyvatelstva, které bylo na Tachovsku v menšině. Němci vyznávali spíše jiné hodnoty, které byly spíše nacionální a politické.⁴¹

2.2.2 Druhá světová válka

Při sčítání lidu organizovaném Velkoněmeckou říší v sudetské župě v roce v 1939 mohli lidé vybírat při určení svého náboženského vyznání z pouhých tří možností. Situace byla stejná i v případě lexikonu obcí. Katolickou a evangelickou konfesi doplňovala třetí kategorie tzv. „gottgläubig“, tedy taková univerzální odpověď, která v překladu znamenala „věřící v boha“. Mohlo tak jít o vyjádření postoje blízkého deismu, ovšem nabízelo se, aby v rámci nacistické ideologie došlo k označení pozitivního postoje vůči náboženství. Osoby, které samy charakterizovaly tímto způsobem své náboženské vyznání, můžeme částečně označit jako přesvědčené nacisty.⁴² Po připojení Sudet k Říši došlo zanedlouho ke zrušení dosavadního politického okresu Planá. Bývalý soudní okres Planá byl připojen k okresu Tachov. V rámci dnešního území okresu Tachov to nebyla jediná změna, kterou správa území

⁴⁰ ŠLOUF, Jakub. *Projekt stavby Korandova sboru v Plzni 1918–1938*. In. Kaiserová, Kristina (ed.). *Nardi aristae*. Sborník k 70. narozeninám Ivana Martinovského. Ústí nad Labem: Albis international, 2007. s. 162-172.

⁴¹ VÁNĚ, Jan a STOČES, Jiří. *Proměny katolické religiozity tachovského okresu v uplynulých letech*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Katedra sociologie, 2016. s. 49-50.

⁴² SCHMITZ-BERNING, Cornelia. *Vokabular des Nationalsozialismus*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2007. s. 281-283.

prodělala. Soudní okres Bezručice připadl okresu Teplá. Okres Stříbro snad jako jediný zůstal v hranicích předchozího politického okresu.⁴³ Tyto změny pak samozřejmě ovlivňovaly i statistiky, zkoumající například náboženské vyznání obyvatelstva v daném regionu. Statistika ze 17. květnu 1939 nám přináší zcela jasný přehled o sympatiích obyvatel k dané víře. Celkem bylo na území jmenovaných okresů 83 554 trvale hlášených obyvatel, z toho se 82 706 osob přihlásilo k římskokatolickému vyznání. To činilo 98,99 % obyvatel území. K evangelické církvi se hlásilo 546 osob, což bylo zanedbatelných 0,65 %. Třetí skupina tzv. „gottgläubig“ byla zastoupena 133 obyvateli, čili 0,16 %. 848 osob pak nebylo možné zařadit ani do jedné z nabízených kategorií. Většina osob z tohoto počtu byla s největší pravděpodobností židovského vyznání. Závěr statistiky ze 17. května 1939 je jasný. Náboženská situace byla i po připojení k Třetí říši nadále stabilní a neměnná. Stejně jako tomu bylo i za první republiky, nadále pomalu pokračoval růst počtu evangelíků.⁴⁴

2.2.3 Poválečný vývoj

Fatální vliv na církevní život na Tachovsku měly události, které přišly po 2. světové válce, kdy došlo k odsunu německého obyvatelstva. Jen málo poutních míst živořilo, naprostá většina z nich úplně zanikla.⁴⁵ Informace z prvních poválečných let jsou z hlediska náboženského vyznání velmi nepřehledné. Takřka celých pět let jsme zde neměli žádné shrnující zprávy. Změna nastává až v roce 1950. Statistická data z této doby jsou velmi ovlivněna proměnou obyvatelstva a tím i sociálních struktur v pohraničí. O tom, že by byly výsledky sčítání lidu z roku 1950 důvěryhodné, si můžeme nechat zdát. Průběh a vyhodnocování sčítání lidu měla samozřejmě pod kontrolou vládnoucí KSČ. Otázka zjišťující náboženské vyznání občanů se ve formulářích pro sčítání lidu objevila na 40 let naposledy. Výsledky sčítání jsou dnes veřejně přístupné jen v rámci kategorie okresy a republika. Například náhled na náboženské vyznání obyvatel v rámci jedné vybrané obce je dodnes stále nepřístupný. Není tedy možné udělat přesný přepočítání výsledků na území dnešního okresu Tachov, jako to jde u sčítání v předešlých letech – v roce 1910, 1921 a 1930.

⁴³ VÁNĚ, Jan a STOČES, Jiří. *Proměny katolické religiozity tachovského okresu v uplynulých letech*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Katedra sociologie, 2016. s. 51.

⁴⁴ Tamtéž, s. 52-53.

⁴⁵ KRČMÁŘ, Luděk. *Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti na Tachovsku*. Klatovy: AgAkcent, s.r.o., 2015. s. 5-7. ISBN:978-80-87018-43-9.

Výsledky se tudíž musí brát jako orientační, jelikož v sobě zahrnují území o třetinu odlišné oproti dnešnímu Tachovsku.⁴⁶

S nově příchozími dosídlenci na Tachovsko přišla i jejich původní kultura, jazyk a samozřejmě i jejich víra. Tachovsko se náhle stalo kulturně, sociálně i nábožensky velmi heterogenním územím. Nově dosídlené obyvatelstvo si na Tachovsku muselo vytvořit zcela nové sociální vazby, navíc se většinou identifikovalo s dravou komunistickou ideologií. Dá se říci, že podpora KSČ ze strany dosídlenců jí zajistila v roce 1946 vítězství v parlamentních volbách. Tož potvrzuje i fakt, že na území dnešního Tachovska získali komunisté nejvíce procent hlasů. Na toho, kdo nebyl ideologicky spolehlivý, zejména na menšinu katolických věřících, začal být vyvíjen politický, ideologický, sociální ale i prostý existenční tlak. Někteří ze členů římskokatolické církve tento nátlak nevydrželi a církev raději opustili.⁴⁷ Čísla mluví za vše. Okres Tachov měl v roce 1947 celkem 17 374 obyvatel, z toho více než polovinu tvořili dosídlenci. Celkově přišlo na Tachovsko 10 906 lidí z Čech, 1 771 lidí ze Slovenska a 1 667 reemigrantů.⁴⁸ Můžeme se rovněž domnívat, že někteří věřící se důvodu politického a existenčního nátlaku rozhodli z pohraničí odejít do vnitrozemí s vědomím, že se jim tam bude žít klidněji a lépe, jelikož v tradičních katolických oblastech se dokázaly katolické farnosti a jiné církevní organizace lépe postarat o lidi a vytvořit jim určité sociální zázemí. Naopak, tudíž z vnitrozemí na Tachovsko, přicházeli aktivní katolíci na takzvané umístěnky.⁴⁹

⁴⁶ VÁNĚ, Jan a STOČES, Jiří. *Proměny katolické religiozity tachovského okresu v uplynulých letech*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Katedra sociologie, 2016. s. 53.

⁴⁷ Tamtéž, s. 53-57.

⁴⁸ TOPINKA, Jiří. *Dosídlování pohraničí, Minulostí Západočeského kraje 43*. Plzeň: Albis international, 2008. s. 117.

⁴⁹ VÁNĚ, Jan a STOČES, Jiří. *Proměny katolické religiozity tachovského okresu v uplynulých letech*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Katedra sociologie, 2016. s. 57.

3 ŽIVOT VE ZNAMENÍ ZVYKŮ, TRADIC A KUCHYNĚ

V zaniklých obcích na Tachovsku, které byly výhradně německou částí Českého lesa, byly dodržovány zvyky, jejichž původ byl spojen s bavorskou kolonizací, která zde proběhla v 18. století. Je však nutné dodat, že k samotnému národnímu chápání lidových zvyků v prostředí venkova došlo až v průběhu 19. století. Tehdy se začalo vytvářet chápání národních rozdílů a začaly vznikat první národní spory. Mnoho zvyků se tak začalo šířit především proto, že se lidem líbily, a tak nedbali na jejich původ. Proto se můžeme v českém prostředí setkávat se zvyky, jejichž původ je německý, a v německém prostředí naopak se zvyky, které se dodržují v Čechách.⁵⁰

3.1 Nový rok

Nový rok se začal slavit až od 19. století, do té doby byl spojován především s Vánocemi. Oslavy začínaly již ráno, kdy s koledou chlapi obcházeli své příbuzné a známé. Součástí koled samozřejmě byly různá přání. Chlapci například přáli svým blízkým zdar a dobrou úrodu, jinde zase zdraví. V některých koledách pak třeba zaháněli čarodějnice. Pozadu nezůstala ani děvčata, která březovými, hruškovými nebo ořechovými proutky šlehala chlapce a za to pak získávala výslužku. Nový rok byl i příležitostí pro změnu. Tehdy čeledě mohla odejít a najít si nového hospodáře. V tomto období se rovněž sjednávaly i platy pro další rok.⁵¹

3.2 Tři králové

5. ledna, v předvečer svátku Tří králů, bylo zvykem, že dívky lily do vody roztavené olovo. Poté co olovo ztuhlo, mohly podle vzniklých tvarů věstit svou budoucnost. Nezůstalo však výhradně jen u olova. K předpovědi budoucnosti se využívaly i ořechové skořápky. Rozpůlené skořápky se pouštěly po vodě s malou zapálenou svíčkou. Dívce, které svíčka zhasla první, bylo předurčeno zemřít nejdříve. 6. ledna, tedy na svátek Tří králů, se pak v kostele světila voda, se kterou se vykropil nejen dům, ale i pole. Chlapci převlečení za Tři krále procházeli dům po domu, zpívali a za to dostávali trochu lnu a také drobné peněží

⁵⁰ DUDÁK, Vladislav. *Český les – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2005. s. 619. ISBN 80-7340-065-0.

⁵¹ Tamtéž, s. 619.

příspěvky. Na dveře domů se křídou psala písmena K + M + B a k tomu datum příslušného roku. Tyto zvyky přetrvaly až do dnešních dnů.⁵²

3.3 Plesové období

Plesové období nebylo téměř až do 18. století ničím, čemu by se věnovala speciální pozornost. Do té doby šlo především od taneční zábavy, které se konaly již od přelomu 15. a 16. století. Plesy byly pořádány v lednu nebo únoru teprve až od 19. století, kdy byly velice oblíbené. Právě plesy byly ve velké míře ovlivněny spolkovou činností v obcích, protože byly pořádány pod záštitou různých spolků nebo profesí. Dobře známý nám jsou plesy hasičské, myslivecké, dřevařské, ale i plesy veteránů apod. Zvykem bylo, že každý spolek uspořádal v zimě alespoň jeden ples. Záleželo už tak jen na bohatosti spolkového života v dané obci.⁵³

3.4 Masopust

Velkolepé oslavy masopustu se k nám pravděpodobně přenesly v souvislosti s německou kolonizací. Zejména v Bavorsku jsou dodnes masopustní oslavy bujaré. V první polovině 20. století tomu tak bylo i v pohraničí Českého lesa. Přípravy na masopust (Fosnat) začínaly již několik týdnů dopředu.⁵⁴ Období masopustu se řídilo termínem Velikonoc. Masopust zpravidla začínal tím, že maskovaní svobodní chlapci a dívky přišli do hospody, pozdravili kývnutím hlavy, poté pouze mlčeli a společně komunikovali jen prostřednictvím gest a grimas. Starší muži pak vyprávěli vtipy a snažili se ty mladé rozesmát a donutit je nahlas promluvit.⁵⁵ Slavilo se vždy od čtvrtka do úterní půlnoci.⁵⁶ V některých obcích Českého lesa se pak ve čtvrtek před masopustem obléklo několik mužů do slaměných masek,

⁵² DUDÁK, Vladislav. *Český les – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2005. s. 619. ISBN 80-7340-065-0.

⁵³ Tamtéž, s. 619.

⁵⁴ FATKOVÁ, Gabriela a kol. *Tachovská kuchařka receptů, příběhů a vzpomínek = Tachauer Kochbuch der Rezepte, Geschichten und Erinnerungen*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2019. s. 292-293. ISBN 978-80-261-0864-1.

⁵⁵ DUDÁK, Vladislav. *Český les – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2005. s. 619-620. ISBN 80-7340-065-0.

⁵⁶ FATKOVÁ, Gabriela a kol. *Tachovská kuchařka receptů, příběhů a vzpomínek = Tachauer Kochbuch der Rezepte, Geschichten und Erinnerungen*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2019. s. 292-293. ISBN 978-80-261-0864-1.

ti se pak zapřáhli do pluhu a vyorali hlubokou brázdu. Aby byla událost veselá, tak šel za pluhem komicky oblečený sedlák a vedle něho muž s bičem. Ten měl za úkol tento nezvyklý potah pohánět. Za nimi šla rozsévačka, která házela do tváří lidí plevy a jiné zbytky z obilí.⁵⁷

Masopustní neděle se vyznačovala bohatě prostřeným stolem. Lidé kdysi věřili, že pokud sní hodně tučného masa, budou celý rok zdraví. Na stole tak například nemohly chybět knedlíky a zelí. Lidem bylo jasné, že se loučí s obdobím hojnosti a nastává pro ně čtyřicetidenní půst před Velikonocemi. Hospodyňky pekly typické masopustní pečivo, ze kterého stojí za zmínění kejchle, masopustní koblihy nebo koláče s mazáním. Právě kejchle byly mimořádně oblíbené u německy mluvícího obyvatelstva, které v zaniklých obcích, ale i na celém Tachovsku, výrazně dominovalo. Kejchlí mnohdy hospodyně napekly i 150 kusů. Kejchle byly velké jako talíř. Poznat jste je mohli podle křupavého hnědého okraje, uprostřed pak byly žluté a tenoučké. Výrobní postup byl velmi podobný pečení koblih, které se vypékaly v hrnci s máslem či sádlem, sypaly se pak moučkovým cukrem. Masopustní pečivo bylo nedílnou součástí masopustních veselí i ve všech hostincích.⁵⁸ Masopustní neděle zpravidla končila taneční zábavou.

Masopustní pondělí začínalo průvodem masek, který většinou doprovázeli i hudebníci. Mezi postavami masek nesměl chybět například policajt, žid, řezník, kominík, doktor, děvečka, medvědář, ale i třeba Tyrolák. Nechyběla ani komická maska, které se jinde říkalo laufr, v Českém lese ji nazývali Hanswurst. Masopustní průvod navštěvoval především domácnosti, kde bydlely dospívající dívky. Maškary si s nimi následně zatančily a získaly za to pivo, kořalku, koláče, kávu a také peníze na taneční zábavu. Dalším dnem masopustního veselí bylo úterý, kdy se nedělaly žádné práce, kromě krmení dobytka. Při východu slunce si musel hospodář zatancovat se svou ženou, aby jim dobře rostl len. Před obědem pak obešli vesnici hudebníci, hráli a zvali na taneční zábavu, která se mnohdy protáhla až do ranních hodin dalšího dne. Posledním dnem Masopustu byla Popeleční středa. Tehdy chlapci, z nichž jeden

⁵⁷ DUDÁK, Vladislav. *Český les – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2005. s. 619-620. ISBN 80-7340-065-0.

⁵⁸ FATKOVÁ, Gabriela a kol. *Tachovská kuchařka receptů, příběhů a vzpomínek = Tachauer Kochbuch der Rezepte, Geschichten und Erinnerungen*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2019. s. 292-293. ISBN 978-80-261-0864-1.

byl přestrojený za faráře, symbolicky pochovali Masopusta, jemu se v Českém lese říkalo Fosnat. Způsob pochování se však různil a záležel na místních podmínkách. Buď v hnoji muži lopatou vyhrabali hrob a do něho uložili figurínu ze slámy nebo samotného chlapce obaleného slámou, anebo slámou obalenou figurínu házeli do řeky.⁵⁹

3.5 Velikonoce

V době Velikonoc se nejvíce slavily především jednotlivé neděle v tomto období. Postupem času se v 19. století začalo dodržování jednotlivých zvyků snižovat a slavení svátků, zejména těch náboženských, se omezilo na pouhou mši v kostele. Jediná postní neděle, která si udržela původní náboženský ráz, byla neděle Květná (Palmsonntag). Jednalo se o poslední neděli před Vzkříšením, která připomínala Kristův příjezd do Jeruzaléma. Před Květnou nedělí chlapci řezali proutky větví vrby, ořešáku nebo hrušky. Dali je pak do vody, aby rozkvetly a následně z nich pletli jakési pomlázky. V této příhraniční, většinou německy osídlené oblasti, však těmto spletým proutkům nemůžeme přisuzovat smysl, jako měly a mají pomlázky v Čechách, i když je zde jistá podobnost například ve zdobení barevnými pentlemi. Následně chlapci přinesli proutky do kostela, a když farář vyzval k modlitbě, tak je zvedli vysoko nad hlavu, aby do nich zachytili vyznání víry. Proutky pak měly lidem přinést štěstí. Odpoledne s těmito pomlážkami chlapci obešli oseté pole, kam tyto proutky poté dali, nebo šli na hřbitov, kde je položili na hroby. Posledním známým místem, kam tyto proutky byly kladeny, byl kříž ve světnici.⁶⁰ Symbolem, který patří od pradávna k oslavám Velikonoc jsou vejce. Nejinak tomu bylo i na Tachovsku, kde i u původního německého obyvatelstva nebyla jen součástí velikonočních pokrmů. Vejce snesená na Zelený čtvrtek měla lidem údajně dodat sílu a zdraví.⁶¹

Samotné velikonoční svátky začínaly na Zelený čtvrtek, kdy se lidé ráno sešli na mši. Po odeznění modlitby Sláva na výsostech Bohu zvony podle legendy odletěly do Říma

⁵⁹ DUDÁK, Vladislav. *Český les – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2005. s. 619-620. ISBN 80-7340-065-0.

⁶⁰ Tamtéž, s. 620-621.

⁶¹ FATKOVÁ, Gabriela a kol. *Tachovská kuchařka receptů, příběhů a vzpomínek = Tachauer Kochbuch der Rezepte, Geschichten und Erinnerungen*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2019. s. 66-67. ISBN 978-80-261-0864-1.

a rozezněly se až na Bílou sobotu. Po dobu, co zvony byly v Římě, oznamovaly čas zpravidla děti s řehtačkami. Na Velký pátek se pak lidé opět sešli u mše v kostele. Ten byl v tento den výjimečně otevřený po celý den až do večera. U oltáře pak stáli chlapci v ministrantských komžích. Ještě před tím, než začala sobotní mše, byla před kostelem zapálena hranice dříví, na které shořel Jidáš. Popel z této hranice si pak hospodáři vzali a smísili ho následně s obilím. A k čemu byl tento proces užitečný? Popel měl zabránit jednak sněti, ale dával se rovněž i pod trámy střechy, což prý zase mělo zabránit požáru domu. Asi největší oslavou velikonočního období byla sobotní oslava Vzkříšení. Ta se konala večer v kostele, který byl ozdobený několika desítkami svící. Ráno na Velikonoční neděli se pak vdané ženy a svobodné dívky omývaly studenou vodou, zpravidla z potoka. Ženy a dívky pak měly být po tomto rituálu celý rok zdravé. Aby byla účinnost maximální, nesměl je v tu chvíli nikdo vidět, ani na ně promluvit. Velikonoční pondělí se neslo ve znamení návštěv a soutěží s vejci, které nebyly nějak věkově omezeny. Hra byla postavena na tom, že protivníci lehce ťukli špičkami vajec proti sobě. Majitel, jehož vejce se rozbilo, musel vejce odevzdat vítězi, který postupoval do dalšího kola. Další hra byla založena na tom, že jeden chlapec uchopil vejce za špičku mezi palec a ukazovák a druhý se do něho pokusil trefit mincí. Pokud se mince do vejce zasekla, vyhrál ho, pokud ne, přišel o svou minci. V další hře zase chlapec vejce položil a druhý se je pokusil zasáhnout vhozenou mincí. Her s vejci bylo skutečně velké množství a o zábavu a zejména soutěživost tedy nebyla nouze. Tyto hry byla spjata s oslavami Velikonoc německého obyvatelstva na území Českého lesa a staly se tak jeho tradicí.⁶² Velikonoční vajíčka se často nejprve světila a pak na Velikonoční neděli rozdávala dětem. Barvy vajíček byly přírodní, hospodyňky si pomohly tím, co doma měly k dispozici. Nejčastější barva byla tmavě červená či hnědá, jelikož se vajíčka barvila ve slupkách od cibule. Aby byla vajíčka líbivá pro koledníky, přeleštila se ještě kůží ze špeku, nebo se do nich vyškrábávaly různé ornamenty. Po druhé světové válce, ještě před nuceným odchodem německého obyvatelstva z Tachovska, se začal prosazovat zvyk nám dnes dobře známý především z Německa, kdy rodiče schovávali vajíčka dětem po zahradě. Vajíčka byla rovněž nepostradatelnou surovinou při přípravě svátečních lahůdek, kterými byly mazance, beránek a na Tachovsku i koláče. Obyvatelstvo dosídlené po válce vejce příliš nepoužívalo.⁶³

⁶² DUDÁK, Vladislav. *Český les – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2005. s. 620-621. ISBN 80-7340-065-0.

⁶³ FATKOVÁ, Gabriela a kol. *Tachovská kuchařka receptů, příběhů a vzpomínek = Tachauer Kochbuch der Rezepte, Geschichten und Erinnerungen*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2019. s. 66-67. ISBN 978-80-261-0864-1.

3.6 Valpuržina noc

Jednalo se o noc z 30. dubna na 1. května. Lidé věřili, že pokud budou chlapci práskat velkými biči, zaženou temné síly, tedy čarodějnice a démony. Nešlo však jen o jedinou ochranu před těmito živly. Dále se před vchody domů, chlévů a někdy i do oken dávaly čerstvě vytrhnuté drny trávy, které rovněž měly sloužit jako jistá ochrana. Tento zvyk není pouze výhradou Tachovska, setkat se s ním bylo možné v celých jihozápadních Čechách. A proč zrovna trsy trávy mohly ochránit domácnost? V případě, že by čarodějnice vtrhla do domu, musela by nejdříve přepočítat všechna stébla trsu trávy, což by do úsvitu nestihla, a tak by již domácnosti nemohla škodit. Ještě jeden zvyk je známý pro tuto noc, jedná se již o záležitost téměř prvomájovou a blízkou lásce. O Valpuržině noci totiž chlapci stavěli pod okna svobodných dívek malé stromky ozdobené různými květinami nebo stuhami.⁶⁴

3.7 Stavění máje

Kromě malých stromků, které dávali chlapci svým milým pod okna, se k začátku května váže ještě stavba máje. Tentokrát se však jednalo o velký strom, který stával zpravidla na návsi v centru obce. Na vrcholu stromu nesměl chybět ozdobený věnec. Problémem však bylo, že se ho mnohdy chlapci ze sousedství snažili uloupit. Proto se pod májkou večer nejen tancovalo, ale i v noci držela hlídka. Ukradení věnce by pro místní chlapce bylo velkou potupou.⁶⁵

3.8 Letnice a letní veselice

Letnice byly na území Českého lesa velice významným svátkem. O tomto dni se traduje, že chlapec, který toho dne vstal jako poslední z postele nebo se zdržel při pastvě dobytka, se stal terčem všeobecného posměchu. Někde musel za trest dřevěným nožem kuchtat žábu, jinde ho naložili na káru, odvezli na hnojiště a v něm ho vyváleli nebo ho shodili do studené vody. Pro opozdilce tak nebyl tento svátek zrovna příjemný. Kromě tohoto zvyku se ještě k letnicím váže konání slavnostních jízd na vyzdobených koních nebo jezdeckých

⁶⁴ DUDÁK, Vladislav. *Český les – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2005. s. 620-621. ISBN 80-7340-065-0.

⁶⁵ Tamtéž, s. 621.

závodů.⁶⁶ Lidé na Tachovsku měli ve velké oblibě i letní slavnosti. Jejich slavení bylo spojeno i s místní kuchyní. O bohatosti kuchyně místního regionu svědčí pokrmy připravované v rámci letních veselí. Například koláčky, v české kuchyni někdy označované jako bavorské vdolečky, byly doménou vítání léta v Pavlově Studenci, kde byly připravovány na svátek svatého Jana Křtitele, který se slavil 24. června. Koláčky však nebyly k vidění pouze na jedné události. Vidět a ochutnat jste je mohli například i během poutí, které se konaly na počest letních světců. Tím byly svátky svatého Petra a Pavla, svaté Markéty, svaté Anny, nanebevzetí Panny Marie. Tehdy se buď pořádala pouť s jarmarkem, nebo pouť s procesím. Mnohdy došlo k propojení obojího. Každá obec na Tachovsku pak měla svůj speciální recept na koláče nebo jiné sladké pečivo. A tak se pekly pouťové koláče s mazáním, mákem či tvarohem. Koláče se pekly například i při uzavírání letní sklizně či dalších zemědělských oslavách, jako bylo například obcházení luk 26. června. Velký koláč zdobený mazáním se pak stal vedle věnce z obilí symbolem oslav dožínek, které se slavily zpravidla v září. Aby mohly být koláče pečený při těchto významných událostech, bylo zapotřebí mít v zásobě poměrně velké množství zavařenin. A tak se zavařovala švestková, jablečná nebo hrušková povidla, aby bylo na mazání a uschovávala se také vajíčka. Díky zásobám hospodyněk se pak mohly celý podzim péct posvícenské koláče.⁶⁷

3.9 Svátek sv. Jana Křtitele

Svátek sv. Jana Křtitele se v Českém lese pravděpodobně pod vlivem církevních čistek označoval i jako Koniášův svátek. Mělo to tak připomenout památku jezuity, který v 18. století páčil kacírské knihy. A právě s pálením ohňů byl spojen tento den. Ohně se zapalovaly na vyvýšeném místě za vsí, kde se postavila vysoká hranice a v noci se pak zapálil oheň. Zvykem chlapců bylo i to, že si přinesli stará košťata, která následně zapalovali a vyhazovali do výšky. Jinde zase spálili slaměného strašáka, který měl odrazovat ptáky.⁶⁸

⁶⁶ DUDÁK, Vladislav. *Český les – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2005. s. 621. ISBN 80-7340-065-0.

⁶⁷ FATKOVÁ, Gabriela a kol. *Tachovská kuchařka receptů, příběhů a vzpomínek = Tachauer Kochbuch der Rezepte, Geschichten und Erinnerungen*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2019. s. 141-143. ISBN 978-80-261-0864-1.

⁶⁸ DUDÁK, Vladislav. *Český les – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2005. s. 621. ISBN 80-7340-065-0

3.10 Svátek Všech svatých a Památka zesnulých

Svátek Všech svatých a svátek Památky zesnulých byl významným církevním svátkem, který lidé slavili na samém začátku listopadu. V tyto dny se pravidelně vypravovalo procesí na místní hřbitovy. Kromě vzpomínky na zemřelé, kterým pozůstali den předtím ozdobili hroby, si na své přišly i děti a čeleď. Právě oni dostávali od svých kmotřů speciální pečivo, připomínající pletenec z bílého těsta. Pletenec však nebyl jediným pečivem, které bylo spojeno s těmito listopadovými dny. Dalším pečivem pak byla houska, kterou si lidé lámali do mléka. Kdo si toto pečivo odmítl dát, tomu hrozili, že přijde Lucie, rozpárá mu břicho a nacpe do něj ovesnou slámu.⁶⁹

3.11 Svátek sv. Martina

Tento svátek byl pravidelně spojován se sjednáváním obecního pastýře nebo kováře pro další rok. Tradicí, která se přenesla do dnešních dnů, bylo pečení martinské husy. Tehdy byla tato hostina pořádána právě na náklady obecního pastýře, jenž tak uctil hospodáře za to, že s ním prodloužili smlouvu. K aktivitám rodin v listopadových dnech patřilo například draní peří a přástky. V průběhu 18. století se rozmohl postupný fenomén, kterým se staly zabijačky. Zabijačky se na následující desetiletí staly symbolem života na venkově.⁷⁰

3.12 Advent

Začátek adventu byl spjat se svátkem svatého Ondřeje. Konkrétně na svatého Ondřeje si svobodné dívky věštily budoucnost. Ta se dala zjistit hned několika způsoby. Jednak litím olova, potom podle třísek, které se vytahovaly z odřezků dřeva, anebo z házení střevíce přes hlavu. Podle lití olova se poznalo, jaké bude povolání nastávajícího ženicha dívky. Způsobu věštění byla celá řada a v různých rodinách se lišily. Nedílnou součástí Adventu byl a stále je svátek sv. Mikuláše. Od současnosti se oslava lišila především v bohatosti darů, ty tehdy byly daleko prostší, navíc je děti dostávaly v punčochách, které se zavěšovaly na okno. Dárky naděloval muž převlečený za Mikuláše. Jen málokdy mu dělal doprovod další muž oblečený za čerta. Zlobivé děti zapsal Mikuláš do knihy a nadělil jim v lepším případě hrachovinu,

⁶⁹ DUDÁK, Vladislav. *Český les – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2005. s. 622. ISBN 80-7340-065-0.

⁷⁰ Tamtéž, s. 622.

v horším pak kameny. Dalším svátkem, který se vázal k adventní době, byla Berchta (Perchta), později nazývaná Lucie. Slavila se každoročně 13. prosince. Tento svátek nebyl ničím novým, jeho původ je starý. V důsledku zpoždování kalendáře vůči skutečnému slunečnímu času připadal na tento den zimní slunovrat. Co se týče zvyků, byl tento den mimořádně bohatý. Navíc se tyto zvyky udržely v tomto dni a nepřesunuly se v důsledku změny kalendáře. Jedním ze zvyků, se kterým se bylo možné setkat v 19. století, bylo obcházení rodin mladými chlapci. Tam, kde měli malé a neposlušné děti, hrozili jim páráním břicha. Domy však neobcházeli pouze chlapci, ale i svatá Lucie, která se často objevovala v obcích Českého lesa. Páráním břicha hrozila rovněž i Berchta.⁷¹

3.13 Vánoce

Vánoční svátky začínaly na Tachovsku Štědrým dnem. V tento den se v rodinách stavěl vánoční stromek, který byl ozdoben jablky, ořechy, ale i skromnými sladkostmi. Tento symbol Vánoc se však začal objevovat až ke konci 19. století. Vánoční stromek nebyl pouze jediným symbolem Vánoc. Druhým významným symbolem byly jesličky, které se podle zvyku stavěly pod stromeček. Na slavnostní štědrovečerní tabuli nesměla chybět postní jídla, jejichž zbytky se dávaly dobytku. Dalším významným dnem byl pak 28. prosinec. Tomuto dni se říkalo Peitschtag, neboli den hodování či výprasku. Výprask byl směřovaný na dívky z vesnice. Ten, kdo jej naděloval, byli chlapci s karabáči, které dívky vyplácely nejruznějšími dary.⁷²

Německy mluvící obyvatelstvo na Tachovsku si nedovedlo své Vánoce představit bez rybí polévky nebo kapra. Nutno ale dodat, že toto jídlo si mohly dopřát zejména bohatší rodiny až od 19. století. Kapr byl v oblasti Českého lesa připravován hned na několik způsobů. V rodinách se podával nejčastěji jako pečený s bramborovým salátem, různorodými přílohami nebo kyselým zelím. Kapr se mnohdy připravoval s vařenými sušenými hruškami nebo byl podáván s omáčkou sedmi chutí. Jak může název vypovídat, omáčka se skládala hned z několika ingrediencí. Těmi byli rybí vývar, perníčky, sirup, rozinky, ocet, koření a bobkový

⁷¹ DUDÁK, Vladislav. *Český les – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2005. s. 622. ISBN 80-7340-065-0.

⁷² Tamtéž, s. 622.

list. Přílohu tvořily knedlíky. Další omáčkou, která se podávala k rybě, byla polská omáčka. Do ní se dávaly mandle a rozinky. Tím však výčet vánočních pokrmů nekončí. Na Štědrý den se rovněž konzumovaly i tzv. opekance, což byly sladké buchtičky polévané slazeným mlékem. V některých rodinách se tradičně objevoval kapr na černo nebo na víně ale i fazolová polévka. Kromě již zmiňovaných sladkých buchtíček se na stolech objevoval také tradiční jablečný štrůdl. Sladké buchtičky podávané o Vánocích mohly připomínat dnes již zapomenutý pokrm, kterým byly buchtičky polité pálenkou nebo sirupem, následně ozdobené sušenými švestkami, hruškami, jablíčky či oříšky. Tento pokrm byl velmi oblíbený zejména u chudšího, německy mluvícího obyvatelstva, žijícího tehdy v lokalitě dnes již zaniklých obcí na Tachovsku, přesněji v pohraničním území Českého lesa.⁷³

3.14 Silvestr

Oslavy Silvestra se začaly ve větší míře slavit až od 20. století. Tradicí bylo pořádání hasičského bálu. Před koncem roku pak hasiči chodili mezi sousedy a dávali jim malované nebo jinak graficky zpracované pozvánky na závěrečný ples roku. Výzdobu sálu pak tvořily především květiny, girlandy nebo jedlové větve z přilehlého lesa. Nový rok byl zpravidla oznámen hudební kapelou, která na plese hrála.⁷⁴

⁷³ FATKOVÁ, Gabriela a kol. *Tachovská kuchařka receptů, příběhů a vzpomínek = Tachauer Kochbuch der Rezepte, Geschichten und Erinnerungen*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2019. s. 270-271. ISBN 978-80-261-0864-1.

⁷⁴ DUDÁK, Vladislav. *Český les – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2005. s. 622. ISBN 80-7340-065-0.

4 SPOLKOVÝ ŽIVOT

Spolkový život v zaniklých obcích na Tachovsku lze sledovat především v obcích, které byly vyšším správním celkem a měly pod sebou sdruženo několik dalších osad. Ve své práci se budu věnovat pohledu do čtyř významných zaniklých obcí, kde se vyskytoval spolkový život. V příhraniční oblasti Českého lesa se vyskytovalo velké množství malých vsí, spadajících pod samosprávu obcí s větším počtem obyvatel. V malých obcích vzhledem k nízkému počtu obyvatel nebylo možné sdružovat nějaký významný spolkový život. Ve větších obcích v průběhu let spolky zanikaly a vznikaly. Nejčastějším spolkem byl spolek dobrovolných hasičů nebo sdružení Svazu Němců v Čechách, které ale postupem let žilo víc životem politickým než spolkovým.

4.1 Česká Ves

Spolková činnost v obci Česká Ves byla velmi bohatá, ačkoliv jedinou veřejnou institucí, tedy kromě obecního úřadu, zde byla škola otevřená v roce 1873. Provozována byla až do roku 1945. Nejstarším spolkem ve vsi byli dobrovolní hasiči, jejichž spolek vznikl v roce 1895 a vedl jej tehdejší starosta České Vsi - Franz Böhm. Spolek měl původně působnost pro celou farnost Jedlina, ale z důvodu nesouhlasu nadřízených orgánů se jeho činnost omezila pouze na Českou Ves. Po tomto nedorozumění zahájili dobrovolní hasiči v České Vsi svou činnost na přelomu 19. století a 20. století. Další spolky zde vznikly zřejmě až po roce 1906. Další zmínky o spolcích v České Vsi pochází z roku 1914, kdy zde působil Ovocnářský spolek (Obstbauverein), jehož předsedou byl řídící učitel Karel Schreiner. Dalším spolkem byl Dobrovolný hasičský spolek (Feuerwehrverein) s velitelem Josefem Strunzem. Oba spolky vznikly na základě zákona č. 134/1867 Ř. z., o právu spolčovacím. Následující zprávy o spolcích jsou z roku 1925, kdy v České Vsi byly pouze dva spolky. Tehdy Dobrovolný hasičský spolek vedl řídící učitel Karel Schreiner. Druhým spolkem tehdy byl Spolek vojenských vysloužilců pod vedením Josefa Strunze. Před začátkem druhé světové války v České Vsi působily dokonce čtyři spolky. Tím prvním byl nejdéle sdružovaný Dobrovolný hasičský spolek, jehož velitelem byl Michal Helgert, druhým pak byl Spolek vojenských vysloužilců (Verein gedienter Soldaten) v čele s Josefem Strunzem. Třetím spolkem byl Deutscher Turnverein s předsedou Aloisem Kreuzerem. Ten vznikl v roce 1925 a věnoval se především tělocvičným a sportovním aktivitám. Čtvrtým předválečným spolkem byl Viehnotschlachtungsverein v čele s předsedou Josefem Schreinerem. Poté jsme zde mohli

najít i organizaci, která svou činností byla na rozhraní mezi spolkem a finanční institucí. Tou organizací byl spořitelní a záložní spolek pod kompletním názvem Spar-und Darlehencassen-Verein für Böhmischdorf, Waldheim, Altfurstenhütte und Neulosimthal registrierte Genossenschaft mit unbeschränkter Haftung in Böhmischdorf. Činnost tohoto spolku byla velká, jelikož zabírala celou farnost Jedlina. V roce 1902 byl založen z popudu místních sedláků. Ve svých počátcích, v lednu roku 1902, měl spolek 22 členů. Jeho vedením byl pověřen Jan Haubner z České Vsi. Mezi zakladateli bychom mohli najít jednotlivé zemědělce z farnosti Jedlina, soustružníky, jako například Wenzela Schreineru z České Vsi, učitele Johanna Scheinkoniga nebo hospodské Aloise Scharrera a Franze Haubnera. Z činnosti tohoto drobného finančního ústavu se dochovaly četné archiválie. Osud ale po druhé světové válce záložnímu spolku nepřál, podobně jako příhraničním obcím. Spolek se ocitl v likvidaci a oficiálně zanikl po roce 1950.⁷⁵

4.2 Lučina

Naopak v Lučině byla situace jiná. Kromě místní školy zde žádné další veřejné instituce nebyly. A spolková angažovanost na tom nebyla o mnoho lépe. Byla velmi nízká. Působil zde pouze dobrovolný hasičský spolek a místní sdružení Svazu Němců v Čechách. V jeho čele pak stával především některý z učitelů místní školy. Oba spolky byly poměrně mladé, jelikož vznikly až ve 20. století. Nemůžeme tvrdit, že by zde snahy o zakládání spolků nebyly. Bylo jich několik, ovšem většinou tato iniciativa zůstala bez větších výsledků.⁷⁶

4.3 Jedlina

Pro počátek 19. a 20. století je typická vysoká spolková angažovanost, která se objevila i v případě Jedliny. Jedním z nejdůležitějších místních spolků byl spolek dobrovolných hasičů. Původně měl vzniknout v roce 1895 a mělo se jednat o dobrovolný hasičský spolek pro farnost Jedlina. Vzhledem k nesouhlasu nadřízených úřadů byl nakonec zřízen pouze hasičský spolek v České Vsi. Jedlinští se vlastního spolku dočkali až v roce 1898. V roce 1896 vzniklo v obci místní sdružení Svazu Němců v Čechách. V té době již

⁷⁵ *Český les: příroda a historie 16/2017*. Mariánské Lázně: ZO ČSOP Kladská, 2017. s. 24-25.

⁷⁶ *Český les, příroda a historie 19/2020*. Mariánské Lázně: ZO ČSOP Kladská, 2020. s. 23.

v Jedlině jeden starší spolek fungoval. Jednalo se o spolek vojenských veteránů, který vznikl pravděpodobně před rokem 1890. V roce 1914 zde mimo zmíněné spolky fungovaly ještě Střelecký spolek Hubertus a Zemědělský spolek. Do roku 1925 se k těmto spolkům přidal ještě Zpěvácký spolek, vedený řídicím učitelem Theodorem Kilbertem. Na hranici mezi úřadem a spolkem se nacházel Spořitelní a úvěrový spolek pro Jedlinu a okolí, tedy peněžní ústav určený k financování potřeb obyvatel Jedliny a jejího okolí. Kromě jejích místních částí sem patřily například i obce Česká Ves, Stará Knížecí Hut' a Zahájí. V jeho čele stál obchodník a tehdejší starosta Jedliny, Wenzel Dobner, senior Wenzel Kraus a jedlinský pekař Johann Dobner. Členy spolku byli při jeho založení nejen sedláci z Jedliny a okolí, ale také řídicí učitel Adalbert Kroha, farář Johann Mašek či lékař v místní Güntnerově nemocnici MUDr. Karl Groß. Spořitelní a úvěrní spolek existoval až do roku 1945, kdy byl zlikvidován.⁷⁷

4.4 Jalový Dvůr

Těžiště života obce spočívalo v jejích spolcích. Nejstarším spolkem byla pouze krátkodobě existující odbočka dělnického spolku Vorwärts pro Jalový Dvůr a tehdy nerozdělenou Výšinu, která zanikla v roce 1901. Nejvýznamnějším spolkem byl spolek hasičský, který byl ustanoven v roce 1902, jehož velitelem byl zvolen v roce 1914 Franz Remdisch. V letech 1910-1921 zde existoval také zpěvácký spolek pod vedením Karla Grunbauma. Další zprávy o spolcích v obci pochází až z roku 1925. To v obci opět působil pouze hasičský sbor, jehož velitelem byl tentokrát Andreas Egerer. Na sklonku první československé republiky v roce 1938 fungoval v obci ještě spolek zemědělský, respektive hospodářský (Landwirtschaftlicher Verein), s předsedou Josefem Schmidgunstem. Trojici dobrovolných organizací pak doplňovala odbočka svazu Němců v Čechách založená v roce 1932, kterou zastupoval Karel Grunbaum.⁷⁸

⁷⁷ *Český les, příroda a historie 18/2019*. Mariánské Lázně: ZO ČSOP Kladská, 2019. s. 16-17.

⁷⁸ *Český les, příroda a historie 17/2018*. Mariánské Lázně: ZO ČSOP Kladská, 2018. s. 15-16.

5 HOSPODÁŘSKÝ ŽIVOT

Hospodářský život na Tachovsku, zejména pak v jeho pohraničí, byl velmi ovlivněn rozsáhlými lesy, které nabízely velké zásoby dřeva, především toho palivového. To vyhovovalo po rozprodeji zdejších komorních statků, k němuž došlo ke konci 16. století, především novým majitelům. Dřevo bylo surovinou nezbytně nutnou pro provozování podniků, které byly na Tachovsku od té doby významně budovány. Tento proces nazýváme industriální kolonizace, která se na Tachovsku projevovala zejména budováním skláren. Dalším odvětvím, ve kterém se nové provozy budovaly, byly železné hutě a hamry. Budování průmyslových provozů s sebou samozřejmě přineslo i další proměnu krajiny. Rozšíření sídelní struktury a odlesnění mělo významný vliv zejména na příhraniční oblast Českého lesa, kde sklárny ve velkém vznikaly.⁷⁹ Dřevo bylo hlavním palivem pro tyto provozy až do 19. století. Do této takzvané industriální kolonizace měl Český les zejména vojenský význam. Až po rozprodání královských pozemků se svobodní strážci hranic, Chodové, stali nevolníky na feudálních velkostatech, které v 17. století začaly vznikat. K tomuto faktoru se navíc přidala i německá kolonizace pohraničí.⁸⁰

Nově vybudovaná průmyslová síť měla svůj význam i z hlediska celého státu. Z důvodu spolupráce s vnitrozemím v dodávkách zemědělských produktů a z důvodu těžby nerostných surovin v pohraničních lokalitách byla v pohraničí vytvořena hustá síť průmyslových závodů, které často zásobovaly i celé Rakousko-Uhersko. Co se týče potravin, tak ty byly dováženy z vnitrozemí, jelikož sudetoněmecké obyvatelstvo nemělo příliš stabilní zemědělské zázemí. To mělo samozřejmě i své ekonomické důsledky. V čase hospodářské krize ve 30. letech 20. století žilo v Sudetech více lidí bez zaměstnání než ve vnitrozemí. To samozřejmě mělo i své následky. Nezájem státních úřadů vyvolal v lidech nespokojenost. Nedostatků bylo více. Jednak nedostatek peněz, potravin, ale i třeba uhlí.⁸¹

⁷⁹ FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. s. 26-27. ISBN 978-80-261-0423-0.

⁸⁰ KADERA, Jiří. *Surovinová základna železářských provozů v prostoru Českého lesa – Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany*. Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2011. s. 84. ISBN 978-80-904794-1-8.

⁸¹ ANTIKOMPLEX a kol. *Proměny sudetské krajiny*. s. 49. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2006. s. 49-50. ISBN 80-86125-75-2

5.1 Vliv sídelní struktury

Až do 1. poloviny 19. století byla hustota osídlení určována především úživností zemědělské krajiny, která se nacházela v okolí sídel. V sídelních jednotkách se odehrávalo vše, co patří k běžnému životu člověka. Od obživy, práce, životní zkušenosti, náboženského vyznání, až po existenciální úzkosti v těžkých životních situacích, jako například za hospodářské krize ve 30. letech 20. století. Nejprve se do budované struktury evropské sídelní soustavy zapsala průmyslová revoluce, která změnila původní podobu sídel svým velkým rozsahem, ale i koncentrací výroby. Aby měla výroba odbytu, bylo nutné obchodovat alespoň na nadregionální úrovni. Rozvoj sídel následně přestal být podmíněn úživností a efektivitou jejich agrárního zázemí. Vidíme tak naprostý obrat v zavedených pravidlech. Sídla i průmysl začaly být závislé především na dopravě, která je spojovala s tehdejšími centry obchodu a samozřejmě i s místy, kde ležela surovinová ložiska. Ostatně tyto prvky jsou vzorové přímo pro region bývalých Sudet. Nejhuře se s novými sídelními pravidly vypořádával venkov, který se ztrátou tradičních vazeb bojoval takřka až do poloviny 20. století. Samotné Sudety absolvovaly specifickou cestu ke změně, kterou byla tzv. země bez hospodáře. Podíl na tom mělo hned několik faktorů, jako například okrajová poloha ve státě nebo vlna evropských nacionálních politických hnutí 19. století. Důsledkem toho bylo šíření nacionálních nálad a silící nenávisť mezi Čechy a Němci, což vyústilo po druhé světové válce v odsun německého obyvatelstva, a následné vytvoření železné opony a tím i totální uzavřenosti tohoto prostoru běžnému životu lidí.⁸² Sudetský model krajiny se mimochodem odlišoval a odlišuje od toho vnitrozemského českého i německého modelu tím, že města a vesnice, ať už ty, které zanikly, nebo jsou zde dodnes, nejsou natolik kompaktní.⁸³

5.2 Hospodářské problémy

Problémy mnohdy přišly po vytěžení surovin, což mělo za následek i postupné chudnutí obyvatel a hledání jiných stálých zdrojů obživy. Domácí výroba drobných spotřebních předmětů byla často ochromena nástupem průmyslové revoluce, která přinesla levnější, rychlejší a také kvalitnější výrobu v továrnách. Nedostatek práce mnohdy lidi vedl

⁸² ŘÍHA, Martin. *Proměny sudetské krajiny jako poselství dalším generacím*. Praha: Společnost pro trvale udržitelný život, 2008. s. 2-3. ISBN 978-80-902635-7-4.

⁸³ Tamtéž, s. 9.

k odchodu za prací do Saska nebo Bavorska. Kromě stěhování převážně německého obyvatelstva do Německa docházelo i ke stěhování lidí do měst, kde zpravidla pracovali jako dělníci v továrnách.⁸⁴ Dalším velmi důležitým prvkem, který trápil sudetské Němce a vytvářel v nich protičeské nálady, byl nezájem Prahy o vývoj v pohraničních oblastech. Nutno přiznat, že se zde život od začátku hospodářské krize zhoršil.⁸⁵

5.3 Sklářství

Sklářství se v pohraniční oblasti Českého lesa začalo rozvíjet ve 2. polovině 16. století.⁸⁶ Jeho prudký rozvoj začal v průběhu 17. a především pak v 18. století. Svůj vrchol sklářský průmysl na Tachovsku zažil v 19. století. Tehdy často skutečně šlo o průmyslově vyspělé provozy, které vyráběly například tabulové nebo zrcadlové sklo. V tomto odvětví se však nejednalo pouze o samotné sklárny. Od 19. století je doplňovaly ještě i početné zušlechťovací provozy.⁸⁷ Jelikož bylo foukané tabulové sklo vyráběné pomocí vyfouknutého válce plné nerovností, bylo nutné je broušením a leštěním za mokra mezi těžkými kamennými deskami odstranit. Nejprve pomocí křemenného písku, následně leštící pasty z červené hlínky.⁸⁸ Výroba skla byla spojena s rozvinutou dělbu práce, jelikož ve sklářské huti vedle huťmistra pracovalo několik dalších profesí – mistři taviči a jejich pomocníci, foukači tabulového skla, formaři, brusiči, stoupaři, topiči a několik pomocníků, kteří odnášeli výrobky do chladicích pecí, čistili sklo, přebírali a třídili suroviny k výrobě. Pomocníci také pomáhali při výrobě hliněných pánví, které pak sloužily pro tavbu i chladicí proces.⁸⁹ V době největšího rozkvětu sklářství na dnešním Tachovsku, respektive v pohraniční oblasti Českého lesa,

⁸⁴ ANTIKOMPLEX a kol. *Proměny sudetské krajiny*. s. 49. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2006. s. 51. ISBN 80-86125-75-2.

⁸⁵ Tamtéž, s. 56.

⁸⁶ FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. s. 16. ISBN 978-80-261-0423-0.

⁸⁷ ŠTIESS, Bedřich. *Kapitoly z dějin skelných hutí na bývalém panství tachovském, Český lid* 42, 1955. s. 265–270.

⁸⁸ FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. s. 29-31. ISBN 978-80-261-0423-0.

⁸⁹ BYSTRICKÝ, Vladimír a kol. *Historie a současnost podnikání na Mariánskolázeňsku, Tachovsku a Stříbrsku*. Žehušice: Městské knihy, 2003. s. 64-65. ISBN 80-86699-12-9.

pracovalo v 18. století až 30 hutí.⁹⁰ Tuto pohraniční oblast můžeme vymežit hranicemi panství Tachov, statků Lesná a Zahájí a jejich blízkým okolím. Do dnešního dne je nám doložena téměř desítka dnes již zaniklých skláren. Byly jimi Draxelhütte (1635–1699), Kollerova Huť (1764–1894), Lučina (1866–1904, Kolm (1559–1688), Nová Huť u Hraniček (1716–1750), Ostrůvek (1777–1810), Pavlova Huť (1740–1810), Skláře (1793–1839), Schönwaldská Huť (1764–1880), Stará Knížecí Huť (1709–1750), Nová Knížecí Huť (1738–1884), Zahájí (1607–1617), Zlatý Potok (1736–1894).⁹¹

Zpočátku sklárny vyráběly především duté foukané sklo, okenní čočky a tzv. pateříky, což byly korálky do tehdy hojně nošených růženců. Brusírny a leštírny byly poháněny vodními koly, později pak turbínami. Stávaly v kaskádách podél určených vodních toků, které byly doplňovány množstvím náhonů. V regionu Tachovska byly nejdůležitější brusírny a leštírny na Lužním potoce u Lesné, na Huťském potoce pod Novou Knížecí Hutí, na Hraničním potoce u Hraniček nebo na Kateřinském potoce pod Žebráky. V souvislosti se zvyšujícím se nedostatkem dřeva začalo sklárství od 2. poloviny 19. století postupně upadat a po roce 1900 můžeme mluvit takřka o jeho definitivním konci na Tachovsku.⁹²

5.3.1 Lučina (Sorghof)

V 18. století bylo v Lučině nedaleko Tachova v provozu několik průmyslových provozů – železná huť, hamry, slévárny cínu a mědi, válcovny, sklárna s brusírnou a leštírnou.⁹³ Bydleli zde zpravidla pracovníci průmyslových provozů a několik řemeslníků. Na zemědělství hospodářství v obci postavené nebylo, tažnou silou zde byl průmysl.⁹⁴ V roce 1744 zde koupila tachovská vrchnost železný hamr. V blízkosti byla později postavena železárna s vysokou pecí. V letech 1866-1867 byla původní vrchnostenská železárna

⁹⁰ ŠTIESS, Bedřich. *Z počátků sklárství na Tachovsku*, *Český lid* 46, 1959. s. 219–224.

⁹¹ ŠTIESS, Bedřich. *Kapitoly z dějin skelných hutí na bývalém panství tachovském*, *Český lid* 42, 1955. s. 265–270.

⁹² FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. s. 29-31. ISBN 978-80-261-0423-0.

⁹³ BAXA, Václav; NOVOTNÁ, Markéta; PRÁŠIL, Petr. *Tachovsko na starých pohlednicích*. Hostivice: Vydavatelství Baron, 2008. s. 181. ISBN 978-80-86914-60-2.

⁹⁴ SCHUSTER, Franz. *Tachau-Pfraumberger Heimat*. Weiden in der Oberpfalz: Karl Knauf, 1962. s. 130-132.

prestavěna na brusírnu a leštírnu skleněných tabulí. Přestavbu zajistil majitel panství kníže Windischgrätz. V blízkosti tohoto provozu byla nedlouho poté postavena nová sklárna, která byla pronajímána bratrům Aloisi a Eduardu Kupferovým a Zikmundu Glaserovi. Eduard Kupfer se narodil v Tisové nedaleko Tachova. Pravděpodobně v roce 1892 se firma Kupfer a Glaser nejen kvůli vysokým hraničním clům, která prodej v Německu prodražovala, ale i kvůli změně sklářských technologií, stěhuje do nedalekého Weidenu, kde kupuje sklárnu. Zdejší sklárny se následně stávají nejlepšími v Bavorsku. U Jindřicha Kupfera, který bydlel přímo na huti v Lučině, pracoval kolem roku 1874 Moric Maier. Ten byl dědečkem spisovatele Norberta Frýda. Díky nim máme dnes konkrétní představu o podobě sklárny v Lučině. Samotná hutní budova prý byla kamenná, s mohutným dvoupatrovým krovem, kde se sušily hranice palivového dříví.⁹⁵ Opuštěné budovy sklárny byly zbořeny v roce 1906, zbytky zdiva se však zachovaly až do roku 1930.⁹⁶ To budovy bývalé železárny, které byly přestavěny na zušlechťující provozy, na tom byly o poznání lépe. Jejich konec přišel až po konci první světové války, kdy byla stavba stržena.⁹⁷ Nejpozději do podzimu roku 1946 byla většina původních německých obyvatel vysídlena, zůstali zde pouze majitelé Kreuzwirthshausu.⁹⁸

5.3.2 Ostrůvek (Inselthal)

V roce 1776 potvrdilo tachovské panství žádost sklářského mistra Antonína Zachariáše Fuchse o zřízení nové sklárny v místě pozdější osady Ostrůvek. Vybudování a zprovoznění nové hutě bylo bleskurychlé, jelikož již v roce 1777 bylo vše hotovo. Jak rychlý byl začátek sklárny, tak rychlá byla i její zkáza. Novostavba roku 1778 vyhořela. O tom, že to byla pro skláře Fuchse velká pohroma, svědčí i to, že mu vrchnost snížila nájem

⁹⁵ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 182-186. ISBN 978-80-87316-05-4.

⁹⁶ PROCHÁZKA, Zdeněk. *Putování po zaniklých místech Českého lesa II Tachovsko*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2011. s. 144. ISBN 978-80-87316-16-0.

⁹⁷ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 182-186. ISBN 978-80-87316-05-4.

⁹⁸ PROCHÁZKA, Zdeněk. *Putování po zaniklých místech Českého lesa II Tachovsko*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2011. s. 144. ISBN 978-80-87316-16-0.

na polovinu.⁹⁹ Fuchs pak sklárnu provozoval až do roku 1787. Tavbu zajišťovala jedna francouzská pec s osmi pánvemi. Celkově zde pracovalo 5-6 sklářských tovaryšů. Nástupcem Antonína Zachariáše Fuchse se stal v letech 1789-1791 František Koller, který zde byl v nájmu. Kollera vystřídal roku 1792 Jan Kašpar Lenk, který měl v té době se svými syny v pronájmu všech 5 hutí na tachovském panství. Sklárnu na Ostrůvku spravoval až do roku 1803. Nájem pěti provozů na panství byl pro něj finančně velmi náročný, a proto je dlouhou dobu neudržel. Když zemřel, byl prý zcela chudý. Po Lenkovi měl huť na Ostrůvku v pronájmu v letech 1804-1810 Lenkův syn František Josef. Posledním nájemcem této nedlouho provozované huti byl Emanuel Fuchs, který zde hospodařil v letech 1812-1824. Fuchs navíc musel stavbu opravit, jelikož byla v roce 1810 uváděna jako v nepříliš dobrém stavu. Provoz se mu zřejmě podařilo obnovit během dvou let, ale již po roce 1820 huť pravděpodobně postupně upadala. Podle Sommerovy topografie s jistotou víme, že roku 1838 byla zaniklá.¹⁰⁰

5.3.3 Pavlova Huť (Paulushütte)

Zdejší sklárna byla založena roku 1742 bratry Baltazarem a Michaelem Fuchsovými.¹⁰¹ Sklárna se stejně jako ta na Ostrůvku skládala z jedné pece a osmi pánví a vyráběla stejně jako sousední goldbašská huť skleněné tabule. Dalšími artikly, které sklárna produkovala, byly kotoučky do oken, lahve, pивní sklenice nebo dokonce sklička do hodinek. Huť zaměstnávala cekem 6-7 tovaryšů.¹⁰² Pravděpodobně od roku 1760 vedl provoz zdejší hutě František Koller, jehož manželkou byla Fuchsova dcera Marie Sabina. V roce 1791, tedy krátce před svou smrtí, přesídlil Koller na svůj statek Střeble. V roce 1792 získal sklárnu do nájmu Jan Kašpar Lenk a vlastnil jí až do jejího zrušení, které se datuje do roku 1810. Lenk v Pavlově Huti přímo bydlel. Osud jeho podnikání jsem popisoval u sklárny v Ostrůvku, nyní uvedu, jaké byly osudy konkrétně těchto skláren. Sklárnu v Ostrůvku propachtoval

⁹⁹ SCHUSTER, Franz. *Tachau-Pfraumberger Heimat*. Weiden in der Oberpfalz: Karl Knauf, 1962. s. 140.

¹⁰⁰ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 188. ISBN 978-80-87316-05-4.

¹⁰¹ SCHUSTER, Franz. *Tachau-Pfraumberger Heimat*. Weiden in der Oberpfalz: Karl Knauf, 1962. s. 139.

¹⁰² PROCHÁZKA, Zdeněk. *Český les – Tachovsko Historicko-turistický průvodce č. 2*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1994. s. 51. ISBN 80-901122-2-6.

pro syna Františka Josefa, Kollerovu Hut' potom pro syna Václava. Všechny tři zbylé sklárny spravoval sám. Lenkův majetek byl v dobách jeho největší podnikatelské slávy odhadován až na půl milionu zlatých. Do roku 1810 však o všechnen majetek přišel a tehdy byla navždy uzavřena i sklárna na Pavlově Huti.¹⁰³ Stáří chtěl Jan Kašpar Lenk prožít na huti v Goldbachu u svého zetě Schwantnera. Tomu sice huť v roce 1812 daroval, ovšem ani zde klidného stáří nenašel, jelikož roku 1813 o Goldbach přišel i samotný Schwantner. Značně zchudlý Lenk pak pravděpodobně panství opustil a jeho další stopy nám nejsou dodnes zcela známy.¹⁰⁴ Samota byla po zániku sklárny i nadále nazývána Paulusbrunner Glashütte nebo Paulusbrunner Jägerhaus.¹⁰⁵

5.3.4 Skláře (Neu Windischgrätz)

Sklárna, která byla vzdálená pouhé 2 kilometry od hranic, na první pohled zaujme svým názvem. Ano, byla pojmenována Neu-Windischgrätzhütte. Bylo tomu tak prý na přání tachovské vrchnosti.¹⁰⁶ Za své založení však vděčí sklářskému mistrovi Janu Kašparu Lenkovi, který zahájil činnosti zdejšího provozu dne 1. června 1793. O důvěře v živnost Lenka jistě svědčí i to, že sklárnu získal do nájmu na rovných 12 let. Další smlouva na pronájem sklárny pochází z roku 1793. Tehdy navíc knížecí hospodářský rada Karel Witich ze Streittenfeldu povolil manželům Lenkovým stavbu tzv. Schwarze Lohwiese, což byly dva domky pro osm dřevorubců. Tím však stavba domků pro dřevaře, kteří zajišťovali těžbu dřeva pro huť, nekončila. Další domek pro ně dal Lenk vystavět v roce 1799. Jelikož se výroba skla neobešla bez drceného křemene, vznikla mezi sklárnou a Zlatým potokem nová stoupa.¹⁰⁷

¹⁰³ PROCHÁZKA, Zdeněk. *Putování po zaniklých místech Českého lesa II Tachovsko*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2011. s. 185. ISBN 978-80-87316-16-0.

¹⁰⁴ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 189. ISBN 978-80-87316-05-4.

¹⁰⁵ PROCHÁZKA, Zdeněk. *Putování po zaniklých místech Českého lesa II Tachovsko*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2011. s. 187. ISBN 978-80-87316-16-0.

¹⁰⁶ PROCHÁZKA, Zdeněk. *Český les – Tachovsko Historicko-turistický průvodce č. 2*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1994. s. 60. ISBN 80-901122-2-6.

¹⁰⁷ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 192-193. ISBN 978-80-87316-05-4.

Nástupcem Jana Kašpara Lenka se stal jeho syn Václav. Jelikož byla rodina Lenků ve finančním úpadku, museli z hutí ve Sklářích a Zlatém Potoce odejít. Finanční problémy jejich podnikání byly do jisté míry výsledkem malého odbytu zboží, který skláře trápil v čase napoleonských válek. Do situace se vložil Tachovský vrchnostenský úřad, který se snažil získat povolení od plzeňského krajského úřadu a u gubernia. To by znamenalo, že by úřad mohl obejít ustanovení sklářského regulamentu a pronajmout tak nevyužívané sklárny například podnikatelům z řad Židů. Těm byl totiž pronájem jakýchkoliv skláren zakázán, jelikož nebyli vyučeni v oboru sklářství. Obejít ustanovení se tachovskému úřadu podařilo, a tak byli židovští nájemci, Emanuel Heller a David Stern, umístěni na sklárnu v Neu Windischgrätzu jako zaměstnanci panství. Nic však nebylo zadarmo, jelikož museli panství odvádět nájem 700 zlatých, což byla částka podstatně vyšší než u ostatních hutí v regionu. Tímto způsobem fungovala huť až do roku 1821. V letech 1822–1827 získali nájem již bez zastíracích manévrů Maier a Eljakim Blochové, kteří sklárnu provozovali až do vyhašení v roce 1839.¹⁰⁸ Sklárna, vzdálená necelé 2 km od zemské hranice, byla na přání tachovské vrchnosti nazvána Neu-Windischgrätzhütte. Huť zaměstnávala 5-7 tovaryšů a 18-20 pomocných dělníků. Do svého zrušení vyráběla tabulové a zrcadlové sklo.¹⁰⁹ Mezi Skláři a Zlatým Potokem při potoku stály samoty, které jsou poprvé zaznamenány na mapě prvního vojenského mapování z let 1764-1768 a na mapě z roku 1838 jsou nazvány Lohhäuser.¹¹⁰ V roce 1838 je zde zmínka o sklárně a vesnici s pěti chalupami o 105 obyvatelích.¹¹¹ V roce 1839 se po uzavření sklárny z vylidněných Skláři stala samota.¹¹² V roce 1930 tu stála již jen hájovna a dům dřevorubců, žilo zde osm obyvatel.¹¹³

¹⁰⁸ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 192-193. ISBN 978-80-87316-05-4.

¹⁰⁹ PROCHÁZKA, Zdeněk. *Český les – Tachovsko Historicko-turistický průvodce č. 2*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1994. s. 60. ISBN 80-901122-2-6.

¹¹⁰ PROCHÁZKA, Zdeněk. *Putování po zaniklých místech Českého lesa II Tachovsko*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2011. s. 218. ISBN 978-80-87316-16-0.

¹¹¹ SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt*. Bd. 6 Pilsner Kreis. Prag: J. G. Calve, 1838. s. 4.

¹¹² BAXA, Václav; NOVOTNÁ, Markéta; PRÁŠIL, Petr. *Tachovsko na starých pohlednicích*. Hostivice: Vydavatelství Baron, 2008. s. 237. ISBN 978-80-86914-60-2.

¹¹³ PROCHÁZKA, Zdeněk. *Putování po zaniklých místech Českého lesa II Tachovsko*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2011. s. 218. ISBN 978-80-87316-16-0.

5.3.5 Zlatý Potok (Goldbach)

První zmínka o osadě Zlatý Potok pochází z roku 1751.¹¹⁴ Zdejší huť ale vznikla mnohem dříve, a to 13. dubna 1736. Zanedlouho po jejím založení huť napadli ozbrojenci ze sousedního panství Waldthurn, neboť Waldthurnští považovali část tachovských lesů, v nichž byla huť postavená, za svůj majetek a celou ji zničili. Poté, co byla huť z větší části opět opravena, 17. listopadu ji 300 ozbrojenců vybavených slámou k založení požáru přepadlo a huť byla zcela vypálena. Tachovskému panství tak byla způsobena škoda ve výši 331 zl. a 9 kr. Ačkoliv se útočníci k vypálení sklárny přiznali, uvedli, že se přepadení zúčastnilo pouze 100 osob, z nichž asi jen 20-50 mělo nabitě pušky a jednu zásobní kulku. Z tachovských poddaných měli pušky pouze dva myslivci. Těm byly ihned zabaveny. V souvislosti s vypálením huti je zmiňováno jméno skláře Volfa Kometa. Ozbrojený houf tvořili poddaní ze vsi Waldhejmu (Zahájí) a Böhmischdorfu (České vsi). Mezi panstvími došlo kolem roku 1739 k nové hraniční úmluvě. Roku 1743 se v matrikách fary Lesná setkáváme poprvé s názvem „officina vitrearia Tachoviensis“. Byla založena skelmistrem Janem Michaelem Fuchsem, jenž založil také sklárnu v blízké Pavlově Huti. Tachovský vrchnostenský úřad v roce 1763 uvažoval o tom, že by sklárnu zrušil. Důvodem byl z části jistě nelegální prodej dříví a dřevěného uhlí z Českého lesa do Falce. Příjmy z tohoto prodeje převyšovaly částky získané z nájmu huti. Na nekalé obchody se dřívím z Českého lesa si stěžovali také měšťané ze sousedního Bärnau. Tvrdili, že se na hutích tachovského panství ukrývala různá podezřelá individua.¹¹⁵

Čtyři roky po Fuchsově smrti, roku 1771, získal nájemní smlouvu na Goldbach Jan Kašpar Lenk. Nový nájemce sklárnu i okolní budovy značně velebil. Založil tu mlýn, pilu, stoupy a domy pro obslužný personál huti. Dva kilometry od Goldbachu nechal vystavět novou huť a nazval ji po majitelích panství Neu Windischgrätz. Goldbašská huť vyráběla nejprve běžné duté a tabulové sklo, později přešla na výrobu skla tabulového. Za nájemce Lenka zaměstnávala huť 10-13 tovaryšů. Později se počet tovaryšů snížil na pět. V huti stála jedna francouzská a jedna německá pec. Skláři pracovali u 14 pánví. Lenk měl sklárnu

¹¹⁴ BAXA, Václav; NOVOTNÁ, Markéta; PRÁŠIL, Petr. *Tachovsko na starých pohlednicích*. Hostivice: Vydavatelství Baron, 2008. s. 238. ISBN 978-80-86914-60-2.

¹¹⁵ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 195-198. ISBN 978-80-87316-05-4.

pronajatu celých 40 let až do doby, kdy se jeho pohádkový majetek zcela rozplynul a on nemohl hut' déle provozovat. Na Goldbašské huti se potom vystřídala řada nájemců. V roce 1812 spravoval hut' krátce Lenkův zet' Antonín Schwantner, v letech 1813-1815 František a Terezie Frankovi. Zatímco roku 1816 platili nájem ještě 3 společní nájemci, mezi lety 1817–1821 již pracovala hut' v režii panství. V tomto období vedl provoz sklárny lesník Antonín Rumpler, který se oženil s dcerou skelmistra Lenka. V roce 1822 přešla sklárna do pachtu Meira a Eljakima Blochových. Po smrti nájemce huti Moritze Blocha, zřejmě syna předcházejícího pachtýře, přešla hut' zpět do režie panství. Zatímco v roce 1870 provoz sklárny vedl vrchnostenský faktor, od roku 1876 se dostává do nájmu Eduarda a Jindřicha Kupferů.¹¹⁶ Poté co byl v roce 1894 provoz sklárny zastaven a krátce po roce 1900 zmizela budova sklárny, začal rychle klesat počet obyvatel Zlatého Potoka. Začalo ubývat také objektů, ve 20. století zde stála pouze hospoda, hájovna, myslivna a dům pro sklářské dělníky.¹¹⁷

5.3.6 Brusírny a leštírny na Kateřinském potoce

Pod vsí Žebráky, náležící v té době k panství Tachov, stávaly v údolí Kateřinského potoka vedle tří mlýnů také dva zušlechtovací provozy, na mapách označené jako Spiegelschleife, Majitel statku Střeblo, Václav Koller, v roce 1802 zakoupil od obce Žebráky za 1 600 zlatých pozemky pro výstavbu provozů. Prodej těchto pozemků nebyl ale schválen panstvím, a to bylo příčinou různých sporů. Kromě objektů, které jsou v literatuře uváděny jako leštírny, zde Koller založil i velký rybník. Hráz rybníka se při velkém dešti roku 1871 protrhla a nebyla obnovena. Prvním leštírenským mistrem na zdejších provozech byl Petr Frank, který zemřel v roce 1836. Frank pracoval nejdříve na šlejfech u Smolova a poté ve Střebli. V roce 1847 byly oba provozy od Střeblo odkoupeny a připojeny ke statku Waldheim (Zahájí). Od té doby sdílely společné osudy s waldheimskými šlejfy. Při prodeji statku Waldheim koupila leštírny v údolí Žebráky firma Kupfer a Glaser. Od roku 1893 zde pro firmu pracovali zkušení šlejfíři Josef a Raimund Bäumlerei. Jejich otec pracoval jako

¹¹⁶ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 195-198. ISBN 978-80-87316-05-4.

¹¹⁷ PROCHÁZKA, Zdeněk. *Český les – Tachovsko Historicko-turistický průvodce č. 2*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1994. s. 73-74. ISBN 80-901122-2-6.

fazetář na Kollerově Huti. V roce 1909 odchází Josef Bäumlér do Nových domků a obě leštírny provozuje Raimund. Ten je pak v roce 1933 postupuje synovi Ludvíkovi.¹¹⁸ Ludvík obě leštírny pronajal firmě Naschauer, ale sám zde nadále zastával funkci leštiče až do roku 1938. V roce 1938 byl Naschauerův majetek zabaven nacisty a Bäumlér přišel o dodávky surového skla. Již v roce 1939 odprodává Bäumlér horní závod čp. 56 Josefu Pruyovi. Ten zde zřizuje soustružnickou dílnu. V průběhu 50. let zanikají a jsou postupně zbořeny i bývalé leštírny a mlýny pod Žebráky.¹¹⁹

5.3.7 Brusírny a leštírny na Mži

Zušlechťovací sklářské provozy na horním toku Mže mezi Tachovem a státní hranicí vznikly v souvislosti se založením sklárny v Lučině až v průběhu 2. poloviny 19. století, přestavbou starých hamrů a mlýnů. Patřily k nejmladším z těchto průmyslových staveb, ale stejně jak hromadně vznikly, tak také byly po zrušení sklárny kolem roku 1904 likvidovány. V následující průmyslové vlně byla většina nevyužitých šlejfů upravena na provozy k soustružení dřeva. Šlejfy na Mži patřily sklářským firmám Kupfer a Glaser, Naschauer a Fleischer & Adalbert.¹²⁰

5.3.8 Frauenthal

Jméno této lokality nacházející se poblíž Svaté Kateřiny ve frauenthalském údolí vzniklo jako protiklad k německému názvu Přimdy (Frauenberg, Pfrauenberg), vypínající se nad údolím. Místní obyvatelé většinou používali označení Hochofen – Vysoká Pec. Vysokou pec na železnou rudu z blízkého Zirku u Rozvadova zde nechala vrchnost vystavět v roce 1725. Roku 1838 zde podle Sommerovy topografie pracovaly dvě vysoké pece. Jedna z pecí byla vystavěna teprve v roce 1837. Při huti pracovalo 7 tyčových hamrů, 2 hamry na železné pruty, 1 hamr na plech a provoz k pocínování plechů. Železárny zaměstnávaly celkem 73 lidí.

¹¹⁸ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 195-198 s. ISBN 978-80-87316-05-4.

¹¹⁹ SCHUSTER, Franz. *Tachau-Pfraumberger Heimat*. Weiden in der Oberpfalz: Karl Knauf, 1962. s. 149-154.

¹²⁰ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 202. ISBN 978-80-87316-05-4.

Výrobky Kolowratských železáren ve Frauenthalu byly velmi oblíbené. V roce 1872 ale bohužel doplatily na dovoz levnějšího anglického zboží. Od roku 1886 byly prostory železářny přestavěny na sklárnu, která vyráběla zrcadlové sklo až do roku 1925. Oproti vyhlášené železářně se o sklárně zachovalo jen velice málo zpráv. Materiály uložené ve fondu VS Velké Dvorce se o sklárně téměř nezmiňují. Dokumentaci ke sklárně se podařilo nalézt, plány sklárny jsou datovány do roku 1886. Zděná budova o rozměrech 23,55 x 31,40 m byla použita ze zrušeného železářského provozu. Do jejího středu byla umístěna tavicí pec s osmi pánvemi, po stranách stály pece rovnací a temperovací. Zcela nově byl postaven krov sklárny a komín. Budovy související s vysokou pecí byly přestavěny na byty. Přímo v areálu sklárny byly vybudovány dvě leštírny a stoupa na drcení sklářských ingrediencí. Sklárnu měla v pronájmu firma Kupfer a Glaser. Rudolf Kupfer vedl podnik až do začátku 1. světové války. Poslední roky pracovala sklárna v režii panství. Rozsáhlé budovy sklárny i doprovodných a zušlechťovacích provozů byly zbořeny v 50. letech minulého století. Posledním správcem sklárny byl Josef Riedl, posledním předákem Jan Kastl. Sklářská huť zaměstnávala naposledy 6 sklářských mistrů, 6 pomocníků a 6 učňů – foukačů skla. V hutí pracoval tavič se 4 pomocníky a 4 vazači. Celkově našlo v hutí zaměstnání 40 osob. Pec pohltila ročně 45 000-50 000 m méně hodnotného dříví.¹²¹ V roce 1838 byl zprovozněn Apolenský kanál, jehož délka činila 10 km. Prostřednictvím Apolenského kanálu bylo možné železářnu a později sklárnu zásobovat dřívím z hlubokých lesů kolem Svaté Apoleny. Apolenský kanál současně doplňoval a posiloval svou vodou hladinu Václavského rybníka.¹²²

5.3.9 Brusírny a leštírny na Hraničním potoce

Hraniční potok pramení nedaleko Lesné v blízkosti Farských Bažin. Jeho horní část se před rokem 1945 jmenovala Zigoinerbach, střední Ailingbach a nejspodnější Röhling nebo též Grenzbach. Údolí, v němž do 50. let 20. století stávala ves Hraničky (Reichenthal), bývalo v 18. a 19. století významnou průmyslovou lokalitou. Kromě sklárny zde Kolowratové v roce 1730 založili i železářnu s vysokou pecí a několika hamry, propojenými sítí vodních náhonů.

¹²¹ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 251-253. ISBN 978-80-87316-05-4.

¹²² PROCHÁZKA, Zdeněk. *Český les – Tachovsko Historicko-turistický průvodce č. 2*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1994. s. 21. ISBN: 80-901122-2-6.

V souvislosti s nimi zde vrchnost založila tzv. Huťský rybník. Ten se dochoval dodnes. Vysoká pec po určitém čase zanikla, ale hamry zpracovávající železo z nedalekého Frauenthalu zde existovaly až do roku 1866. Podle Köferlových údajů byl poslední zdejší hamr zrušen až v roce 1874. Mapa z roku 1838 Hraničky ukazuje jako průmyslovou lokalitu se 6 hamry. Jejich stavby byly z větší části dřevěné. V roce 1838 zde Sommer uvádí 6 tyčových hamrů a 1 hamr na kovové pruty a 1 na plech. Nacházel se zde také panský dům. V tom bydlel správce hamrů, později šlejfů. Po roce 1866 si najala opuštěné hamry sklářská firma Kupfer a Glaser, která zdejší budovy nechala přestavět na brusírny a leštírny. Část bývalých hamerníků byla zaučena v nových provozovnách. Správcem zdejších leštíren byl po dlouhou dobu Adam Ludwig z Aše, který zemřel v roce 1911. V letech 1909-1926 se brusírny a leštírny vracely do režie hrabat Kolowratů. V období let 1926-1938 si tři leštírenské provozy pronajala firma Naschauer a Pollak. Obě brusírny zůstaly opuštěné. Podobný osud postihl po roce 1938 i leštírny, jejichž budovy stály až do roku 1945. Stejně jako celá ves, byly také tyto stavby zbořeny v 50. letech 20. století.¹²³

5.3.10 Nová Knížecí Huť (Neu Fürstenhütte)

V lesích někdejšího panství Zahájí, které byly v té době v držení Lobkoviců, byla před rokem 1738 zprovozněna jedna z nejmladších pohraničních skláren – Nová Knížecí Huť.¹²⁴ Nová Knížecí Huť byla nejdéle pracující sklárnou waldheimského panství. První přímé zprávy o nové knížecí sklářské huti pochází z roku 1743, kdy jejími nájemci byli Pavel a Vít Kambové, Jan Willfurth a Ondřej Stadler. Za nájem tehdy platili 400 zlatých ročně. Soustavu zdejších zušlechťovacích provozů zásoboval vodou Huťský rybník, který již tenkrát stál při sklárně. V letech 1758-1765 na huti působil skelmistr Josef Lenk. Po něm nastoupil na jeho místo Pavel Kam. V roce 1773 měl huť v nájmu Jan Jiří Lenk. Výčet huťmistrů uzavírají v letech 1788-1803 Jan Dannhofer a v letech 1805-1812 Jan Jiří Dannhofer. Následně měli huť prostřednictvím Baltazara Josefa Wickela pronajatu židovští obchodníci Popper a Neubauer. V roce 1826 přebral zdejší panský dům funkci správního sídla. Pod něj

¹²³ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 258-261. ISBN:978-80-87316-05-4.

¹²⁴ BAXA, Václav; NOVOTNÁ, Markéta; PRÁŠIL, Petr. *Tachovsko na starých pohlednicích*. Hostivice: Vydavatelství Baron, 2008. s. 131. ISBN 978-80-86914-60-2.

spadaly okolní lesní vsi, sklárna i šlejfy. V roce 1838 zaměstnávala sklárna 6 sklářů, 1 taviče, 1 stoupaře, 2 topiče a 2 nosiče dřeva. Vyrábělo se zde většinou tabulové sklo, které zušlechťovaly panské brusírny a leštírny zrcadel, v nichž pracovalo 8 brusičů a 4 leštiči. Sklářská enkláva se skládala ze 13 domů, v nichž žilo 123 obyvatel. Před rokem 1852 přechází huť, která pracovala po určitý čas v režii panství, do nájmu firmy Bloch.¹²⁵ Huť zanikla zřejmě krátce po roce 1884, kdy poslední z Malovců prodal panství Albrechtu Dubovi, který v roce 1890 prodal zdejší brusírny firmě Kupfer a Glaser. O vlastní huti se při prodeji již nemluví.¹²⁶

5.3.11 Stará Knížecí Huť (Alt Fürstenhütte)

Založení Staré Knížecí Huti spadá patrně již do samého počátku 18. století. V té době waldheimské panství vlastnili Lobkovicové. Na konci 17. století podal sklář Jan Kollhauf z Nemanic žádost o povolení k založení huti, která by vyráběla tabulové sklo a sklo do kočárů. Náklady na vybudování sklárny neměly přesáhnout částku 286 zlatých a 45 krejcarů. Sklář ve své žádosti uvedl, že je schopen vyrábět křišťálové i kostní sklo. Kollhauf měl sklárnu pronajatu až do roku 1709, kdy ji vrchnost propachtovala Janu Götzingerovi. K huti získal nájemce i pole a louky. Jejich rozsah ale nesměl zvětšovat. Huťmistr původně vyvážel zboží bez celních poplatků. Zanedlouho, podle zápisů z let 1713-1716, byl ale nucen platit vysoké clo do nedaleké Lesné. V té době vyráběla továrna okenní čočky a páteříky. Götzinger se chtěl vyhnout placení celních poplatků, proto měl snahu přemístit sklárnu na falcké území. Svůj návrh a rozpočet na stavbu nové sklárny předložil opakovaně vrchnosti. O tom, zda byla jeho žádost vyslyšena, už prameny žádné informace neuvádějí.¹²⁷ Götzinger se v roce 1719 dostal do finanční tísně a vypočítává vrchnosti, že za 10 let nájmu zaplatil celkem 3 500 zlatých, na clo vydal 500 zlatých a za nákup materiálu vynaložil celkem 1 560 zlatých.¹²⁸ Označení Fürstenhütte se v matrikách objevuje prvně roku 1731. V roce

¹²⁵ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 266-267. ISBN 978-80-87316-05-4.

¹²⁶ SCHUSTER, Franz. *Tachau-Pfraumberger Heimat*. Weiden in der Oberpfalz: Karl Knauf, 1962. s. 174-175.

¹²⁷ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 268-269. ISBN 978-80-87316-05-4.

¹²⁸ SCHUSTER, Franz. *Tachau-Pfraumberger Heimat*. Weiden in der Oberpfalz: Karl Knauf, 1962. s. 71.

1738 se poprvé mluví o staré knížecí sklářské huti. V roce 1743 měl zdejší hut' i panský dvůr v nájmu místní sklářský mistr Kryštof Ardmann. V údajích tereziánského katastru je zde k roku 1757 zmiňována skelná hut', při které byl zřízen malý dvůr na vydržování jednoho spřežení pro potřeby sklárny. Schuster předpokládá, že hut' zanikla kolem roku 1800. Štiess však klade její zánik k již roku 1750 a odvolává se na fasi tereziánského katastru z roku 1749. V průběhu 2. poloviny 18. století dochází k rozvoji výhodněji položené Nové Knížecí Huti, napojené na síť zušlechťovacích provozů, což vede k zániku sklárny ve Staré Knížecí Huti.¹²⁹

5.3.12 Zahájí (Waldheim)

Zakladatelem vsi, panského sídla a statku byl sklář Pavel Schürer. 17. května 1607 statek prodal a od císaře Rudolfa II. koupil část pohraničního hvozdu patřícího k tachovskému panství, čímž získal 16 213 provazců lesa při tzv. Schönwaldské cestě spojující Tachovsko s oblastí kolem falckého Waldthurnu.¹³⁰ Statek byl roku 1609 zapsán do zemských desek. Na ploše vymýceného lesa Schürer založil osadu Grünwald. Vybuďoval obytné budovy, sklárnu, pivovar, krčmu a masné krámy. To se ale nelíbilo Kryštofu Wirsbergovi, který považoval území waldheimského statku za rodinný majetek. Ostré spory mezi Schürerem a Wirsbergem trvaly osm let. I když císař stál na straně skelmistra, Schürer v obavách o svůj život i majetek, odprodal 9. března 1617 Waldheim se sklárnou, pivovarem a dalšími budovami i vsí Grünwaldem Leonardu Kolonovi, svobodnému pánu z Felzu a odešel raději na Šumavu. Roku 1666 se stal majitelem panství Waldheim kníže Václav Lobkovic, který již v roce 1656 koupil sousední Waldthurnem. Ačkoliv byly Lobkovicové rovněž majiteli zámku a panství v Neustadtu a. d. Waldnaab, za hlavní sídlo rodu stále považovali českou Roudnici nad Labem. Schürerem postavená hut' pravděpodobně zanikla v období třicetileté války. Na waldheimském panství pak nejpozději počátkem 18. století vznikla sklárna nová (Stará Knížecí Hut'). Poslední konkrétní zmínka o staré waldheimské huti, kterou nahradily Stará a Nová Knížecí Hut', je datována rokem 1718.

¹²⁹ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 268-269. ISBN 978-80-87316-05-4.

¹³⁰ PROCHÁZKA, Zdeněk. *Putování po zaniklých místech Českého lesa II Tachovsko*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2011. s. 245. ISBN 978-80-87316-16-0.

Za Malovců byla na panství v provozu už pouze sklárna v Nové Knížecí Huti a soustava šlejfů spravovaná z Josefova údolí (Josephsthalu). Arnošt Michael, třetí z rodu Malovců, prodal v roce 1878 nejprve zušlechťovací provozy pod Žebráky a o šest let později, v roce 1884, pak i celý waldheimský statek Albertu Dubovi. Duba statek rozdělil na tři díly a postupně je rozprodal. Nejprve prodal všechny leštírny a brusírny v Josefově Údolí roku 1890 sklářské firmě Kupfer a Glaser. Jádru statku s novým zámekem od něj koupil roku 1891 Karel Herman Weck. Od jeho potomků následně statek přešel na Zachariáše Franka, což byl majitel sklárny v Neustadtu. Poslední brusírny a leštírny skla pracovaly u Waldheimu až do počátku 2. světové války.¹³¹

5.3.13 Brusírny a leštírny na Hut'ském potoce

Zastoupení sklářských provozů na Hut'ském potoce bylo mimořádně bohaté. Samotný potok se členil na dvě části: horní tok, který se nazýval Bösebach, ten protékal území nad Novou Knížecí Hutí a dolní tok pojmenovaný Zottbach. Všechny průmyslové provozy se nacházely na části potoka protékající územím panství Zahájí. Z jednotlivých provozů stojí za zmínku například Anenská brusírna, Anenská leštírna, Malovcův podnik nebo brusírna a leštírna v Josefově údolí.¹³²

5.3.14 Kolm (Kulm)

Kolm byl v minulosti součástí panství Lesná. Pravděpodobně nejstarší huť na jeho území existovala již v letech 1559-1560, řadila se tak k nejstarším hutím v rámci území dnešního okresu Tachov.¹³³ Z písemných pramenů se dočítáme, že skleněné čočky, které byly dodávány pro vznikající nový kostel v Tachově, pocházely se sklářského provozu nacházejícího se u Lesné. Jednalo se tak s největší pravděpodobností právě o Kolm.¹³⁴ Kolmská huť se v závěru 16. století dostala do nájmu Lorenzů, což byl významný sklářský

¹³¹ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 269-271. ISBN 978-80-87316-05-4.

¹³² Tamtéž, s. 273.

¹³³ Tamtéž, s. 124-125.

¹³⁴ SCHUSTER, Franz. *Tachau-Pfraumberger Heimat*. Weiden in der Oberpfalz: Karl Knauf, 1962. s. 179.

rod. Informace o zániku sklárny máme především díky tereziánskému katastru pocházejícímu z roku 1722. V něm mimo jiné stojí, že na místě sklárny, která zanikla asi v 60. letech 17. století, vznikl nový panský dvůr.¹³⁵ Nad potokem potom byla na přelomu 18. a 19. století vybudována pohodnice.¹³⁶ Sklářství se už do Kolmu nikdy nevrátilo.

5.3.15 Schönwaldská huť (Schönwalderhütte)

Schönwaldská sklárna nahradila starší huť na Kolmu. Poprvé byla sklárna zmiňována v 1. polovině 18. století. Bezpečně víme o tom, že v 70. letech 18. století již vyráběla tabulové a zrcadlové sklo. Po založení blízké Kollerovy Huti v roce 1764, se Schönwaldská sklárna dostala do nájmu Františka Kollera. V dochovaných záznamech je v roce 1781 huť uváděna jako vyhašená. V období let 1781-1791 si sklárnu pronajal Jan Kašpar Lenk. Lenk vlastnil skoro všechny sklářské provozy v okolí. Jeho nástupcem byl syn Emanuel Lenk, který se oženil s dcerou Raimunda Schielhabla, majitele nedaleké papírny u Lesné. Dalším nájemcem sklárny byl Emanuel Fuchs, konkrétně v letech 1805-1811. Mezi roky 1812-1813 byla v huti opět přerušena výroba. V roce 1814 získal sklárnu do nájmu Zachariáš Schödl z Greifensteinu za přemrštěné roční nájemné 3 800 zlatých. Zatímco obnovu zchátralé sklárny měl provést majitel panství, nájemce se zavázal postavit sklářskou pec i pece rovnací a temperovací. V roce 1817 se huť dostala do režie panství. Od roku 1822 se novými nájemci sklárny stali židovský podnikatel Eljakim Bloch se synem Lazarem. V té době zde fungovala brusírna skla. Počátkem roku 1840 se huť potýkala kvůli nepříznivému počasí s nedostatečným přísunem dřeva a musela znovu přerušit výrobu. Posledními nájemci sklárny byli kolem poloviny 19. století členové sklářské rodiny Auerbachů.¹³⁷ V roce 1880 došlo k definitivní likvidaci sklářského provozu. Příčinou bylo zvýšení ceny dřeva.¹³⁸

¹³⁵ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 124-125. ISBN 978-80-87316-05-4.

¹³⁶ PROCHÁZKA, Zdeněk. *Putování po zaniklých místech Českého lesa II Tachovsko*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2011. s. 139. ISBN 978-80-87316-16-0.

¹³⁷ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 126-128. ISBN 978-80-87316-05-4.

¹³⁸ SCHUSTER, Franz. *Tachau-Pfraumberger Heimat*. Weiden in der Oberpfalz: Karl Knauf, 1962. s. 179-180.

5.3.16 Brusírny a leštírny na Lužním potoce

Z dochovaných zpráv víme, že na horním toku Lužního potoka se v minulosti nacházela jedna brusírna, která patřila k těm nejmladším v této oblasti. Sklárna byla pravděpodobně postavena na místě bývalé papírny. Věnovala se zpravidla zpracování skla z nedaleké schönwaldské sklárny. Na mapě stabilního katastru Lesné je budova provozu pojmenována jako Spiegelschleif (č. 59).¹³⁹ Tento název se později změnil na Ludmilin šlejf a ve 20. století na Ludmilinu pilu, což souviselo se změnou využití objektu.¹⁴⁰ Na zbytku Lužního potoka ještě bylo možné najít Horní mlýn (Ober Mühle), šlejf nebo pilu na výrobu šindelů.¹⁴¹

5.3.17 Kollerova Huť (Kollerhütten)

Pojmenování Kollerova Huť vzniklo podle sklářského mistra Františka Kollera (Kohlera), který v roce 1762 poprvé podal žádost na výstavbu nové huti. Tehdy byl majitelem tachovského panství Josefem Mikulášem Windischgrätzem odmítnut, ale již roku 1764 podal žádost další. Tehdy již realizaci nového provozu prosadil. Sklárna pracovala necelých dvacet let, když 1. září 1784 došlo k jejímu požáru. Požár přečkala pouze varna potaše a jeden domek.¹⁴² Od vzniku sklárny v ní pracovalo až 7 sklářských tovaryšů, 2 učni a 15 pomocných pracovníků. Huť byla vybavena francouzskou tavící pecí s osmi pánvemi.¹⁴³ Po Františku Kollerovi, který zde svoji činnost ukončil v roce 1791, sklárnu o necelé dva roky později převzal do nájmu Jan Křtitel Dannhof (Dannhofer). Jeho nástupcem se pak stal Václav Lenk. Ten zde sklářské řemeslo provozoval v letech 1803-1810. Dalším mistrem na Kollerově Huti byl až do roku 1816 Jan Jiří Dannhof. Po konci jeho nájmu se huť dostala do správy tachovského panství, kde zůstala do roku 1821. Počet sklářských tovaryšů zůstal i za těchto

¹³⁹ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 128. ISBN 978-80-87316-05-4.

¹⁴⁰ SCHUSTER, Franz. *Tachau-Pfraumberger Heimat*. Weiden in der Oberpfalz: Karl Knauf, 1962. s. 178-179.

¹⁴¹ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 126-128. ISBN 978-80-87316-05-4.

¹⁴² Tamtéž, s. 180.

¹⁴³ SCHUSTER, Franz. *Tachau-Pfraumberger Heimat*. Weiden in der Oberpfalz: Karl Knauf, 1962. s. 164.

nájemců v podstatě v nezměněném stavu.¹⁴⁴ V roce 1822 huť opět přešla do nájmu soukromých osob. Po dobu pěti let jimi byli židovští podnikatelé Meir a Eljakim Blochové.¹⁴⁵ Dočasný konec sklářského průmyslu v Kollerově Huti nastal pravděpodobně v roce 1841, protože až do roku 1868 se provoz sklárny udává jako pozastavený. Dalším podnikatelským záměrem byla výroba dřevního octa pod vedením Františka Herrlische. Kromě toho zde ještě pracovaly dvě výhně na výrobu lžic. Významným rokem se pro návrat sklářství stal rok 1868, kdy došlo k obnovení původní huti firmou Kupfer a Glaser. Druhé sklářské období trvalo až do roku 1894. Toho roku zde sklářství definitivně zaniklo a stavby se dostaly do správy tachovského panství. Jejich využití však bylo takové, že jejich zdi posloužily jako stavební materiál pro ostatní stavby.¹⁴⁶

5.3.18 Od rozkvětu po stagnaci

Jako období největšího rozkvětu sklářství můžeme označovat 18. století. V dalším století již k takovému rozvoji nedocházelo, naopak postupně začaly zanikat jednotlivé provozy i v takových sklářských oblastech, jako bylo pohraničí Českého lesa. Mohlo za to hned několik faktorů. Tím prvním byly stále se snižující zásoby dřeva ve zdejších lesích. Druhým faktorem byla odlehlost sklářských provozů a ne příliš rozvinutý systém komunikací. Třetí vliv na zanikání skláren měla jejich zhoršující finanční situace, která byla způsobena například vysokými cly a stále se zvětšující konkurencí v zahraničí. Podniky těmto výzvám dlouhou dobu odolávaly. Sklárny se však začaly stěhovat do blízkosti nalezišť uhlí, které se stalo novou významnou surovinou tento průmysl. Odliv podnikatelů a existenční problémy skláren zapříčinily postupný zánik většiny skláren na území dnešního Tachovska.¹⁴⁷

¹⁴⁴ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 178. ISBN 978-80-87316-05-4.

¹⁴⁵ ŠTIESS, Bedřich. *Kapitoly z dějin skelných hutí na bývalém panství tachovském*, *Český lid* 42, 1955. s. 265–270.

¹⁴⁶ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 178-180. ISBN 978-80-87316-05-4.

¹⁴⁷ BYSTRICKÝ, Vladimír a kol. *Historie a současnost podnikání na Mariánskolázeňsku, Tachovsku a Stříbrsku*. Žehušice: Městské knihy, 2003. s. 64-65. ISBN 80-86699-12-9.

5.4 Výroba potaše

Kromě skláren spotřebovala velké množství dřeva na Tachovsku také výroba potaše, což byla směs chemických látek s převahou uhličitanu draselného (K_2CO_3). Potaš se přidávala jako tavidlo do tzv. sklářských kmenů. Bez ní by se sklářství neobešlo, jelikož by sklo nešlo utavit. Až do konce 19. století se potaš vyráběla z dřevěného popela vyloužením vodou, odpařením filtrátu a kalcinací surového drasla v pecích. Tak tomu bylo až do konce 19. století. Aby bylo možné vyrobit alespoň jeden kilogram potaše, bylo nutné mít k dispozici až 3 000 kilogramů kvalitního dřeva. Právě draslářství způsobovalo masivní těžbu lesů v prostoru Českého lesa, která pro něj byla málem záhubou. Největší rozmach výroby potaše byl na Tachovsku v 18. století, kdy se zde každý rok vyprodukovalo i několik tun kalcinované potaše. Z drasláren pracujících přímo v příhraničí Tachovska stojí za zmínění ta v Lesné.¹⁴⁸

5.5 Železářství

Železářství prožilo svůj největší rozkvět na Tachovsku v 18. století, i když provozy na jeho zpracování zde byly mnohem dříve. Útlum tohoto průmyslového odvětví pak nastal již v 60. letech 19. století, jelikož se podnikání v hutnictví železa stávalo postupně stále více finančně náročnějším.¹⁴⁹ Lze tedy říci, že se na Tachovsku železářství rozvíjelo v relativně krátkém časovém úseku. Za tu dobu však stačilo mít velký vliv na vývoj zdejší krajiny. Jeho zásluhou, podobně jako zásluhou sklářství, vzniklo hned několik nových sídel, ovšem za cenu velkého odlesnění, způsobeného především v důsledku potřeby dřevěného uhlí pro vysoké pece a hamry.¹⁵⁰ Na tachovském panství fungovaly především dva významné železářské provozy. První se nacházel v severní části panství, na dnešním území osady Jedlová. Zde byly v provozu v letech 1776-1839 vysoká pec a hamr.¹⁵¹ Hlavním centrem železářské výroby na tachovském panství pak byla Lučina (Sorghof), kde se pravděpodobně nacházel hamr již

¹⁴⁸ FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. s. 34. ISBN 978-80-261-0423-0.

¹⁴⁹ HLÁVKA, Jiří a KADERA Jiří. *Historie železářství a uhlířství v Českém lese. Planá: Hornicko-historický spolek, 2010. s. 23-24. ISBN 978-80-254-9433-2.*

¹⁵⁰ FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. s. 35. ISBN 978-80-261-0423-0.

¹⁵¹ KADERA, Jiří. *Surovinová základna železářských provozů v prostoru Českého lesa – Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany*. Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2011. s. 86-87. ISBN 978-80-904794-1-8.

roku 1730. Zprávy z roku 1753 mluví o široké produkci nářadového hamru. Ten vyráběl motyky, lopaty nebo sekery. Zdejší tavící pec a slévárna pak sloužily pro výrobu cínu a mědi.¹⁵²

Radikální změnu s sebou přinesli Windischgrätzové, kteří na přelomu 18. a 19. století začali hledat možnosti, jak využít velké množství zásob palivového dřeva pro podnikání v železářství. Rozhodli se proto pro vybudování nového velkolepého železářského provozu. Plán pro jeho realizaci jim byl v roce 1803 povolen, a tak stavbě nestálo nic v cestě.¹⁵³ O mohutnosti provozu jistě svědčí zmínka o jeho vybavení. Areál disponoval dvěma vysokými pecemi, šesti tyčovými hamry a dvěma cánhamry. Pec s dvěma tyčovými hamry se nacházela i v Brance a Horní Výšině. Surovinovou základnou pro provozy se stal důl Alfréd u Tachova. Dřevo a dřevěné uhlí, které bylo důležité pro provoz pecí, bylo páleno v lesích tachovského panství. Krize železářství přišla v 50. a 60. letech 19. století. Jednak za to mohla levnější konkurence z Kladna, ale i stále menší množství dřeva v tachovských lesích. V roce 1856 byly železářny pronajaty Hermanovi D. Lindheimovi. Později se staly stále více ekonomicky nevýhodné železářny součástí tzv. Pražské železářské společnosti. Zrušené železářny pak byly v několika případech přebudovány na sklárny, jako tomu bylo například v případě pece v Lučině, k jejíž přestavbě na sklárnu a brusírnu došlo v roce 1867. Budovy novým průmyslovým účelům úspěšně sloužily řadu dalších let.¹⁵⁴ Svou železářnu v údolí Frauenthalu pod Přimdou před rokem 1726 založili i Kolowratové. Železo odtud se zkujňovalo a dále zpracovávalo ve čtyřech okolních hamrech.¹⁵⁵ Kolowratové založili kolem roku 1730 ještě jednu železářnu, a to v později zaniklých Hraničkách. Její počátky se datují do roku 1730, konec provozu pak nastal již ve 2. polovině 18. století.¹⁵⁶ Pozadu nezůstali ani plánští Nostitz-Rieneckové, kteří nechali v roce 1838 vystavět železářnu s vysokou pecí

¹⁵² HLÁVKA, Jiří a KADERA Jiří. *Historie železářství a uhlířství v Českém lese. Planá: Hornicko-historický spolek, 2010. s. 51-72. ISBN 978-80-254-9433-2.*

¹⁵³ Tamtéž, s. 55-72.

¹⁵⁴ FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. s. 35. ISBN 978-80-261-0423-0.*

¹⁵⁵ PROCHÁZKA, Zdeněk – VETRÁK, Miroslav. *Cestami krajánek, aneb, Putování po mlýnech a vodních provozech na Tachovsku a Stříbrsku. Díl III., Pravostranné přítoky Mže a vodní toky, které pramení v Českém lese. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2019. s. 10-16. ISBN 978-80-87316-85-6.*

¹⁵⁶ HLÁVKA, Jiří a KADERA Jiří. *Historie železářství a uhlířství v Českém lese. Planá: Hornicko-historický spolek, 2010. s. 82-86. ISBN 978-80-254-9433-2.*

na soutoku řeky Mže s Hamerským potokem.¹⁵⁷ Déle než železárny se v provozu udržely zdejší hamry, ještě v roce 1838 jich bylo na Tachovsku osm, a to různého typu. Ovšem i naprostá většina hamrů byla na Tachovsku později přeměněna na brusírny skla.¹⁵⁸

Černými obdobím pro železářský průmysl byly roky 1847, 1853 a 1865, kdy došlo ke značnému poklesu cen výrobků. I když poté po novém zboží opět nastala poptávka, finanční ztráty šlo nahradit jen velmi těžko. Ty železárny, které neměly na horší časy rezervní fondy, tato krize zklidňovala. Navíc vysoké pece, které k výrobě využívaly koks, byly schopny produkovat železo za mnohem nižší cenu. S touto, pro železářský průmysl nejistou dobou, je s Tachovskem spjat podnikatel H. D. Lindheim, který na tachovském panství získal do nájmu například huť v Lučině. Za hranicemi dnešního okresu Tachov navíc vystavěl další železárny. Výrobu železa na Tachovsku určitou dobu udržovala výroba v dřevouhelných pecích, protože železo z koksových pecí se jevílo jako nekvalitní. Pokrok však byl nekompromisní, a tak roku 1874 nastal konec železářství na Tachovsku.¹⁵⁹ O skutečné spotřebě dřeva a velikosti těžby ve zdejších lesích pro potřeby průmyslu se dochovalo hned několik písemných materiálů, ukazujících skutečnou spotřebu dřevěného uhlí. Číslo hovoří jasně: na začátku 19. století bylo na výrobu dřevěného uhlí použito téměř 75 % vytěženého dřeva. Ačkoliv se toto velké číslo postupně snižovalo, v polovině století stále ještě 50 % roční těžby připadlo na výrobu dřevěného uhlí.¹⁶⁰

5.6 Papírenství

Provoz, který zpracovával hadry pro výrobu papíru, působil ve Střebli na Borsku. Papírna byla svými produkty konkurence schopná i za hranicemi. O tom svědčí i vývoz

¹⁵⁷ PROCHÁZKA, Zdeněk – VETRÁK, Miroslav. *Cestami krajánek, aneb, Putování po mlýnech a vodních provozech na Tachovsku a Stříbrsku. Díl III., Pravostranné přítoky Mže a vodní toky, které pramení v Českém lese*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2019. s. 10-16. ISBN 978-80-87316-85-6.

¹⁵⁸ FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. s. 35. ISBN 978-80-261-0423-0.

¹⁵⁹ BYSTRICKÝ, Vladimír a kol. *Historie a současnost podnikání na Mariánskolázeňsku, Tachovsku a Stříbrsku*. Žehušice: Městské knihy, 2003. s. 55. ISBN 80-86699-12-9.

¹⁶⁰ KADERA, Jiří. *Surovinová základna železářských provozů v prostoru Českého lesa – Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany*. Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2011. s. 86-87. ISBN 978-80-904794-1-8.

do německého Norimberka. Těžkým rokem pro její podnikání byl rok 1748, kdy papírnu trápil nedostatek hadrů, jelikož je ve velkém skupovali obchodníci, kteří sem přicházeli z nedaleké Falce. Dalším problémem, který ohrožoval provoz papírny, bylo odvádění vody z hraničního potoka občany z Horní Falce. Zhruba v polovině 18. století byl provoz zdejší papírny dočasně zastaven. Následně byl obnoven zřejmě roku 1773, kdy se majitelem lenního statku Střeble stal sklářský mistr Benedikt Koller. Navíc zde přibyla ještě nová sklárna. Číslo o výrobě z roku 1796 vypovídají o tom, že se zde vyrobilo celkem 1 000 balíků papíru, z nichž 800 bylo dodáno do Prahy a zbytek do okolí. Problémy s nedostatkem hadrů však přetrvávaly a v roce 1797 zapříčinily definitivní uzavření provozu. Další papírnu na území dnešního Tachovska byla ta v Lesné, kde však provoz ve 20. letech 19. století vyhořel a nebyl již obnoven.¹⁶¹ Nejznámější papírnu na území dnešního Tachovska byla papírna v Michalových horách, která byla provozována téměř dlouhých 300 let. Konkrétně od roku 1656 do roku 1950. Unikátní byla tím, že jako jediný vodní provoz na Tachovsku byla provozována českou rodinou.¹⁶²

5.7 Zpracování perleti

Významným obchodníkem s perletí na Tachovsku byl A. Lugner z Tachova. Jelikož zpracování perleti zažilo v 2. polovině 19. století boom, byly pro potřeby perletářů v Tachově a okolí zřízeny zastupitelské úřady a sklady. První pobočný závod v Tachově, zabývající se zpracováním perletě, byl založen 1. června 1883 Václavem Tomkem z Meidlingu u Vídně. Katastrofou pro zdejší perletářský průmysl bylo zavedení cla na výrobky z perleti Spojenými státy. Pro mnoho podniků to znamenalo likvidaci. Postiženo bylo poměrně velké množství výrobců. Jedním, kdo překonal nová cla, byl Jiří Adler, který převzal výrobu po svém předchůdci Václavu Tomkovi. Adler rovněž vyráběl ozdobné spony. Jeho podnikání bylo promyšlené, jelikož nakupoval prostřednictvím vlastních komisionářů u dodavatelů v Hamburku a posílal koupené suroviny po Labi do Čech, což byla podstatně levnější varianta nákupu. Pozornost věnoval rovněž zdokonalování technického zázemí ve svém provozu, nové

¹⁶¹ BYSTRICKÝ, Vladimír a kol. *Historie a současnost podnikání na Mariánskolázeňsku, Tachovsku a Stříbrsku*. Žehušice: Městské knihy, 2003. s. 61-62. ISBN 80-86699-12-9.

¹⁶² PROCHÁZKA, Zdeněk – VETRÁK, Miroslav. *Cestami krajánek, aneb, Putování po mlýnech a vodních provozech na Tachovsku a Stříbrsku. Díl III., Pravostranné přítoky Mže a vodní toky, které pramení v Českém lese*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2019. s. 10-16. ISBN 978-80-87316-85-6.

stroje byly totiž mnohem šetrnější vůči mušlím. Díky tomu mohly být knoflíky prodávány za nízké ceny. Roky 1908-1918 jsou považovány za vrchol perleťářského průmyslu na Tachovsku. Zdejší knoflíky se vyráběly hned z několika druhů perleti. Těmi exotickými byly druhy Mississippi, Makas, Trocas, Lingah, které sem mířily až z Jižní Ameriky. Exportními trháky byly například perletí vykládané skříňky, kalamáře, nože nebo křížky. Během 1. světové války byla výroba perel zastavena a už nikdy nebyla obnovena. Vinu na tom měla kromě hospodářských problémů spojených s válkou i výrazná japonská konkurence. Na Tachovsku se nejdéle v provozu udržel podnik v Jalovém Dvoře.¹⁶³

5.8 Provozy závislé na vodě

Největší zastoupení mezi vodními provozy měly tradiční moučné mlýny. První písemné zmínky se k moučným mlýnům na Tachovsku vážou k roku 1379. Na konci 18. století existovaly nejméně tři čtvrtiny mlýnů z těch, které se dochovaly do roku 1945. Stavby vodních mlýnů však celou dobu své existence nesloužily jen svému původnímu účelu. Změnily se například na hamry, brusírny a leštírny skla. Často se stávalo, že se provozy vrátily k původnímu účelu. Voda byla potřebná i pro výrobu papíru. Papíren bylo na Tachovsku minimálně šest. Do vodních provozů můžeme také zařadit hamry, k jejichž vzniku docházelo od 2. poloviny 18. století. Nejvíce hamrů, asi šest až devět, se nacházelo při železárně v Lučině. Na vodě byla závislá i výroba skla v místních sklárnách. Voda se zde využívala k drcení křemene ve stoupách nebo v zušlechťovacích provozech na panství Waldheim – Zahájí. Rovněž dřevařský průmysl při své práci potřeboval vodu. Na Tachovsku pracovalo v 19. století a na počátku 20. století asi deset vrchnostenských pil. K nim je ještě zapotřebí přičíst malé katry. Nejznámější pilou na území dnešního okresu Tachov byla ta kolowratská na Dianě. Spektrum jejího výrobního programu bylo široké. Pila vyráběla dřevěné domky, haly nebo kaple ze dřeva. Dalším odvětvím spojeným se dřevem bylo soustružnictví, které se na Tachovsku rozvíjelo od poslední čtvrtiny 19. století. Některé soustružny byly zakládány nově, jiné pak byly přebudovány ze starších mlýnů.¹⁶⁴ Pozůstatků

¹⁶³ BYSTRICKÝ, Vladimír a kol. *Historie a současnost podnikání na Mariánskolázeňsku, Tachovsku a Stříbrsku*. Žehušice: Městské knihy, 2003. s. 68-70. ISBN 80-86699-12-9.

¹⁶⁴ PROCHÁZKA, Zdeněk – VETRÁK, Miroslav. *Cestami krajánek, aneb, Putování po mlýnech a vodních provozech na Tachovsku a Stříbrsku. Díl III., Pravostranné přítoky Mže a vodní toky, které pramení v Českém lese*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2019. s. 10-16. ISBN 978-80-87316-85-6.

vodních provozů můžeme najít v pohraničí Tachovska hned několik. Jedním místem z nich je i Hut'ský rybník a potok, na němž se nachází světově unikátní pozůstatky Arnoštovy leštírny. Dochovaly se zde původní masivní kovové leštící stroje i s pohonným mechanismem v podzemí.¹⁶⁵

5.8.1 Mlýny

Mlynářské řemeslo prošlo od 15. století do 18. století významným vývojem. Asi nejvýznamnějším pokrokem bylo zvětšení průměru mlýnského kola z jednoho na tři metry, někde dokonce až na deset metrů. Voda, jako beznákladová alternativa pohonu vodních děl, nacházela své využití až do konce 19. století. Mlýnské kolo začalo být v tomto čase postupně nahrazováno vodními turbínami, jejichž pořízení s sebou neslo i velkou finanční zátěž. Turbína však člověku ukázala své výhody, byla ekonomičtější, a tak se začala stále více uplatňovat. Touto cestou docházelo k postupnému zprůmyslnění mlýnů na Tachovsku. Ránu zdejšímu mlynářství zasadil odsun německého obyvatelstva. A jako naprosto nepochopitelné se ukázalo nařízení komunistické vlády, které bránilo dosídlencům ze středních a jižních Čech v provozu místních mlýnů, což následně vedlo k jejich chátrání a někde i totálnímu zániku. Mlynářství na socialistickém Tachovsku nebylo v kurzu, jelikož bylo rozhodnuto budovat zde především zemědělství.¹⁶⁶

5.8.2 Sklářský potok (Schaflohbach, Flötzbach, Buhlohbach)

Sklářský potok byl poměrně hojně využíván vodními provozy. Dalo by se říct, že co jeden kilometr potoka, to nejméně jeden provoz. Na sedm kilometrů dlouhém potoce pracovalo minimálně osm vodních provozů. Některé provozovny byly umístěny na drobném pravostranném přítoku Sklářského potoka, nazývaném jinak Schaflohbach nebo Weberbach. Ten již dnes neexistuje. Sklářský potok protékal částí Brenntenlohe, která patřila do Zadního

¹⁶⁵ ČUBR, Václav. *Proměny krajiny Šumavy a Českého lesa: historie vepsaná do hraničních krajin*. Plzeň : Plzeňský kraj, 2020.

¹⁶⁶ PROCHÁZKA, Zdeněk – VETRÁK, Miroslav. *Cestami krajánek aneb Putování po mlýnech a vodních provozech na Tachovsku a Stříbrsku*. Díl II. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2017. s. 11-12. ISBN 978-80-87316-75-7.

Pavlova Studence. Jediným větším přítokem potoka je Studenecký potok, na němž fungovaly soustružny a perletářské dílny živnostníků z Pavlova Studence.¹⁶⁷

5.8.3 Celní potok (Zollbach, Zottbach)

Celní potok pramení v hlubokých lesích jižně od bývalého Pavlova Studence. Českým územím teče asi 8 kilometrů, poté teče u bývalého Zahájí do Německa. Potok má hned několik přítoků. Zprava je to Zlatý potok (Goldbach), pramenící pod vrchem Havran, jenž přes zaniklou osadu Skláře směřuje do lokality Zlatý Potok, kde se spojuje s Celním potokem. V zaniklých Sklářích a Zlatém Potoce byly v minulosti v provozu sklárny se stoupami na drcení křemene. O stoupách víme především z map z 19. století, protože do dnešních dnů se z nich téměř nic nedochovalo. Byly to malé dřevěné stavby, které měnily své místo. Významným levostranným přítokem Celního potoka byl Huťský potok. Oba potoky se spolu stékaly v místě zaniklé obce Stoupa. K jistému zmatení lidí může dojít v případě některých českých map, kdy je někdy spodní tok Celního potoka nazýván Huťským potokem. Dalším levostranným potokem, který se vléval do Celního potoka, byl takzvaný Ödlohbach, který můžeme znát i pod názvem Mühl-Kühtriftbach. Celkem bylo dříve na Celním potoce v provozu šest vodních provozů, všechny ale měly po roce 1945 stejný osud jako vsi a obce, k nimž často náležely. Zanikly v důsledku budování pohraničního pásma.¹⁶⁸

5.8.4 Huťský potok (Bösenbach, Kaltwasserbach)

Pramen Huťského potoka se nachází nad zaniklou osadou Ostrůvek, přesněji na úpatí Knížecího Stromu. Jedná se o nepříliš velký potok. Délka jeho toku činí 5 kilometrů. Vodní provozy bychom našli pouze na dolní části potoka, a to v úseku pouhého jednoho kilometru. Aby byly provozy dostatečně zásobeny vodou, docházelo k jejímu odvodu z vodní nádrže, u které kdysi pracovala sklárna v Nové Knížecí Huti. Z hlediska členění krajiny můžeme říct, že zdejší sklářské provozy, které tvořily leštírny a brusírny, vytvářely jakousi kaskádu šesti

¹⁶⁷ PROCHÁZKA, Zdeněk – VETRÁK, Miroslav. *Cestami krajánek, aneb, Putování po mlýnech a vodních provozech na Tachovsku a Stříbrsku. Díl III., Pravostranné přítoky Mže a vodní toky, které pramení v Českém lese*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2019. s. 42. ISBN 978-80-87316-85-6.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 259-260.

nebo sedmi provozů umístěných za sebou.¹⁶⁹ Právě v okolí Hutského potoka lze najít asi nejvíce zachovalých pozůstatků dřívějších sklářských provozoven.

5.8.5 Ödlohbach

Jak je již z názvu dobře patrné, potok nese německé pojmenování. Říkalo se mu buď Ödlohbach nebo také Mühl-Kühviehbach. Potok nemá české jméno. Jedná se o potok poměrně krátký. Pokud bychom na něm v minulosti hledali nějaké provozy, našli bychom pouze dva. Tím prvním byl mlýn ve Staré Knížecí Huti, v dolní části potoka kdysi stála sklářská stoupa. Celkem jde o úsek dlouhý asi tři kilometry. Prameniště Ödlohbachu leží v lesích nad Starou Knížecí Hutí. Jeho tok pak směřuje přes cestu ze Staré Knížecí Hutě na zaniklou Novou Knížecí Huť a dále pokračuje až do zaniklé obce Stoupa, kde se vlévá do Celního potoka.¹⁷⁰

5.8.6 Spálený potok (Leierbach)

Pramen potoka se nachází u osady Háje, přesněji pod Štádlarovým statkem. Opět se jedná o potok, který svou velikostí patří v Českém lese k těm menším, tedy alespoň na české straně, kde je dlouhý pouze dva kilometry. Horní tok potoka se před rokem 1945 jmenoval Leierbach, dolní tok Hagenlohbach. Tok Spáleného potoka kdysi obepínal obec s názvem Jedlina, která měla v roce 1930 celkem 95 usedlostí a 530 obyvatel. Na Spáleném potoce kdysi pracoval jeden mlýn, nacházel se v nejstarší části Jedliny. V poválečném období Jedlina postupně zcela zanikla.¹⁷¹

¹⁶⁹ PROCHÁZKA, Zdeněk – VETRÁK, Miroslav. *Cestami krajánek, aneb, Putování po mlýnech a vodních provozech na Tachovsku a Stříbrsku. Díl III., Pravostranné přítoky Mže a vodní toky, které pramení v Českém lese*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2019. s. 277. ISBN 978-80-87316-85-6.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 293.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 294.

5.8.7 Hraniční potok (Rehlingbach, Grenzbach)

Hraniční potok je na hledání pozůstatků bývalých vodních provozů jedním z nejbohatších míst. Na sedmi kilometrech zde můžeme najít pozůstatky zhruba dvaceti vodních provozů, převážnou částí byly sklárny. Ty mnohdy neležely přímo na hlavním toku Hraničního potoka, nýbrž na jeho drobných, pravostranných přítocích. Samotný pramen potoka se nachází v přírodní rezervaci Farské bažiny, pod Sklářským vrchem. I v případě tohoto potoka mělo původní německé obyvatelstvo názvy pro jeho jednotlivé části. Hornímu toku říkali Zigeunerbach, střednímu Ailingbach a dolnímu pak Rehlingbach nebo Grenzbach. Název Grenzbach se pak uchytil pro celý potok.¹⁷²

5.8.8 Kateřinský potok (Katharinabach oder Katharinenbach)

Kateřinský potok patří v rámci Českého lesa k těm větším. Na dvaceti kilometrech jeho délky bychom v minulosti mohli najít až deset vodních provozů. Potok pramení asi 1,5 kilometrů od Lesné a jeho tok opět směřuje na území Německa, kde se vlévá do řeky Naab. Pokud jde o pravostranné přítoky, tak ten měl Kateřinský potok pouze jeden, konkrétně Tchoří potok (Iltisbach) s jedním provozem. Přítokem Kateřinského potoka z levé strany je Žebrácký potok (Lustbach), na jehož toku se nacházel jeden vodní provoz. Dalším přítokem je Hofackerbach, na němž ležel také jeden vodní provoz. U potoka pod německým názvem Öedenbach bylo možné najít tři vodní provozy. Tím však výčet levostranných přítoků Kateřinského potoka nekončí. Následuje Václavský potok (Hochofenbach), který disponoval se základnou devíti provozů a Nivní potok (Natschenbach), jehož přítokem byl Mlýnský potok (Mühlbach) s pěti vodními provozy. Můžeme tedy říct, že Kateřinský potok se svými potoky obsahoval zřejmě nejhustší síť vodních provozů na území pohraničí dnešního okresu Tachov. Kromě Dolního Maxova mlýna měly desítky těchto provozů stejný osud. Po roce 1945 zanikly v důsledku poválečného odsunu obyvatel a nastupující komunistické ideologie. O jejich demolici se postaraly buldozery v součinnosti s Pohraniční stráží a státními statky.¹⁷³

¹⁷² PROCHÁZKA, Zdeněk – VETRÁK, Miroslav. *Cestami krajánek, aneb, Putování po mlýnech a vodních provozech na Tachovsku a Stříbrsku. Díl III., Pravostranné přítoky Mže a vodní toky, které pramení v Českém lese*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2019. s. 297. ISBN 978-80-87316-85-6.

¹⁷³ Tamtéž, s. 330-331.

5.9 Uhlířství

Uhlířství bylo důležitou součástí hospodářského života lidí v pohraniční oblasti dnešního Tachovska. S pozůstatky vlivu tohoto průmyslového odvětví se můžeme setkat dodnes. Například v názvech lesů, dvorů, lokalit, současných i zaniklých obcí. Často se jedná o počestěná typonyma, v jejichž názvu se objevují německá slova „brand, prant, platz, meiler, kohl.“ Místu, kde se pálilo dříví, se říkávalo Meilerstätte (na Tachovsku Malastiat – milířská místa), Kohlstätte (na Tachovsku kchůlštót – uhelná místa). Když se zastavíme u názvů osad, tak zjistíme, že jich několik upomíná na výrobu dřevěného uhlí, jako například Milíře u Svaté Kateřiny, Žebrácký Žďár nebo Kolm. Uhlířem mohl být i předek lidí s příjmením typu Kohler, Koller, Köhler, Kollmann, Kolmer, ale i Kolbeck.¹⁷⁴ Ačkoliv mnoho omezení pro uhlířství přinesl v roce 1754 tereziánský lesní řád, fatální ránu mu to nezasadilo. Kollerova Huť vyráběla dřevěné uhlí téměř až do poloviny 20. století. Tehdy už ale šlo o technologii pálení ve zděných pecích.¹⁷⁵ Aby bylo dřevo pro výrobu dřevěného uhlí co nejkvalitnější, muselo mít co nejnižší obsah vody. Samotná těžba probíhala zpravidla v zimě a poté se v hraních dříví nechávalo po dobu minimálně jednoho roku vysychat. Na Tachovsku se uhlí pálilo ve stojatých milířích německého typu. Tento milíř byl charakteristický tím, že neměl podlážku a zapaloval se shora. Do milíře pak bylo skládáno 40–45 klafrů dřeva, což bylo asi 85-96 m³. Pokud jde o jeho průměrnou velikost, zaujímal milíř kruhovou plochu o průměru cca deset metrů. Tyto údaje jsou opřené o výzkum, který proběhl hned v několika lokalitách Českého lesa. Nejčastěji šlo o lokalitu ve svažitém terénu, jelikož tam jsou milíře nejlépe dochované.¹⁷⁶

Milířské placy byly k výpalům používány i opakovaně, jelikož jejich stavba byla velmi náročná. Pokud bychom se chtěli dopátrat, kolik milířů na Tachovsku vzniklo, dojdeme k velkému číslu. Bylo jich pravděpodobně více než 200. Jedná se o místa, která byla při výzkumu dostatečně ověřena. Jak jsem již uvedl, dřevěné uhlí bylo velmi křehké a dbalo

¹⁷⁴ HLÁVKA, Jiří a KADERA Jiří. *Historie železářství a uhlířství v Českém lese. Planá: Hornicko-historický spolek, 2010. s. 189-192. ISBN 978-80-254-9433-2.*

¹⁷⁵ FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. s. 45. ISBN 978-80-261-0423-0.*

¹⁷⁶ KADERA, Jiří. *Surovinová základna železářských provozů v prostoru Českého lesa – Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany. Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2011. s. 87-89. ISBN 978-80-904794-1-8.*

se na jeho kvalitní uskladnění. Skladováno muselo být v suchém prostředí. Už jenom cesta do skladu mohla uhlí znehodnotit. Proto bylo uhlí dopravováno v koších a následně skladováno na malých hromadách. Pokud jde o dobu, jakou bylo uhlí páleno, dojdeme opět k číslu 200. Ano, až 200 dní v roce bylo možné pálit dřevěné uhlí, přičemž pracovní doba uhlířů a jejich pomocných pracovníků byla 10-12 hodin denně. Zhruba 2-3 pomocní pracovníci ve spolupráci s uhlířem pracovali na stavbě, obsluze i rozebírání milíře. Podle nálezu placů ve skupinkách lze usoudit, že uhlíři měli rozpracováno hned několik milířů zároveň. Ročně mohlo být v 19. století v období od dubna do října vypáleno až 340 milířů, ale ještě do poloviny 20. století pravděpodobně došlo ke snížení tohoto počtu na polovinu.¹⁷⁷ Po postupném vyhasínání vysokých pecí na území Českého lesa bylo několik málo uhlířů zaměstnáváno přímo vrchností, těm ostatním se práce hledala velmi obtížně. Několik se jich dokonce roku 1828 odstěhovalo do rumunského Banátu, kde se jim podařilo uhlířství provozovat dále. Tito příchozí uhlíři tam založili i nové vesnice.¹⁷⁸ Poslední milíř na Tachovsku byl vypálen Franzem Herlischem v roce 1938 poblíž Reichenthalu. Konec uhlířů na Tachovsku tak nastává ještě před začátkem druhé světové války.¹⁷⁹

5.10 Lesní krajina

Lesní krajina po celá staletí formovala podobu a vývoj dnešního Tachovska. Lesy se staly určujícím faktorem pro vznik lidských sídel, cest nebo zemědělské obhospodařování krajiny.¹⁸⁰ O zdejším plánovaném lesním hospodářství můžeme začít mluvit až v 18. století, ovšem zatím pouze v minimální míře. Lesnímu hospodářství nebyl přikládán velký význam, jelikož nebylo nějak zvlášť výdělečné. O tom svědčí i údaje o výnosech tachovského panství. Výdělky z lesního hospodaření tvořily v letech 1756-1757 pouhých 5,5 % z celkového výnosu panství. Jelikož se v regionu stále ještě neřídili plánovaným lesním hospodářstvím, hrozil

¹⁷⁷ KADERA, Jiří. *Surovinová základna železářských provozů v prostoru Českého lesa – Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany*. Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2011. s. 87-90. ISBN 978-80-904794-1-8.

¹⁷⁸ HLÁVKA, Jiří a KADERA Jiří. *Historie železářství a uhlířství v Českém lese. Planá: Hornicko-historický spolek, 2010*. s. 189-192. ISBN 978-80-254-9433-2.

¹⁷⁹ KADERA, Jiří. *Surovinová základna železářských provozů v prostoru Českého lesa – Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany*. Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2011. s. 87-90. ISBN 978-80-904794-1-8.

¹⁸⁰ FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. s. 36. ISBN 978-80-261-0423-0.

v lesích kritický nedostatek dřevní hmoty. Následkem této situace byla intervence státu do lesního hospodaření. V celostátním měřítku pak začaly být vydávány dekrety. Až tereziánské lesní řády z roku 1754 vedly k postupné reorganizaci lesního hospodářství.¹⁸¹

5.10.1 Dějiny lesnictví

Významnou událostí pro vůbec první systematizaci zdejších lesů bylo zavedení Josefínského katastru v roce 1796. Neustále menší zásoby dřeva vedly k rozvoji moderního lesnictví. Za jeho počátek můžeme pokládat období přicházející od 2. poloviny 18. století. Kořistné lesní hospodářství je tak na Tachovsku postupně vystřídáno moderním lesním hospodářstvím, které je v případě panství Tachov neodmyslitelně spjato s rodem Windischgrätzů. Hlavní osobou, která měla na starost uvádění moderního lesnictví v realitu, byl Ignác Ehrenwerth. Ten byl mimochodem zakladatelem první lesnické školy v Čechách. Ehrenwerth na panství působil na přelomu 18. a 19. století. Windischgrätzové ovšem nebyli zdaleka jediní, kteří prosazovali moderní trendy v lesnictví. Na jejich uvádění v praxi mají zásluhu i Kolowratové. O stavu lesů na jejich panství hodně vypovídají dobové mapy lesů i s příslušnými popisy. Jejich vypracování bylo zadáno skutečným odborníkům na lesnictví, jelikož se mapy vyznačují svou velkou detailností a precizností. Z odborníků, kteří na území dnešního Tachovska působili, můžeme jmenovat například Adolfa Heyrovského.¹⁸²

5.10.2 Pily a soustružení

Právě po Heyrovském byla pojmenována pila postavená v roce 1881, která patřila k Oboře. Další pilou, náležící k této obci, byla kromě Heyrovského pily ještě Viktoriina pila. Vlastníkem obou provozů byla vrchnost. Další pily stály v nedaleké Brance, kde je jedna pila uváděna v místě bývalé leštírny skla (čp. 66) a další pak u hlavní silnice, jíž se říkávalo Mathildina pila (čp. 86). Z dalších pil, které se nacházely v příhraničí regionu, můžeme zmínit například pilu v Hraničkách nebo Žebrácích. Fatální ranou, která těmto venkovským pilám

¹⁸¹ KADERA, Jiří. *Surovinová základna železářských provozů v prostoru Českého lesa – Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany*. Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2011. s. 84. ISBN 978-80-904794-1-8.

¹⁸² FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. s. 36-39. ISBN 978-80-261-0423-0.

přinesla existenční problémy, bylo otevření velké panské parní pily v Tachově u vlakového nádraží. Dalším velkým podnikem na území dnešního okresu Tachov, konkrétně na dřívějším velkodvorském panství, byl dřevozpracující podnik J. Kolowrata v Dianě. Tento provoz, podobně jako ten v Tachově, disponoval parní pilou. Původně se skládal z jedné parní pily. Před začátkem druhé světové války v podniku pracovalo až 600 zaměstnanců. První ránu podniku v Dianě zasadili nacisté, kteří ho zabrali pro Velkoněmeckou říši a tu druhou, definitivní, udělali komunisté, kteří nejenže donutili původního majitele emigrovat, ale samotnou pilu zavřeli a její zařízení na počátku 50. let 20. století odvezli na Slovensko, kde se zřejmě stalo součástí jiných dřevařských podniků. Kromě velkých podniků se soustružením zabývali i lidé ve svých domácnostech. Domácí produkce byla poměrně hojně rozšířená, jelikož se jí v rámci dnešního Tachovska na konci 19. století věnovalo až 1 000 obyvatel. Práce domácích soustružníků byla neobyčejně bohatá. Nabízela nejrůznější produkty jako třeba knoflíky, které se dovážely až do Ameriky, dále pak jehelníčky, penály, držáky, doutníkové špičky, plováčky do nočních lampiček nebo malé dřevěné hračky. Zboží dokázalo konkurovat výrobkům i za hranicemi země, jako tomu bylo v případě plováček.¹⁸³

5.10.3 Těžba

Na území dnešního Tachovska bylo co do velikosti lesní plochy největší panství Tachov, které se skládalo z celkem 16 596 jiter 983 sáhů plochy. Rozeberme si tedy toto panství detailněji podle jednotlivých statků. Nejrozlehlejší byly lesy, které patřily Tachovu. O jejich velikosti jistě svědčí i to, že byly rozděleny až na 11 polesí. Jednou z největších lesních ploch se vyznačoval i statek Dlouhý Újezd-Studánka s 980 jitry 955 sáhy. 652 jiter 175 sáhů náleželo statku Pořejov-Úšava, Menší lesní plochou disponovaly statky v Částkově, Tisové-Trnové a Lhotce, jelikož tato oblast byla převážně zemědělská. Velikost 267 jiter 550 sáhů měly lesy statku v Částkově, 148 jiter 455 sáhů v Tisové-Trnové a Lhotce připadalo 17 jiter 1 240 sáhů. Výše těžby dřeva byla ještě v polovině 19. století stanovena na cca 44 122 m³ za rok. Při potřebách skláren, železáren a výrobců dřevěného uhlí nás jistě napadne, zda takto rozsáhlá těžba nesměřovala k postupnému vymýcení lesů v Českém lese. Díky využití

¹⁸³ BYSTRICKÝ, Vladimír a kol. *Historie a současnost podnikání na Mariánskolázeňsku, Tachovsku a Stříbrsku*. Žehušice: Městské knihy, 2003. s. 58-60. ISBN 80-86699-12-9.

statistik můžeme dojít k zodpovězení této otázky.¹⁸⁴ Podle výpočtu odborníků je možné konstatovat, že při udržení pravidelné výše těžby by nedošlo k přetěžování lesů.¹⁸⁵ Je však otázkou, jak by lesy tuto zátěž nadále snášely. Každopádně již od 2. poloviny 19. století docházelo k postupnému snižování těžby.

5.10.4 Plavení dřeva

Roku 1623 koupil tachovské panství J. F. Husmann, který dbal na finanční výnosnost hospodaření na jeho panství. Trápila ho především vysoká cena dopravy dřeva, kterou se rozhodl řešit. Jako nejlevnější varianta se jevílo plavení dřeva, a proto se pro jeho realizaci rozhodl podniknout určité kroky. Jedním z nich bylo založení Velkého rybníka v Písařově Vesci, odkud byl následně upraven místní potok pro plavbu dřeva až do Tachova. Konec tohoto levného způsobu dopravy dřeva nastal v roce 1871, kdy se v Písařově Vesci protrhla hráz a zapříčinila velkou povodeň, která dorazila až do několik kilometrů vzdáleného Tachova. Tento jakýsi plavební kanál nebyl jediný svého druhu v pohraničí Českého lesa. Dalším byl tok z Jalového Dvora. Kvůli tomu bylo ale nutné vybudovat celkem čtyři rybníky v okolí. Jeden na Pavlově Studenci, dva v Brance a jeden v Lučině.¹⁸⁶ Tento mechanismus se ukázal nejen jako efektivní, ale i jako finančně úsporný.

5.10.5 Lesní domkáři – Waldhäusler

Tito obyvatelé, kteří našli domov v pohraničí tachovského panství, se jmenovali podle místa, kde se usadili, tedy většinou na dominikální lesní půdě. Říkalo se jim Waldhäusler, v překladu lesní domkáři. Ti se postupně od 17. století usídlovali v hlubokých lesích zdejšího panství. Jednalo se zpravidla o německy mluvící osídlence, kteří si svá obydlí často stavěli nelegálně. Les byl částečně i jejich živobytím, muži pracovali jako lesní řemeslníci nebo dřevorubci v pohraničních hvozdech Českého lesa. Dále se živili zemědělstvím nebo

¹⁸⁴ KADERA, Jiří. *Surovinová základna železářských provozů v prostoru Českého lesa – Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany*. Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2011. s. 84. ISBN 978-80-904794-1-8.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 86.

¹⁸⁶ BYSTRICKÝ, Vladimír a kol. *Historie a současnost podnikání na Mariánskolázeňsku, Tachovsku a Stříbrsku*. Žehušice: Městské knihy, 2003. s. 58-59. ISBN 80-86699-12-9.

zpracováním perleti, ze které v domácím prostředí vyráběli různé výrobky. Jelikož se jejich počet v průběhu 17. a 18. století neustále zvětšoval, rostla i hustota jejich sídel. Typickými sídly lesních domkářů byly Milíře, Jedlina nebo Pavlův Studenec. Největší spory měli lesní domkáři s vrchností, jelikož zabírali její pozemky. Situaci se rozhodli řádně vyřešit až Windischgrätzové. Jak jsem již zmiňoval v předešlých kapitolách, za jejich správy byl na panství Tachov zaváděn způsob moderního systematického lesnictví, který nevyhovoval životnímu uspořádání domkářů. Situaci vyřešil až majitel tachovského panství Alfréd II. Windischgrätz, který v roce 1864 domkářům odprodal zbývající dominikální pozemky.¹⁸⁷

5.10.6 Myslivost

Právě Alfréd II. Windischgrätz byl nadšeným lovcem divoké zvěře. S touto dobou je v souvislosti s myslivostí v pohraničí Českého lesa spjata řada staveb. Od loveckých zámečků po hájovny. Vyhledávaným loveckým zámečkem se stal ten na Ostrůvku, kam s oblibou jezdila vrchnost na lovy. Rájem pro lovce musela být velká obora, ležící mezi Pavlovou Hutí, Pavlovým Studencem, Oborou a Milíří. Její vznik je datován do období, kdy ještě tachovskému panství vládl tvrdou rukou J. F. Husmann. Asi nejvíce ale bylo postaveno lesoven. Ty se objevovaly v lokalitách Obora, Kolm, Rosahain, Tauberhaus, Rendezvous, Novohradský nebo Zlatý Potok.¹⁸⁸ Od počátku 20. století se lov stává předmětem činnosti mysliveckých sdružení a je stejně jako v minulosti výrazně regulovanou oblastí s jinými pravidly, která však čas od času mnozí překračovali a i dnes překračují.¹⁸⁹

¹⁸⁷ FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. s. 44-45. ISBN 978-80-261-0423-0.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 47.

¹⁸⁹ FATKOVÁ, Gabriela a kol. *Tachovská kuchařka receptů, příběhů a vzpomínek = Tachauer Kochbuch der Rezepte, Geschichten und Erinnerungen*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2019. s. 218-221. ISBN 978-80-261-0864-1.

6 NAUČNÁ STEZKA A JEJÍ DIDAKTICKÉ MOŽNOSTI

Ve své diplomové práci jsem se rozhodl uplatnit takzvanou didaktickou část, jelikož didaktika k hodinám dějepisu na školách patří. Já, jakožto student pedagogické fakulty a budoucí učitel, ji hodlám aktivně využívat. Je zapotřebí, aby se děti o historii učili hravou a zajímavou formou, která povede k jejich aktivizaci. Pro aktivizaci žáků jsem zvolil plán na návštěvu naučné stezky Historie sklářství, která začíná a končí ve Staré Knížecí Huti, která jako jedna z mála unikla svému zániku při budování železné opony. Nejprve žáky seznámím s některými zaniklými provozy v blízkosti naučné stezky a následně dojde k samotné návštěvě tohoto místa. Část práce s jednotlivými zastaveními může tedy sloužit jako jakýsi pracovní list pro návštěvu naučné stezky i jako materiál do výuky regionálních dějin v hodinách dějepisu. Začneme tedy seznámením s jednotlivými zaniklými provozy.

6.1 Zaniklé provozy v blízkosti naučné stezky

6.1.1 Brusírna a leštírna skla čp. 2

Česká Ves – Stoupa (Böhmischdorf – Alt Pocher)

Celní potok

Pokud budeme pátrat po historii provozů na tomto místě, zjistíme, že na místě, kde později vyrostla nová osada, stála již na konci 17. století stoupa na drcení křemene. Křemen se převážel do blízké Staré Knížecí Huti, kde pracovala sklárna.¹⁹⁰ Zakladatelem brusírny a leštírny skla v čp. 2 byl v roce 1788 Johann Dannhofer. V té době měl v nájmu i nedalekou sklárnu v Nové Knížecí Huti. Po prodeji provozu v roce 1802 se zde rychle střídali majitelé. Další důležité zprávy pocházejí z roku 1908, kdy podniky v Josefově Údolí získala firma Jakoba a Ottý Naschauerových. O dvanáct let později došlo k transformaci firmy. Tehdy se s Naschaurem dal do spolupráce i podnikatel Pollak. Jelikož byli majitelé židovského původu, byla brusírna s leštírnou zabrána Třetí říší a převedena na společnost Böhmische Spiegelglaswerke Gesellschaft m. b. H. Ta provoz prodala v roce 1940 Ing. Gottliebu Kochendörferovi. Kromě tohoto podniku se prodej týkal i dalších osmi provozů na Celním a Hut'ském potoce. Jejich hodnota byla odhadnuta na 15 000 říšských marek. Hned

¹⁹⁰ BAXA, Václav; NOVOTNÁ, Markéta; PRÁŠIL, Petr. Tachovsko na starých pohlednicích. Hostivice: Vydavatelství Baron, 2008. s. 132. ISBN 978-80-86914-60-2.

v následujícím roce si Kochendörfer nechal podniky pojistit u veřejnoprávní pojišťovny Sudety. Provozy byly pojištěny až do roku 1951. V této době však již nějakou dobu nefungovaly.¹⁹¹

6.1.2 Josefinina brusírna čp. 24

Česká Ves (Böhmischdorf)

Celní potok

Josefinina brusírna se nacházela v České Vsi, která měla společně se svými osadami v roce 1838 až 622 obyvatel bydlících v 63 domech. Jednalo se tedy o obec, která byla jednou z těch větších.¹⁹² Zakladatelem zdejší brusírny byl pravděpodobně Arnošt Antonín Malovec, který byl majitelem zahájského statku, ovšem prvním zapsaným majitelem brusírny byl Arnošt Michael Malovec. Brusírna je na mapě stabilního katastru z roku 1838 uváděna jako spalná. Pojmenování zřejmě získala podle manželky Arnošta Antonína Malovce, Elvíry Josefiny, hraběnky Stommové. Ve vodní knize je Josefinina leštírna popisována jako fazetárna. Její provoz pravděpodobně utichl po 1. světové válce. Po Arnoštu Michaeli Malovci byli majiteli brusírenského provozu Albert Dub nebo firma Naschauer a Pollak. Budova byla po Mnichovské dohodě a následném připojení území Sudet k Třetí říši samotnou Říší zabavena. S jistotou víme, že již v roce 1947 stavba nestála a její zánik nebyl spjat se vznikem železné opony, jako tomu bylo v jiných případech.¹⁹³

¹⁹¹ PROCHÁZKA, Zdeněk – VETRÁK, Miroslav. *Cestami krajánek, aneb, Putování po mlýnech a vodních provozech na Tachovsku a Stříbrsku. Díl III., Pravostranné přítoky Mže a vodní toky, které pramení v Českém lese*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2019. s. 263-265. ISBN 978-80-87316-85-6.

¹⁹² SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt*. Bd. 6 Pilsner Kreis. Prag: J. G. Calve, 1838. s. 183.

¹⁹³ PROCHÁZKA, Zdeněk – VETRÁK, Miroslav. *Cestami krajánek, aneb, Putování po mlýnech a vodních provozech na Tachovsku a Stříbrsku. Díl III., Pravostranné přítoky Mže a vodní toky, které pramení v Českém lese*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2019. s. 268-269. ISBN 978-80-87316-85-6.

6.1.3 Malovcův podnik, Malovcova brusírna čp. 23

Česká Ves (Böhmischdorf)

Celní potok

Druhým provozem, který přímo spadal pod katastr obce Česká ves, byl Malovcův podnik. Jak jeho název, tak i počátky jeho provozu, jsou spjaty s rodem Malovců z Malovic. Zakladatelem zušlechťovacího provozu, v němž se od 1. poloviny 19. století brousily a leštily skleněné tabule z nedaleké sklárny v Nové Knížecí Huti, byl Arnošt Josef, rytíř Malovec z Malovic. Malovcův podnik byl výjimečný tím, že byl snad jako jediný na Hutském potoce postaven z kamenů, jelikož většina zdejších zušlechťovacích provozů byla zpočátku jen roubená. Kromě průmyslového zařízení budova obsahovala i zázemí pro zaměstnance. Ti zde mohli i bydlet, ale o nějak kvalitní zařízení zřejmě nešlo. Z těch, kteří zde bydleli a pracovali v 60. a 70. letech 19. století, stojí za zmínění leštírenský mistr zrcadlového skla Georg Siegl, Adam Kumschirch nebo Johann Müller s manželkou. Dalšími nájemci podniku se stali roku 1880 Josef Klara a Josef Wintr. Od počátku 20. let 20. století budova sloužila pravděpodobně už pouze jako obydlí pro leštírenského mistra Maxe Helgerta a jeho rodinu.¹⁹⁴

6.1.4 Arnoštova leštírna, Nový podnik čp. 9

Česká Ves – Nová Knížecí Hut' (Böhmischdorf – Neufürstenhütte)

Hut'ský potok

Pozůstatky Arnoštovy leštírny dnes patří mezi světové unikáty. Pojdme se nyní podívat na to, jaká byla historie tohoto vodního provozu. Založen byl pravděpodobně v polovině 19. století Arnoštem Antonínem Malovcem, po kterém je i pojmenován. Její vznik můžeme klást do období krátce po polovině 19. století. Provoz tehdy poháněla dvě vodní kola. Ještě většího rozsahu se leštírna dočkala za správy firmy Kupfer a Glaser. Další vlastník, kterým byla od roku 1908 firma Naschauer a Pollak, provoz získal ve špatném technickém stavu. Tak tomu bylo prvních několik let, než se majitel rozhodl pro rekonstrukci zařízení. Ta netrvala dlouho a plány do budoucna byly smělé. Tažnou silou měly být dvě turbíny

¹⁹⁴ PROCHÁZKA, Zdeněk – VETRÁK, Miroslav. *Cestami krajánek, aneb, Putování po mlýnech a vodních provozech na Tachovsku a Stříbrsku. Díl III., Pravostranné přítoky Mže a vodní toky, které pramení v Českém lese*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2019. s. 296-270. ISBN 978-80-87316-85-6.

o výkonu 14,5 a 13,5 HP, které měly pohánět až 64 leštících bloků a rotační stroj určený pro broušení a leštění skleněných tabulí. Firma Naschauer a Pollak, která dala Arnoštově leštírně druhý dech, ji provozovala až do zabrání nacistickým Německem. Další osud leštírny byl takřka stejný jako osud zde popisované brusírny a leštírny skla č. 2. Obě vlastnil Ing. Kochendörfer. Tyto a ještě zbylé provozy mu po 2. světové válce zabavily naše úřady. Budova Arnoštovy leštírny odolávala osudu až do 50. let 20. století, kdy byla zbořena stejně jako další budovy kvůli vzniku železné opony.¹⁹⁵

6.1.5 Malovcova pila, Arnoštova brusírna čp. 10

Česká Ves – Nová Knížecí Huť (Böhmischdorf – Neufürstenhütte)

Huťský potok

Dalším provozem, který se v minulosti nacházel na toku Huťského potoka, byla Malovcova pila a Arnoštova brusírna. Provoz založil opět dobře známý Arnošt Antonín Malovec po polovině 19. století. Oproti okolním provozům se o tomto dochovalo jen málo zpráv. Byl to v podstatě další podnik, který utvářel symbiózu zdejšího provázaného sklářského průmyslu. Navazoval na práci vedlejší Arnoštovy leštírny. Z těch, kteří zasvětili svůj život Malovcově pile, můžeme zmínit Johanna Vogla a jeho bratra Josefa Vogla nebo učedníka Johanna Trägera. Z pracovníků, kteří byli nedílnou součástí sklářského řemesla, uvedu Franze Müllera, který na rotační brusce Arnoštovy leštírny u firmy Naschauer a Pollak pracoval jako sklářský dělník. Josef Müller, Franzův syn, obsluhoval zařízení pro broušení skleněných tabulí. Na brusírně pracovala téměř celá Josefova rodina. Jeho žena Rosalie a dcery Josefa a Karolina měly na starost dobrušování skleněných tabulí. Ještě během 2. světové války zde žili pracovníci Johann Schiffel, Josef Strunz a Margaretha Kreuzerová. Ti zde žili společně se svými rodinami. Po válce pak dotyčné čekali odsun a budovy zánik.¹⁹⁶

¹⁹⁵ PROCHÁZKA, Zdeněk – VETRÁK, Miroslav. *Cestami krajánek, aneb, Putování po mlýnech a vodních provozech na Tachovsku a Stříbrsku. Díl III., Pravostranné přítoky Mže a vodní toky, které pramení v Českém lese*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2019. s. 281-284. ISBN 978-80-87316-85-6.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 286.

6.2 O naučné stezce

Naučná stezka vede místy, kde jistý Pavel Schürer zřejmě v 17. století koupil část pohraničního území a tím začalo i osidlování této části panství Zahájí. Vznikly zde postupně sklářské hutě a s nimi provázané obce.¹⁹⁷ První zastavení začíná ve Staré Knížecí Huti, odkud stezka míří směrem k Huťskému rybníku. V místech, kde se kdysi nacházela Nová Knížecí Huť, návštěvník stezky odbočí na rozcestí u dřevěného altánu směrem k bývalé vsi Stoupa. Největším lákadlem stezky je původní leštící stroj na skleněné tabule, který byl součástí Arnoštovy leštírny. Celková délka stezky je 6,23 kilometrů, obsahuje 12 zastavení s turistickými informačními tabulemi v českém a německém jazyce. Je tudíž vhodná nejen pro české, ale i pro německé návštěvníky. Pozornost je věnována dvěma oblastem, typickým pro zdejší oblast. Tou první je přírodovědná část, která návštěvníky seznamuje se zdejší chráněnou krajinnou oblastí. Druhá, a pro mě podstatná část, je věnována historií sklářství a zdejšího osídlení.¹⁹⁸ Naučná stezka je vhodnou příležitostí pro zatraktivnění výuky dějepisu na školách. Pro výuku regionálních dějin Tachovska od 19. do konce 20. století je naučná stezka unikátním místem. Zdejší místa jsou přímými svědky událostí, které ovlivnily vývoj nejen na samotném Tachovsku, ale i v rámci vývoje národního i mezinárodního. Pozůstatky bývalých sklářských provozů a technologií mohou být dobrou ukázkou pro představení látky průmyslové revoluce, kterou najdeme v tematickém plánu výuky dějepisu v 8. ročníku ZŠ.

¹⁹⁷ Zaniklé obce a objekty | Háje a Stará Knížecí Huť 1938. Dostupné z: <https://www.tachovsko.com/naucna-stezka-historie-sklarstvi.html>.

¹⁹⁸ Naučná stezka Historie sklářství. Dostupné z: <https://ceskymlesem.eu/naucna-stezka-historie-sklarstvi.html>.

6.3 Jednotlivá zastavení na NS Historie sklářství

6.3.1 Zastavení č. 1 – Tavení skla

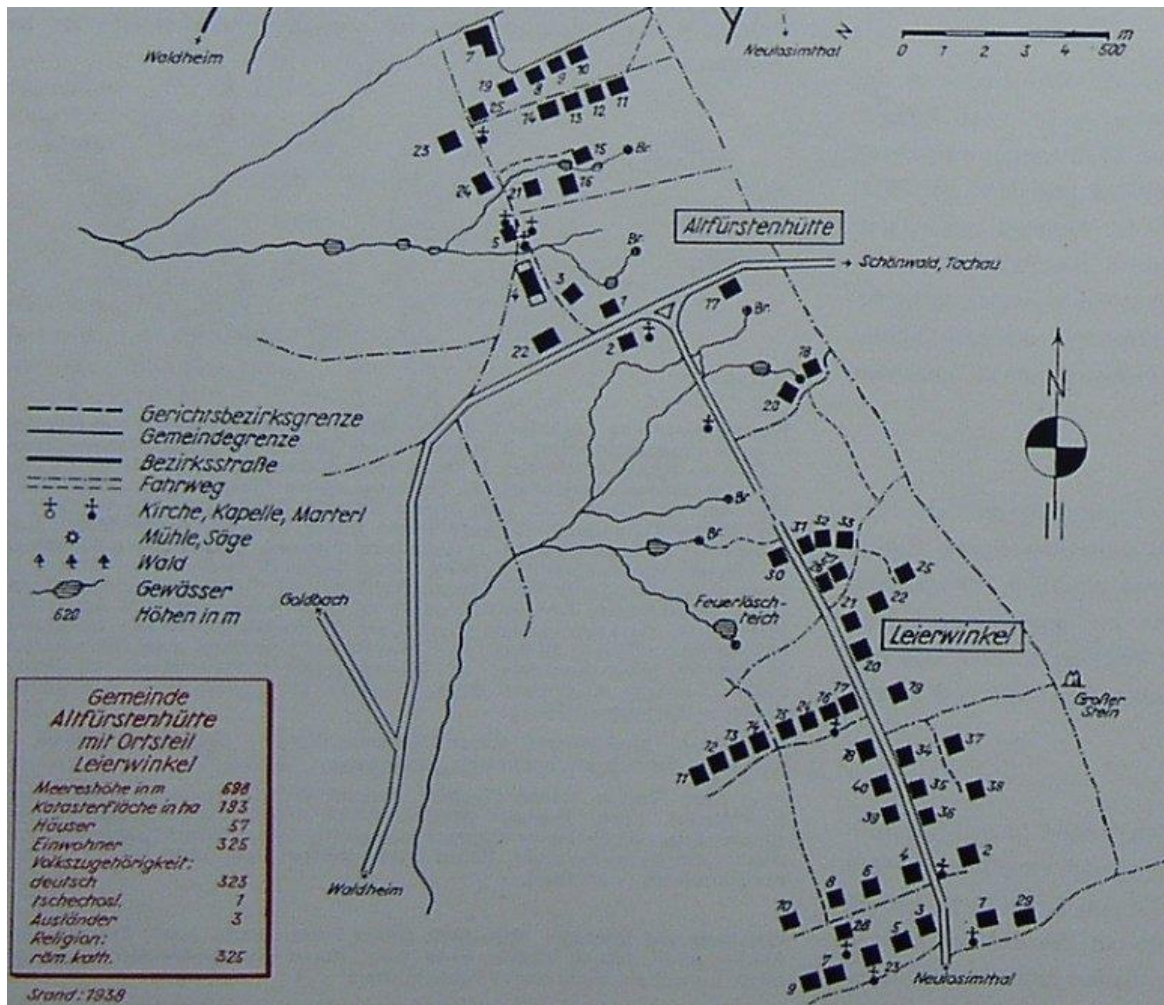
Obec, kde právě stojíte, je jedinou dochovanou vsí na území bývalého panství Waldheim (Zahájí), která přežila likvidaci v 50. letech 20. století při budování hraničního pásma. Panství Waldheim vzniklo v roce 1607, kdy sklář Pavel Schürer koupil od císaře Rudolfa II. okolní lesy a založil první sklárnu (tzv. Schönwaldskou huť). Na další tři století se zde stalo sklářství, stejně jako i jinde v Českém lese, jedním z hlavních zdrojů obživy. Schürer po sporech s horno-falckými sousedy Wirsbergy panství opouští, po něm se v jeho držení střídali další majitelé. Český les byl se svým přírodním bohatstvím, jímž bylo především dřevo a nerostné suroviny, odpradávná ideálním prostorem pro zakládání sklářských hutí.¹⁹⁹

Mapa Českého lesa z roku 1585²⁰⁰

¹⁹⁹ Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 1 – Tavení skla

²⁰⁰ Tamtéž.

Plán Staré Knížecí Hutě z roku 1938²⁰¹

Úkoly pro žáky:

Jakého panství byla Stará Knížecí Hut' součástí?

Čím je tato osada výjimečná?

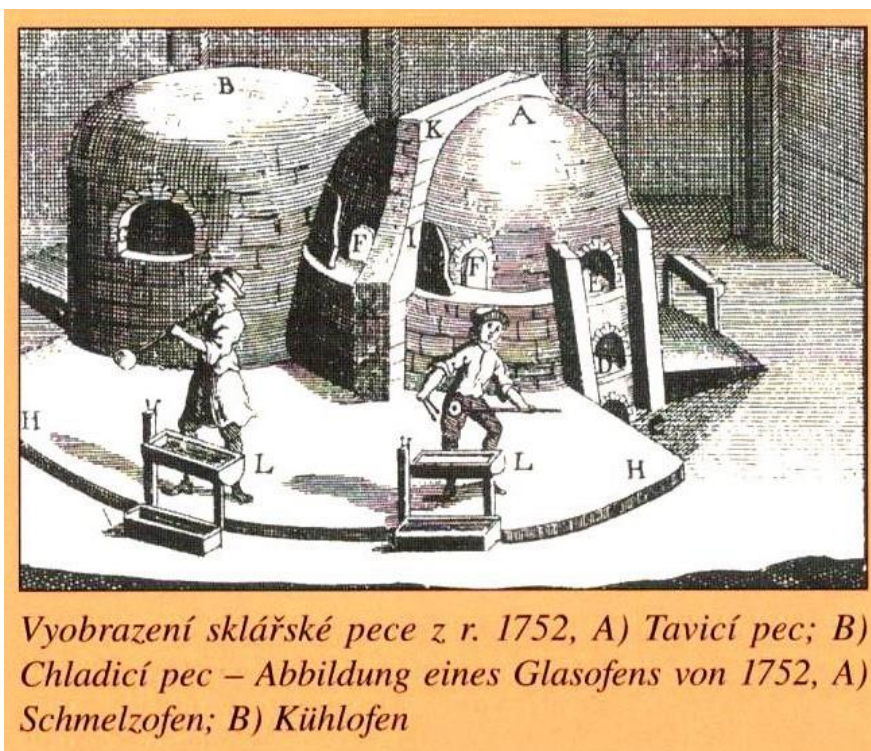
Proč byl Český les ideálním místem pro zakládání sklářských provozů?

²⁰¹ Zaniklé obce a objekty | Háje a Stará Knížecí Hut' 1938. Dostupné z: <http://zanikleobce.cz/index.php?detail=77307>.

6.3.2 Zastavení č. 2 – Tavení skla

Českým lesem se od Babylonu u Domažlic přes Poběžovice k Tachovu a Světcům táhne v četných výchozech křemenný val. Právě odtud brali skláři kvalitní křemen, který drtili na písek ve stoupách (pochrech) poháněných vodou z lesních bystřin. Křemičitý písek byl spolu s drceným vápencem a potaší hlavní součástí sklářského kmene – směsi, z níž se ve sklářské pánvi tavilo sklo. Někdy se přidávaly i skleněné, roztlučené střepy, což urychlovalo tavbu. Zároveň se tak skláři zbavovali odpadu. Složení sklářského kmene bylo tajemstvím taviče, šmelcíře, na správných poměrech záležel zdárný výsledek celé tavby. Stoupa na drcení surovin pro sklářský kmen nechyběla u žádné sklárny.

Vyobrazení sklářských pecí z roku 1752. Tavicí pec (A) obsahovala obvykle 6-8 pánví, byla vystavěna vždy uprostřed sklárny a skláři z ní odebírali sklovinu malými okénky. V chladicí peci (B) se výrobky chladily, aby nepopraskaly náhlou změnou teploty.²⁰²

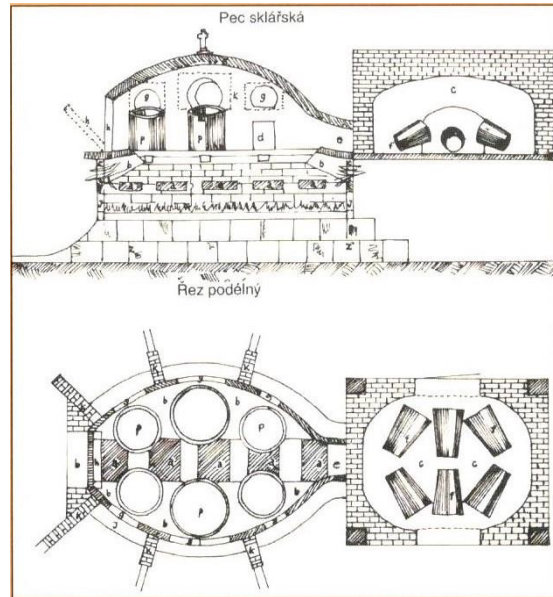
Typická sklářská pec používaná v polovině 18. století ²⁰³

²⁰² Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 2 – Tavení skla.

²⁰³ Tamtéž.

Stoupa na drcení surovin pro sklářský kmen²⁰⁴

Řez sklářskou pecí²⁰⁵

Úkoly pro žáky:

Která surovina se nachází v prostoru Českého lesa?

Jak se jmenovalo zařízení, ve kterém skláři tuto surovinu mleli na písek?

Z jakých částí se skládala typická sklářská pec?

Kolik pánví obsahovala tavící pec?

6.3.3 Zastavení č. 3 – Korálky

Nejstarší sklárny tvořila pouze nevelká tavící pec chráněná dřevěným přístřeškem. Jejich stanoviště nebylo stálé, měnilo se, když bylo dřevo v okolí sklárny vytěženo nebo sklárna vyhořela, což se stávalo poměrně často. K výrobnímu sortimentu starších skelných hutí patřily vedle okenních čoček (terčíků) a dutého skla různých forem (láhví a sklenic) také páteříky – korálky od růženců. Mimo to byly páteříky i vítaným platidlem v obchodu Evropanů se severoamerickými indiány. České korálky byly vyváženy do celého světa, v polovině 18.

²⁰⁴ Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 2 – Tavení skla.

²⁰⁵ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 17. ISBN:978-80-87316-05-4.

století převýšila jejich produkce italské Murano, do té doby nejvýznamnějšího výrobce. Za vypnutou očištěnou a vysušenou bobří kůži náležela indiánskému lovcovi odměna v ceně 6 kusů červených, 3 kusů světle modrých a 2 kusů průhledných modrých korálek, které pocházely částečně i z Českého lesa.²⁰⁶

Korálky z Čech jako prostředek obchodu s Indiány²⁰⁷

Úkoly pro žáky:

Jaké produkty sklárny vyráběly?

Co byly tzv. páteříky a kdo jimi platil?

Kdo byl v polovině 18. století nejvýznamnějším výrobcem skleněným koráleků?

Nakreslete, jak podle Vás páteříky mohly vypadat.

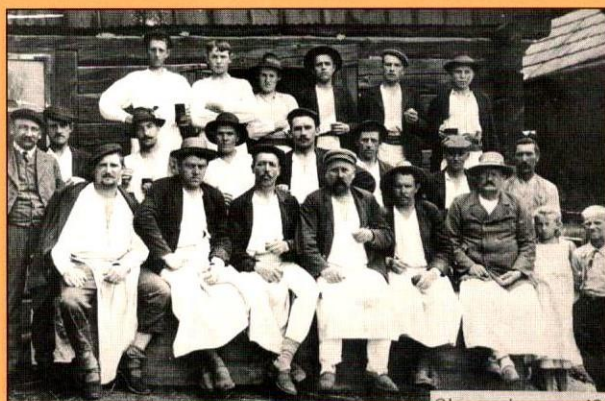
²⁰⁶ Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 3 – Korálky.

²⁰⁷ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 165. ISBN:978-80-87316-05-4.

6.3.4 Zastavení č. 4 – Skláři - lidé z lesů

Skelmistři byli do Českého lesa zvaní většinou majiteli příhraničních panství s tisíci hektary nevyužívaných lesů. Tito lidé, většinou německého původu, pracovali zcela vzdáleni civilizaci. Od městských řemeslných cechů se výrazně odlišovali volným a svobodným životem v lesích, na své řemeslo byli patřičně hrdí. Když se jim dařilo, přišli si na slušné peníze. Mistři a šikovní nájemci skláren vydělávali často tolik, že si mohli koupit i zemsko-deskové statky. Sklářský podnikatel Franz Koller získal dokonce dva, Střebli a Nové Sedliště. V obou stály zámky, ten v Novém Sedlišti stojí dodnes.

Skláři z Karlovy Hutě na počátku 20. století v typickém sklářském oblečení, bílých kalhotách z domácí zpracovaného lnu, košili a zástěře. Na hlavě mívali slaměnou čepici s velkým kšiltem, na ruku silné rukavice a na nohu nízké dřeváky.²⁰⁸

Skláři z Karlovy Hutě v typickém sklářském oblečení na poč. 20. stol. – Glasmacherleute aus der Karlsbacherhütte in ihrer typischen Bekleidung anfangs des 20. Jh.

Typický sklářský oděv na počátku 20. století²⁰⁹

Úkoly pro žáky:

Jaké národnosti většinou byli skláři?

Jaké statky na Tachovsku vlastnil sklářský podnikatel Franz Koller?

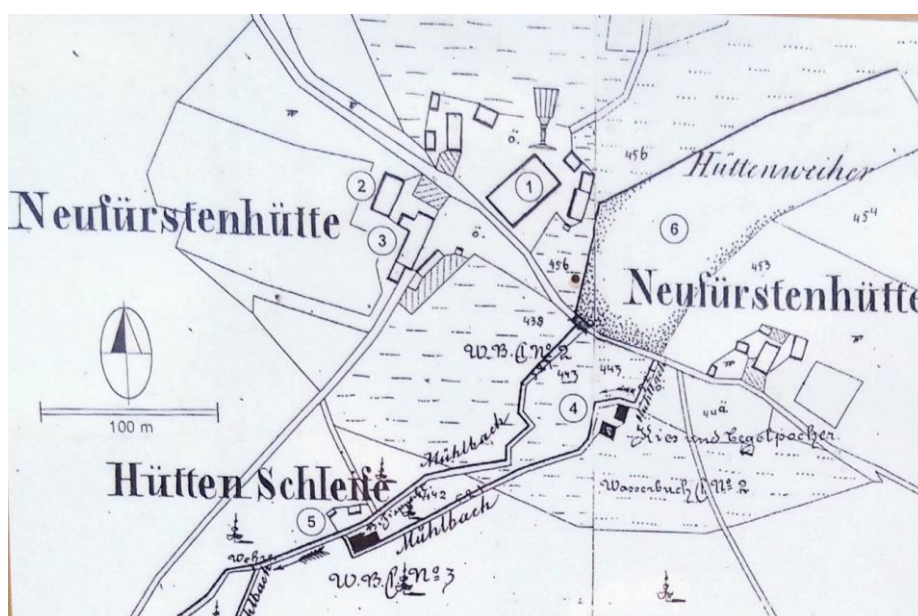
Nakreslete, jak podle Vás vypadal typický sklář. Důraz klad'te na jeho oděv.

²⁰⁸ Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 4 – Skláři - lidé z lesů.

²⁰⁹ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 17. ISBN:978-80-87316-05-4.

6.3.5 Zastavení č. 5 – Nová Knížecí Huť

Zdejší sklárna byla nejmladší (polovina 18 století), ale nejdéle pracující na waldheimském statku. Již tehdy při ní stál rybník, který zásoboval vodou soustavu zušlechťovacích provozů. Roku 1838 zaměstnávala sklárna 6 sklářů, 1 taviče, 1 stoupaře, 2 topiče a 2 nosiče dřeva. Vyrábělo se zde většinou tabulové sklo. Vesnice se skládala ze 13 domů, v nichž žilo 23 obyvatel. Všechny budovy vyjma vrchnostenské hájovny na opačné straně rybníka zanikly již před 2. světovou válkou. Nová Knížecí Huť na mapě stabilního katastru z roku 1838. Sklárna, panský dům, sklářská krčma, stoupy, brusírna a Huťský rybník.²¹⁰

Mapa Nové Knížecí Hutě²¹¹

Úkoly pro žáky:

Která sklárna byla nejmladší v oblasti statku Zahájí?

Kolik zaměstnanců v polovině 19. století zaměstnávala?

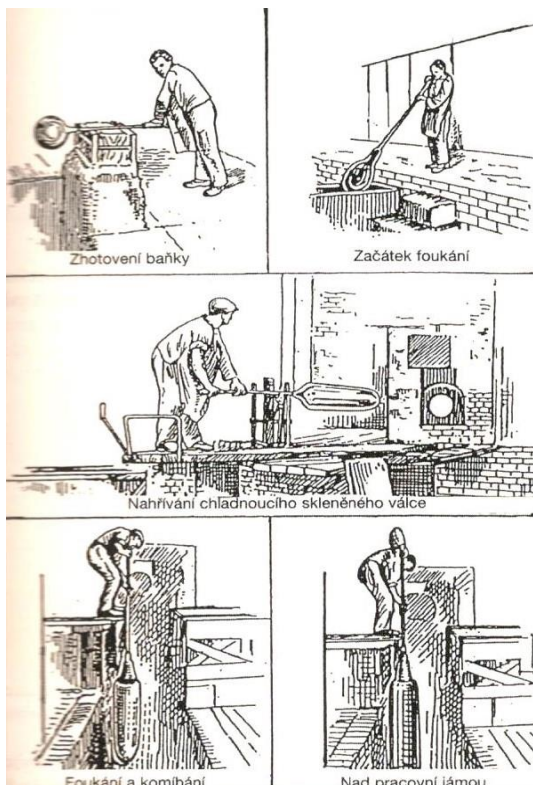
Jak podle Vás vypadala typická sklářská osada v příhraniční oblasti Českého lesa? Nejdříve napište Vaši představu a následně si zjistěte na příkladu Nové Knížecí Hutě reálný stav.

²¹⁰ Informační tabule NS Historie sklárství, zastavení č. 5 – Nová Knížecí Huť.

²¹¹ Tamtéž.

6.3.6 Zastavení č. 6 – Výroba tabulového skla

Ploché sklo se původně vyfukovalo jako sklo duté do velkých bublin nebo válců. Ty se potom rozstříhávaly a rovnaly v temperovaných rovnacích pecích. Tím však práce teprve začínala. Skleněné tabule se musely brousit křemenným pískem, který vyhladil nerovnosti. Průhlednost byla sklu dodána až v leštírnách. V místě, kde stojíte, se nacházela Anenská brusírna. Mezi ruinami jsou dodnes zbytky kamenných desek, které sloužily k broušení skla. Takzvané šlejfy (brusírny a leštírny) byly historicky poháněny vodní silou.²¹²

Výroba tabulového skla²¹³

Okenní tabulové sklo²¹⁴

Úkoly pro žáky:

Jak se vyfukovalo ploché sklo?

Kde byla sklu dána průhlednost?

Jakou silou byly poháněny tzv. šlejfy?

²¹² Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 6 – Výroba tabulového skla.

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ Náhrada dobového skla. Dostupné z: <https://www.chatat-portal.cz/nahrada-doboveho-skla-2/>.

6.3.7 Zastavení č. 7 – Arnoštova leštírna a brusírna

Obroušené tabule získaly čírost a průhlednost teprve leštěním, které probíhalo podobně jako broušení. Skleněná tabule byla přísádrovaná na spodní kamennou desku. Shora nasedala pohyblivá dřevěná, později kovová, deska potažená leštícím filcem, která se po sklu rytmicky pohybovala. K vlastnímu leštění se používala pasta vyrobená z červené hlíny zvané potte. Od konce 19. století se v některých brusírnách používaly rotační stroje s rozměrnými, otočnými stoly, jako vidíte zde. Tímto způsobem se proces broušení podstatně urychlil. Po přestavbě v roce 1913 Arnoštova leštírna vedle moderního rotačního stroje obsahovala klasickou blokovou leštírnu, suterén se strojovnou a patro s byty pro rodiny zaměstnanců. Arnošt Michael Malovec, poslední šlechtický majitel panství Zahájí. Zdejší leštírna nese jméno jeho předka Arnošta Antonína, který ji založil kolem poloviny 19. století. Při průzkumu zaniklých sklářských provozů na počátku 90. let 20. století byly v troskách leštírny objeveny pozůstatky historického zařízení.²¹⁵

Dobová fotografie Arnoštovy leštírny²¹⁶

²¹⁵ Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 7 – Arnoštova leštírna a brusírna.

²¹⁶ Tamtéž.

Dnešní pozůstatky strojů Arnoštovy leštírny²¹⁷

Autor práce na místě Arnoštovy leštírny v červnu roku 2022²¹⁸

Úkoly pro žáky:

Podle koho je pojmenována leštírna na sedmém zastavení?

Jak se jmenoval poslední šlechtický majitel panství Zahájí?

Jaké stroje se v leštírnách začaly používat od konce 19. století? Můžete je zde mimochodem vidět i dnes.

Kdy byly pozůstatky zaniklé leštírny opět objeveny?

²¹⁷ Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 7 – Arnoštova leštírna a brusírna.

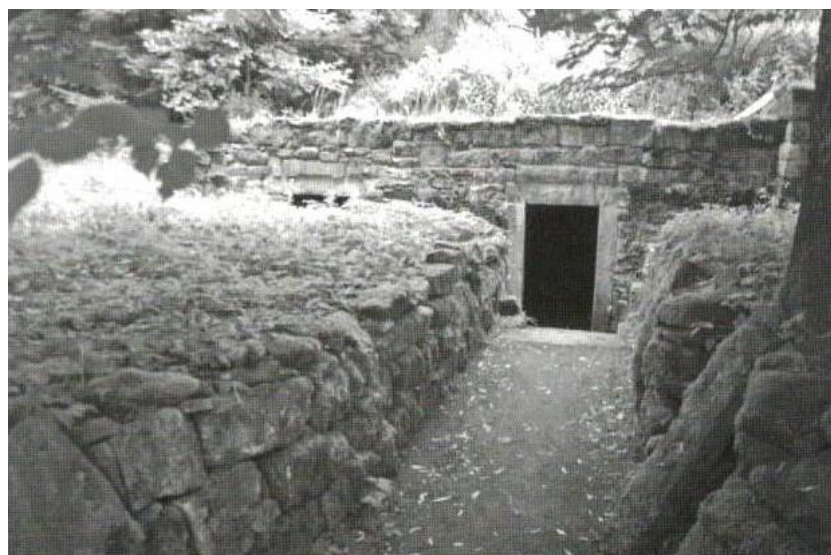
²¹⁸ Archiv Petra Šafandy

6.3.8 Zastavení č. 8 – Co utáhne jeden potok

Ačkoliv Hut'ský potok od hráze rybníka v Nové Knížecí Huti urazí ke státní hranici sotva 4 kilometry, přesto zde v minulosti poháněl 10 zušlecht'ovacích provozů. Těsně pod hrází pracovaly stoupy na drčení křemene a skleněných střepů. Dále zde stávala hut'ská brusírna, Anenská brusírna, Arnoštova leštírna, Malovcova pila, Anenská leštírna, brusírna a leštírna v Josefově údolí, Josephiner Schleif, Malovcovy podniky a nakonec Hut'ský mlýn.²¹⁹

Sklářský provoz v Josefově údolí na Hut'ském potoce²²⁰

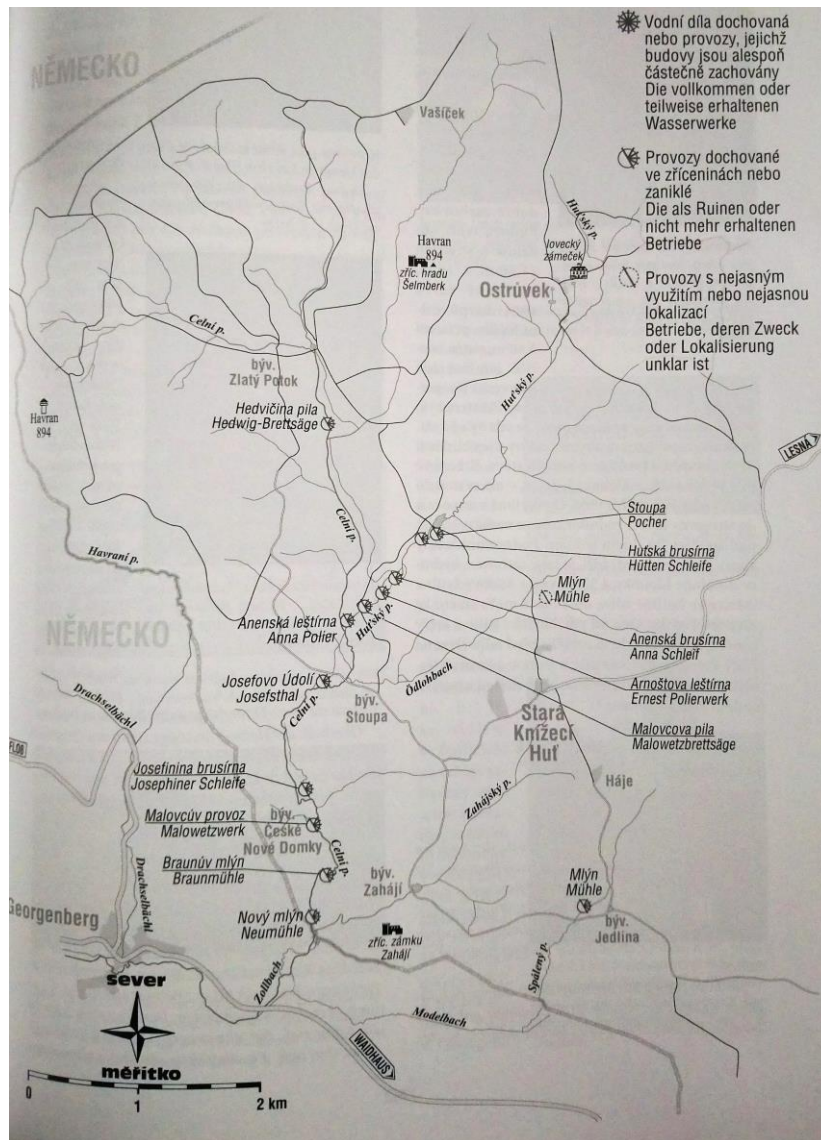

Zříceniny Josefova údolí dnes²²¹

²¹⁹ Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 8 – Co utáhne jeden potok.

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ Tamtéž.

Mapa sklářských provozů, které je možné najít v okolí naučné stezky Historie sklářství²²²

Úkoly pro žáky:

Jak dlouhý je Huťský potok od hráze rybníka v Nové Křižecí Huti ke státní hranici?

Kolik provozů se na tomto úseku nacházelo?

Vypište názvy alespoň tří těchto provozů.

²²² PROCHÁZKA, Zdeněk – VETRÁK, Miroslav. *Cestami krajánek, aneb, Putování po mlýnech a vodních provozech na Tachovsku a Stříbrsku. Díl III., Pravostranné přítoky Mže a vodní toky, které pramení v Českém lese*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2019. s. 161. ISBN 978-80-87316-85-6.

6.3.9 Zastavení č. 9 – Sklářny na přelomu 19. a 20. století

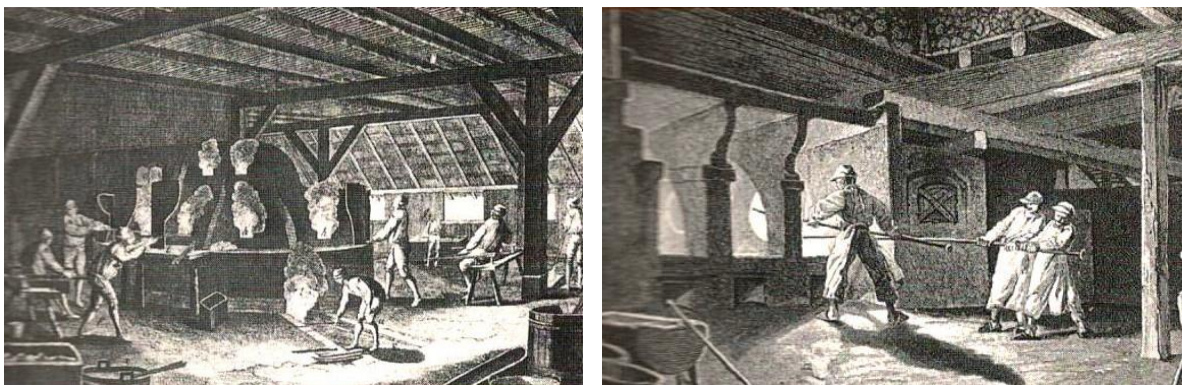
Na území Českého lesa nebyla prozatím nalezena žádná středověká sklárna, ale podařilo se nashromáždit bohatý dokumentační materiál, který zobrazuje sklárny na konci 19. století a počátkem 20. století. Jednalo se většinou o rozměrné dřevěné budovy založené na zděných základech. Kouř z pecí byla odváděna průduchy ve střeše. V krovu dosoušeli skláři palivové dřevo pro nenasytné tavicí pece, které byly schopny v poměrně krátkém čase strávit hektary lesa. Vzácněji šlo o zděné stavby, které lépe odolávaly požárům.²²³

Mapa sklářských provozů v Českém lese²²⁴

²²³ Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 9 – Sklářny na přelomu 19. a 20. století.

²²⁴ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 12. ISBN:978-80-87316-05-4.

Interiér sklárny v 19. století²²⁵

Úkoly pro žáky:

Vyberte, zda je tvrzení pravdivé nebo ne.

Na území Českého lesa byly nalezeny i sklárny ze středověku. ANO NE

Sklárny byly většinou zděné budovy s dřevěnými základy. ANO NE

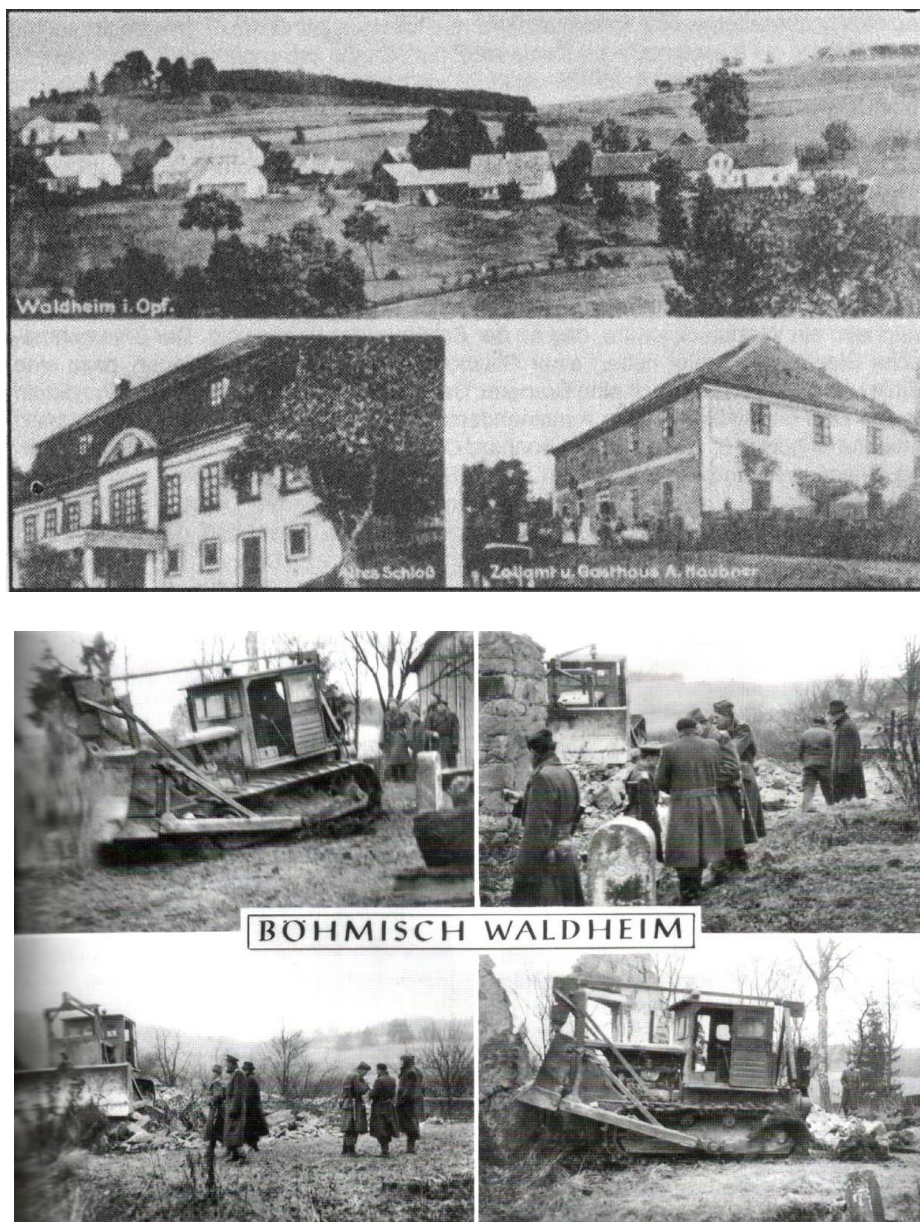
Kouř z pecí byl odváděn průduchy ve střeše. ANO NE

6.3.10 Zastavení č. 10 – Panství Waldheim

Dnes tichá a opuštěná krajina byla v 19. století a na začátku 20. století hustě osídlena. Na území panství Waldheim (Zahájí) se rozkládalo 6 lidnatých vsí, které byly po roce 1945, vyjma Staré knížecí Huti zbořeny. Původním centrem byl Waldheim, ale největší katastrální území o rozloze 1 137 ha zaujímal Bohmischdorf (Česká Ves). V místě, kde stojíte, bývala osada Altpocher (Stoupa). Její jméno připomíná starou stoupu na drcení křemene. V 50. letech 20. století zde načas vyrostla rota pohraniční stráže.²²⁶

²²⁵ Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 9 – Sklárny na přelomu 19. a 20. století.

²²⁶ Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 10 – Panství Waldheim.

Obec Zahájí před a během její likvidace²²⁷

Úkoly pro žáky:

Kolik vsí se nacházelo na území panství Zahájí?

Jaký byl osud většiny těchto vsí?

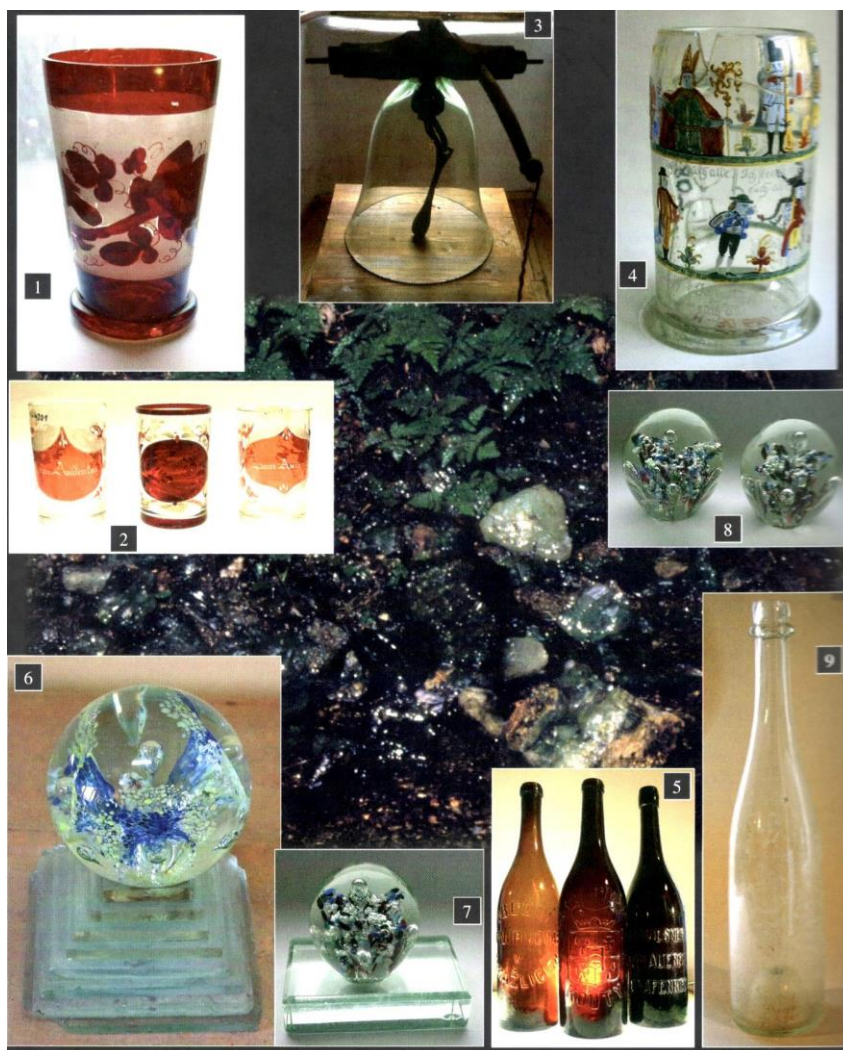
Jaká obec byla centrem panství Zahájí?

Která obec zde měla největší katastrální území?

²²⁷ Zaniklé obce a objekty | Zahájí (Waldheim) Dostupné z: <http://zanikleobce.cz/index.php?obec=2735>.

6.3.11 Zastavení č. 11 – Výrobky místních sklářů

Co vlastně z křehkých skleněných výrobků ze zdejších skláren zbylo? Velice málo. Kolem každé bývalé sklárny můžeme dnes najít hroudy surového zeleného skla nebo zlomky tabulí. Při troše štěstí se objeví i okenní čočky nebo barevné pely či korálky. V Českém lese se vyrábělo především tabulové sklo. Zdejší sklárny jsou proto zapomenuty mnohem více než ty šumavské, které ještě v 1. polovině 20. století foukaly luxusní duté sklo. Několik zajímavých výrobků se přece jen dochovalo v regionálních muzeích i soukromých sbírkách.²²⁸

Výrobky sklářů v Českém lese²²⁹

²²⁸ Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 11 – Výrobky místních sklářů.

²²⁹ PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 164. ISBN:978-80-87316-05-4.

Úkoly pro žáky:

Jaké pozůstatky po výrobě skla zde dnes můžeme najít?

Jaké sklo se vyrábělo v Českém lese především?

Jaké sklárny jsou více zapomenuty? Ty českoleské nebo šumavské?

6.3.12 Zastavení č. 12 – Odhalování historie

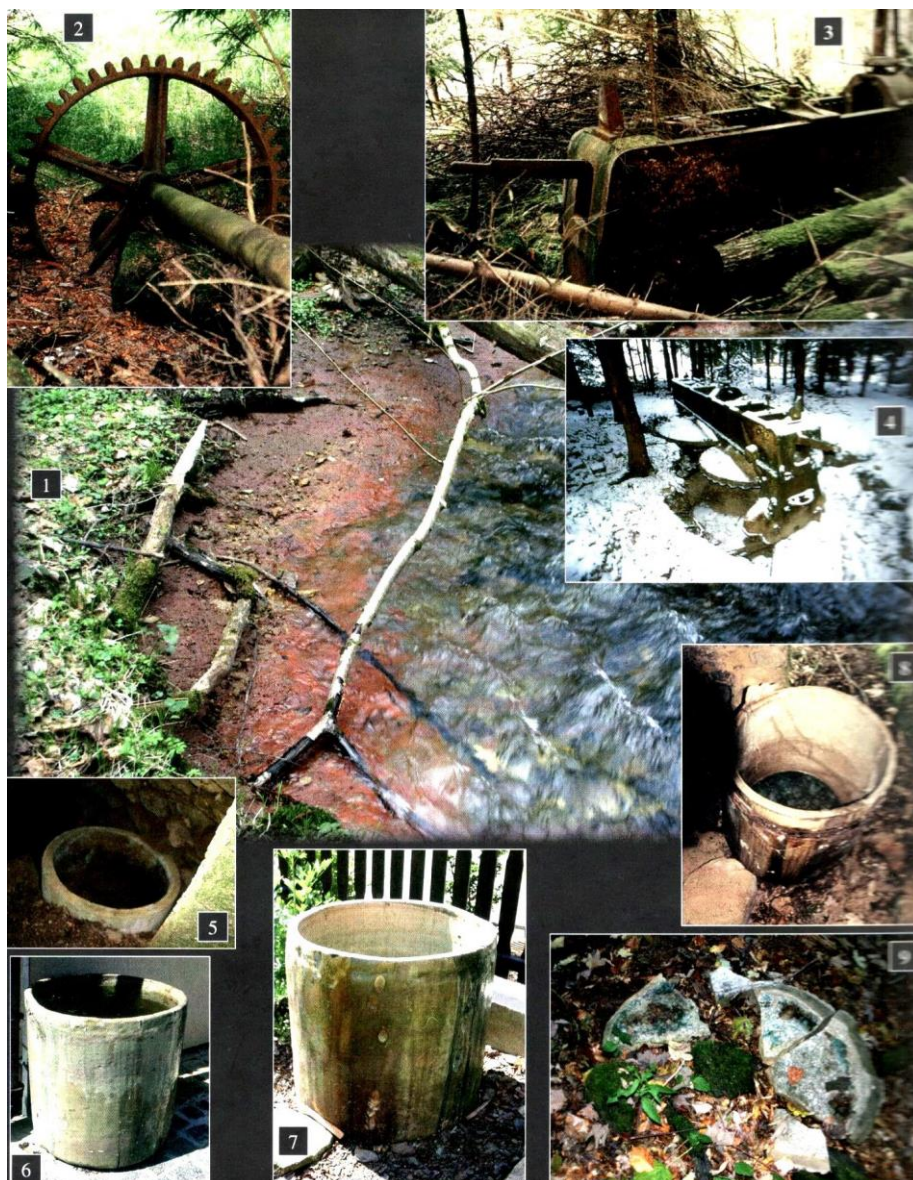
Český les prošel po roce 1945 radikální změnou, starousedlíci odešli, jejich vesnice byly zbořeny, zanikaly kostely, hřbitovy a také staré průmyslové provozy. Pohraničí uzavřela železná opona. Lidé se sem navracejí až po roce 1990. Odhalují opět základy starých staveb, opravují poslední zachovalé budovy. Bohužel ze zřícenin zároveň mizí kamenná ostění, portály, sloupy, kovové součásti strojních zařízení.²³⁰

Státní hranice, která rozdělovala svět na dva bloky²³¹

²³⁰ Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 12 – Odhalování historie.

²³¹ První archeologický výzkum železné opony se děje na Tachovsku. Dostupné z: https://www.denik.cz/z_domova/prvni-arheologicky-vyzkum-zelezne-opony-se-deje-na-tachovku-20140822-x3ni.html.

Pozůstatky sklářství na Tachovsku²³²

Úkoly pro žáky:

Jaký osud potkal obce v příhraniční oblasti Českého lesa po roce 1945?

Napište jméno alespoň jedné zaniklé obce.

Proč se lidé nemohli volně dostat do těchto míst do roku 1990?

²³² PROCHÁZKA, Zdeněk – BRETLOVÁ, Marie. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. s. 168. ISBN:978-80-87316-05-4.

ZÁVĚR

Cílem diplomové práce bylo prostřednictvím kulturně-historické topografie představit život zpravidla německého obyvatelstva v zaniklých obcích na Tachovsku v jeho různých aspektech. Pozornost byla nejprve věnována veřejnému životu lidí, který se začal specificky utvářet po německém osídlení českého pohraničního prostoru. Zajímavé je sledovat vývoj soužití Čechů a Němců, který se postupem času v rámci historických událostí hned několikrát vyhrotil. V analýze je možné vysledovat, že k vypjatým situacím docházelo především v časech ekonomických problémů, což zapříčinilo i sílení nacionalismu ve společnosti. Za zásadní události, které formovaly život na území dnešního okresu Tachov, lze označit připojení pohraničí k Třetí říši, poválečný odsun německého obyvatelstva, následné dosídlení novými obyvateli a vybudování železné opony. Ani jedna z těchto událostí neměla pro tento region pozitivní význam. Dotkly se nejen života lidí, ale i života krajiny jako takové. Stopy, které napáchaly, ovlivňují život lidí i samotné Tachovsko dodnes. Z oblasti, která žila církevním životem, kde se téměř 98 % zdejších obyvatel hlásilo k římskokatolické církvi, se stal region silně ateistický. Zdejší židovská komunita, která se kdysi vyznačovala svou hustotou, kompletně zanikla. Z regionu, který byl kdysi plný originálních zvyků a tradic, se stalo místo, které je známé především svou pasivitou. Až v poslední době se lidé snaží zvyky svých předků dodržovat. Je tedy na nás, abychom v budoucí generaci předávali poselství nejen o době současné, ale i minulé, aby nedošlo k postupnému zapomnění, ke kterému docházelo ještě teprve nedávno. Oblast plná nejrůznějších druhů hospodářských provozů se za komunistického režimu proměnila v oblast takřka pouze zemědělskou. Přitom pohraničí bylo v době nedávno minulé plné skláren, brusíren, železáren, hamrů, pil nebo mlýnů. Ano, technický rozvoj jistě nešel zastavit, ekonomická udržitelnost provozů byla čím dál náročnější, ale je zapotřebí se zamyslet nad tím, kam naše společnost směřuje a co zde zanecháme pro budoucí generace. Dřívější obyvatelé tachovského regionu vyráběli produkty ze skla, ročně vyrobili několik tun železa, papírny tehdy dokázaly konkurovat i zahraničním podnikům a perleťářství bylo takřka na světové úrovni. Ano, takový byl život v zaniklých obcích na Tachovsku v minulosti. Dnes se mnohdy zmůžeme jen na dovoz zboží a jeho překládku v logistických centrech. Je otázkou, jak naše počínání budou jednou hodnotit naši potomci. Tachovsko se nesmí stát krajinou zapomnění, ba naopak, musíme vzpomínat a poučit se z chyb udělaných v minulosti. Má diplomová práce má sloužit jako jakási pomůcka pro připomínku regionální historie Tachovska, aby společnost nezapomínala a předávala své zážitky dalším generacím, což je i cílem vyučování dějepisu na školách.

RESUMÉ

The aim of the diploma thesis was to present the life of the usually German population in the extinct villages in the Tachov region in its various aspects through cultural-historical topography. Attention was first paid to the public life of the people, which began to take shape specifically after the German settlement of the Czech border area. It is interesting to observe the development of the coexistence of Czechs and Germans, which has escalated several times over the course of historical events. In the analysis, it is possible to trace that tense situations occurred mainly in times of economic problems, which also caused the strengthening of nationalism in society. The connection of the borderland to the Third Reich, the post-war expulsion of the German population, the subsequent settlement by new inhabitants and the construction of the Iron Curtain can be described as fundamental events that shaped life in the territory of today's Tachov district. None of these events had a positive significance for this region. They affected not only the lives of people, but also the life of the landscape as such. The traces they have caused affect people's lives and the Tachov region itself to this day. The area, which lived a church life, where almost 98 % of the local population professed to join the Roman Catholic Church, became a highly atheistic region. The local Jewish community, once characterized by its density, has completely disappeared. The region, which was once full of original customs and traditions, has become a place known mainly for its passivity. Only recently have people been trying to follow the habits of their ancestors. So it is up to us to pass on in the future generation a message not only about the present, but also the past, so that there is no gradual forgetfulness. The area, full of various types of economic operations, turned into an area almost exclusively agricultural under the communist regime. At the same time, the border was recently full of glassworks, grinding mills, ironworks, quarries, sawmills or mills. Yes, technical development certainly could not be stopped, the economic sustainability of operations was becoming more and more demanding, but we need to think about where our company is heading and what we will leave here for future generations. My diploma thesis is to serve as a kind of tool to commemorate the regional history of the Tachov region, so that society can pass on its experiences to future generations, which is also the goal of teaching history in our schools.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Prameny a literatura

ANTIKOMPLEX a kol. *Proměny sudetské krajiny*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2006. ISBN 80-86125-75-2.

ANTIKOMPLEX a kol. *Zmizelé Sudety = Das verschwundene Sudetenland*. Praha: Antikomplex, z.s., 2015. ISBN 978-80-906198-1-4.

BAXA, Václav; NOVOTNÁ, Markéta; PRÁŠIL, Petr. *Tachovsko na starých pohlednicích*. Hostivice: Vydavatelství Baron, 2008. ISBN 978-80-86914-60-2.

BENDA, Jan. *Teror v pohraničí českých zemí v letech 1938-1939: k příčinám útěku a vyhánění Čechů, Židů a německých antifašistů*. Praha: Powerprint, 2021. ISBN 978-80-7568-429-5.

BREITFELDER, Miroslav. *Německá říše zasahuje: úřady, spolky, instituce a čeští Němci: 1918-1938*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2021. ISBN 978-80-261-1005-7.

BYSTRICKÝ, Vladimír; aut. kol. *Historie a současnost podnikání na Mariánskolázeňsku, Tachovsku a Stříbrsku*. Žehušice: Městské knihy, 2003. ISBN 80-86699-12-9.

Český les: příroda a historie 16/2017. Mariánské Lázně: ZO ČSOP Kladská, 2017.

Český les, příroda a historie 17/2018. Mariánské Lázně: ZO ČSOP Kladská, 2018.

Český les, příroda a historie 18/2019. Mariánské Lázně: ZO ČSOP Kladská, 2019.

Český les, příroda a historie 19/2020. Mariánské Lázně: ZO ČSOP Kladská, 2020.

ČUBR, Václav. *Proměny krajiny Šumavy a Českého lesa: historie vepsaná do hraničních krajin*. Plzeň: Plzeňský kraj, 2020.

DUDÁK, Vladislav. *Český les – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2005. ISBN 80-7340-065-0.

FATKOVÁ, Gabriela a kol. *Tachovská kuchařka receptů, příběhů a vzpomínek = Tachauer Kochbuch der Rezepte, Geschichten und Erinnerungen*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2019. ISBN 978-80-261-0864-1.

- FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. ISBN 978-80-261-0423-0.
- FIEDLER, Jiří; CHVÁTAL, Václav Fred. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. ISBN 978-80-86125-81-7.
- HAMPERL, Wolf-Dieter. *Die verschwundenen Dörfer im ehemaligen Bezirk Tachau im südlichen Egerland, Band III*. Altenmarkt: Mediform-GmbH, Kienberg 2004. ISBN 3-9803622-0-5.
- HLÁVKA, Jiří a KADERA Jiří. *Historie železářství a uhlířství v Českém lese*. Planá: Hornicko-historický spolek, 2010. ISBN 978-80-254-9433-2.
- KADERA, Jiří. *Surovinová základna železářských provozů v prostoru Českého lesa – Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany*. Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2011. ISBN 978-80-904794-1-8.
- KRČMÁŘ, Luděk. *Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti na Tachovsku*. Klatovy: AgAkcent, s.r.o., 2015. ISBN 978-80-87018-43-9.
- LANZENDÖRFER, Karl. *Die Ortsnamen des Bezirkes Tachau*. Altenmarkt: Wolf-Dieter Hamperl, 2011.
- MALÝ, Ladislav. *Soužití Čechů s Němci*. Praha: Nakladatelství Powerprint, 2014. ISBN 978-80-87994-12-2.
- PADEVĚT, Jiří. *Topografie teroru, Edice Věda kolem nás | Prostory společné paměti*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2015. Ediční číslo 11891.
- PROCHÁZKA, Zdeněk. *Český les – Tachovsko Historicko-turistický průvodce č. 2*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1994. ISBN 80-901122-2-6.
- PROCHÁZKA, Zdeněk. *Putování po zaniklých místech Českého lesa II Tachovsko*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2011. ISBN 978-80-87316-16-0.
- PROCHÁZKA, Zdeněk. *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2009. ISBN 978-80-86125-97-8.
- PROCHÁZKA, Zdeněk; OULÍK, Jan. *Historické náhrobníky Tachovska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1995. ISBN 80-901122-6-9.

ŘÍHA, Martin. *Proměny sudetské krajiny jako poselství dalším generacím*. Praha: Společnost pro trvale udržitelný život, 2008. ISBN 978-80-902635-7-4.

SCHMITZ-BERNING, Cornelia. *Vokabular des Nationalsozialismus*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2007.

SCHUSTER, Franz. *Tachau-Pfraumberger Heimat. Weiden in der Oberpfalz*: Karl Knauf, 1962.

SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt. Bd. 6 Pilsner Kreis*. Prag: J. G. Calve, 1838.

STOČES, Jiří a kol. *Tenkrát na západě (Čech): kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2013. ISBN 978-80-261-0328-8.

ŠLOUF, Jakub. *Projekt stavby Korandova sboru v Plzni 1918–1938*. In: Kaiserová, Kristina (ed.). *Nardi aristae. Sborník k 70. narozeninám Ivana Martinovského*. Ústí nad Labem: Albis international, 2007.

ŠTIESS, Bedřich. *Kapitoly z dějin skelných hutí na bývalém panství tachovském, Český lid 42*, 1955.

ŠTIESS, Bedřich. *Z počátků sklářství na Tachovsku, Český lid 46*, 1959.

TOPINKA, Jiří. *Dosídlování pohraničí, Minulostí Západočeského kraje 43*. Plzeň: Albis international, 2008.

VÁNĚ, Jan a STOČES, Jiří. *Proměny katolické religiozity tachovského okresu v uplynulých letech*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Katedra sociologie, 2016.

VÁNĚ, Jan. *Religious Socialization in the Tachov Micro-Region and Related Difficulties*. *Czech and Slovak Journal of Humanities* 3/2015.

Zapomenutá místa pohraničí: 50 let vývoje krajiny očima archeologie = Vergessene Orte des Grenzgebiets – 50 Jahre Landsch. Praha: Calamarus, 2018.

Internetové zdroje

Náhrada dobového skla. Dostupné z: <https://www.chatar-chalupar.cz/nahrada-doboveho-skla-2/>.

Naučná stezka Historie sklářství. Dostupné z: <https://ceskymlesem.eu/naucna-stezka-historie-sklarstvi.html>.

První archeologický výzkum železné opony se děje na Tachovsku. Dostupné z: https://www.denik.cz/z_domova/prvni-archeologicky-vyzkum-zelezne-opony-se-deje-na-tachovku-20140822-x3ni.html.

Zaniklé obce a objekty | Háje a Stará Knížecí Huť 1938. Dostupné z: <http://zanikleobce.cz/index.php?detail=77307>.

Zaniklé obce a objekty | Háje a Stará Knížecí Huť 1938. Dostupné z: <https://www.tachovsko.com/naucna-stezka-historie-sklarstvi.html>.

Zaniklé obce a objekty | Zahájí (Waldheim) Dostupné z: <http://zanikleobce.cz/index.php?obec=2735>.

Jiné zdroje

Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 1 – Tavení skla.

Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 2 – Tavení skla.

Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 3 – Korálky.

Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 4 – Skláři - lidé z lesů.

Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 5 – Nová Knížecí Huť.

Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 6 – Výroba tabulového skla.

Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 7 – Arnoštova leštírna a brusírna.

Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 8 – Co utáhne jeden potok.

Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 9 – Sklářny na přelomu 19. a 20. století.

Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 10 – Panství Waldheim.

Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 11 – Výrobky místních sklářů.

Informační tabule NS Historie sklářství, zastavení č. 12 – Odhalování historie.

SEZNAM PŘÍLOH

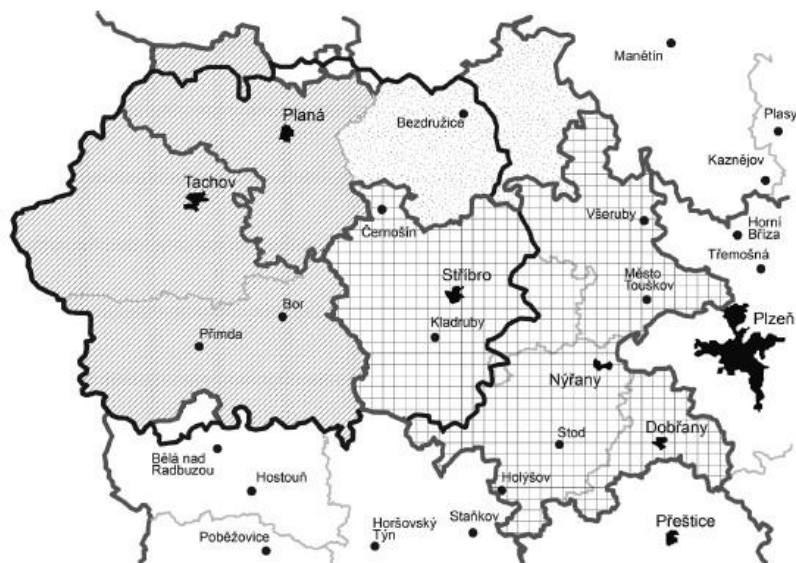
- Příloha č. 1** – Mapa politických soudních okresů v letech 1910–1938 a 1945–1949
- Příloha č. 2** – Správní členění území dnešního okresu Tachov v roce 1939
- Příloha č. 3** – Hranice okresů Tachov a Stříbro v letech 1949–1960
- Příloha č. 4** – Vývoj počtu obyvatel ve vybraných obcích Tachovska v 19. a 20. století
- Příloha č. 5** – Data o využití ploch v ZÚJ Lesná u Tachova (v hektarech)
- Příloha č. 6** – Religiozita na Tachovsku podle sčítání lidu z let 1910, 1921 a 1930
- Příloha č. 7** – Národnost obyvatelstva na území dnešního okresu Tachov podle sčítání lidu v letech 1910, 1921 a 1930
- Příloha č. 8** – Počty příslušníků menšinových církví při sčítání lidu v letech 1921 a 1930 (podle tehdejších politických okresů)
- Příloha č. 9** – Náboženské vyznání obyvatel okresů Tachov a Stříbro podle sčítání lidu v roce 1950
- Příloha č. 10** – Plocha lesních porostů dle polesí a plánovaná roční tržba
- Příloha č. 11** – Uhlíř Franz Herlisch u míříře mezi Hraničkami a Žebráckým Žďárem v létě roku 1929
- Příloha č. 12** – Bilance spotřeby dřevěného uhlí v roce 1779
- Příloha č. 13** – Železářské provozy na území Českého lesa
- Příloha č. 14** – Zdokumentované uhlířské placy na Tachovsku
- Příloha č. 15** – Výpal míříře mezi Hraničkami a Reichenau v roce 1936
- Příloha č. 16** – Řez mířířem
- Příloha č. 17** – Zachovalý uhlířský plac ve svahu, plnou čarou je vyznačen vlastní plac a přerušovanou čarou provedení terénní úpravy

Příloha č. 1 – Mapa politických soudních okresů v letech 1910–1938 a 1945–1949²³³

Mapa 1: Politické a soudní okresy 1910–1938 a 1945–1949
 — hranice politických okresů
 — dělení na okresy soudní
 — území dnešního okresu Tachov

Příloha č. 2 – Správní členění území dnešního okresu Tachov v roce 1939²³⁴

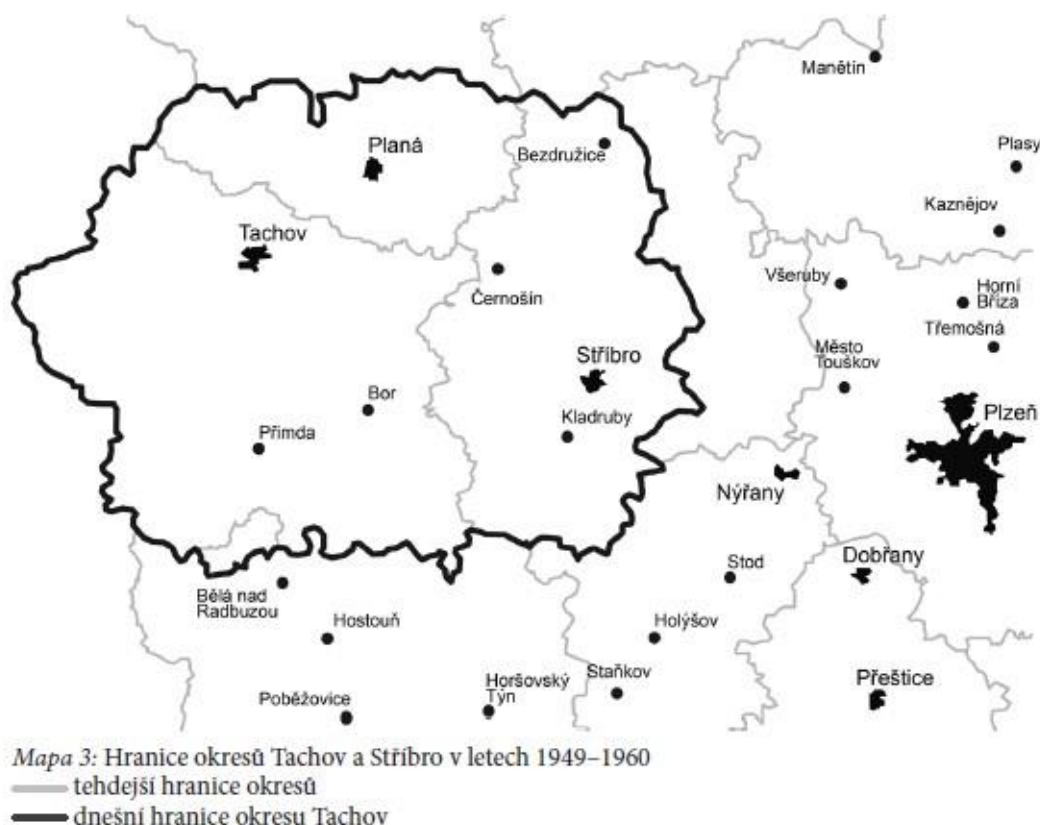

Mapa 2: Správní členění území dnešního okresu Tachov k roku 1939
 Landkreis Tachau
 Landkreis Mies
 část připojená k Landkreis Tepl
 — dnešní hranice okresu Tachov
 — hranice politických okresů z doby první republiky
 — hranice soudních politických okresů z doby první republiky

²³³ VÁNĚ, Jan a STOČES, Jiří. *Proměny katolické religiozity tachovského okresu v uplynulých letech*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Katedra sociologie, 2016. s. 47.

²³⁴ Tamtéž, s. 52.

Příloha č. 3 – Hranice okresů Tachov a Stříbro v letech 1949–1960²³⁵

Příloha č. 4 – Vývoj počtu obyvatel ve vybraných obcích Tachovska v 19. a 20. století²³⁶

Obec / Rok	1869	1890	1900	1910	1921	1930
Tachov	3857	4290	5217	6322	6419	6825
Lesná	1205	1142	1034	1047	994	872
Milíře	1859	1843	1852	1910	1825	1720
Bažantov	367	305	275	290	347	251
Jedlina	989	648	539	620	602	620
Stará Knížecí Huť	697	392	371	329	355	325
Zahájí	579	393	371	337	326	304
Pavluv Studenec	2146	1487	1527	1453	1411	1451
Porečev	919	711	718	694	673	589

²³⁵ VÁNĚ, Jan a STOČES, Jiří. *Proměny katolické religiozity tachovského okresu v uplynulých letech*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Katedra sociologie, 2016. s. 54.

²³⁶ FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. s. 19. ISBN 978-80-261-0423-0.

Příloha č. 5 – Data o využití ploch v ZÚJ Lesná u Tachova (v hektarech)²³⁷

Plocha / Rok	1845	1948	1990	2000
Orná půda	320.5	275.0	269.8	41.9
Trvalé kultury	3.7	4.1	3.8	3.9
Louky	186.9	196.3	99.4	327.4
Pastviny	109.4	65.0	29.9	18.2
Zemědělská půda	620.5	540.4	402.9	391.4
Lesní plochy	859.8	936.3	1033.2	1033.1
Vodní plochy	5.9	5.3	17.4	17.6
Zastavěné plochy	6.0	6.7	6.9	7.3
Ostatní plochy	20.8	24.0	52.5	63.3
Jiné plochy	32.7	36.0	76.8	88.2
Celkem	1513.0	1512.7	1512.9	1512.7

Příloha č. 6 – Religiozita na Tachovsku podle sčítání lidu z let 1910, 1921 a 1930²³⁸

	1910		1921		1930	
	počet	procenta	počet	procenta	počet	procenta
Obyvatel celkem	90 008	100	89 343	100	88 213	100
Římskokatolické vyznání	88 690	98,54	87 875	98,36	86 681	98,26
Evangelické vyznání	193	0,21	315	0,35	410	0,47
Židovské vyznání	1 120	1,24	868	0,97	648	0,73
Československé vyznání			27	0,03	125	0,14
Jiné vyznání	5	0,01	81	0,09	36	0,04
Bez vyznání			177	0,20	313	0,36

Příloha č. 7 – Národnost obyvatelstva na území dnešního okresu Tachov podle sčítání lidu v letech 1910, 1921 a 1930²³⁹

	1910 (obcovací řeč)		1921 (národnost)		1930 (národnost)	
	počet	procenta	počet	procenta	počet	procenta
Celkem	90 008	100	89 343	100	88 213	100
Německá	89 122	99,02	86 561	96,88	84 359	95,63
Česká/československá	415	0,46	1 740	1,95	3 067	3,48
Židovská národnost			78	0,09	93	0,10
Jiná	7	0,01	122	0,14	12	0,01
Cizinci	464	0,51	842	0,94	682	0,78

²³⁷ FATKOVÁ, Gabriela; aut. kol. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014. s. 19. ISBN 978-80-261-0423-0.

²³⁸ VÁNĚ, Jan a STOČES, Jiří. *Proměny katolické religiozity tachovského okresu v uplynulých letech*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Katedra sociologie, 2016. s. 48.

²³⁹ Tamtéž, s. 48.

Příloha č. 8 – Počty příslušníků menšinových církví při sčítání lidu v letech 1921 a 1930 (podle tehdejších politických okresů)²⁴⁰

	Politický okres Tachov		Politický okres Planá		Politický okres Stříbro	
	1921	1930	1921	1930	1921	1930
Řeckokatolická	4	4	59	3	9	27
Pravoslavná	0	2	2	3	6	23
Starokatolická	6	1	1	5	40	24
Československá	6	63	10	31	268	548
Evangelická	114	128	103	153	994	1 955
z toho a. v.	80	106	100	131	240	302
z toho ČCE	27	22	2	22	736	1 625
ostatní evangelické	7	0	1	0	18	28
Židovská	408	310	245	189	703	542
Jiné	3	8	3	2	8	7

Příloha č. 9 – Náboženské vyznání obyvatel okresů Tachov a Stříbro podle sčítání lidu v roce 1950²⁴¹

	Okres Tachov		Okres Stříbro	
	počet	procenta	počet	procenta
Celkem obyvatel	17 504	100	23 015	100
Římskokatolické	13 641	77,93	17 775	77,23
Řeckokatolické	928	5,30	149	0,65
Pravoslavné	500	2,86	819	3,56
Československé	1 178	6,73	1 121	4,87
Evangelické celkem	693	3,96	1 869	8,12
z toho ČCE	489	2,79	1 600	6,95
z toho německé a. v.	3	0,02	14	0,06
z toho Jednota českobratrská	0	0	9	0,04
z toho a. v. na Slovensku	191	1,09	85	0,37
z toho h. v. na Slovensku	2	0,01	42	0,18
Jiné evangelické	8	0,05	119	0,52
Jiné křesťanské	9	0,05	4	0,02
Židovské	9	0,05	4	0,02

²⁴⁰ VÁNĚ, Jan a STOČES, Jiří. *Proměny katolické religiozity tachovského okresu v uplynulých letech*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Katedra sociologie, 2016. s. 50.

²⁴¹ Tamtéž, s. 54.

Příloha č. 10 – Plocha lesních porostů dle polesí a plánovaná roční tržba²⁴²

Tabulka 1 - Plocha lesních porostů dle polesí a plánovaná roční těžba ⁴⁾

Polesí	Plocha porostů					Sa: [ha]	Plánovaná roční těžba		
	mýtných	0-10 letých	15 letých	20-40 letých	paseka		tvrdé dřevo	měkké dřevo	celkem
	[ha]	[ha]	[ha]	[ha]	[ha]		[m ³]	[m ³]	[m ³]
Výšina (Ringelberg)	586,33	97,53	137,23	97,53	30,50	949,12	867,51	3 473,82	4 341,33
Jalový Dvůr (Galtenhof)	791,75	-	5,18	-	36,54	833,47	2 005,29	2 005,29	4 010,58
Obora (Thiergarten)	910,28	-	12,66	-	21,00	943,94	2 249,10	2 250,99	4 500,09
Milíře (Brand)	755,79	-	17,26	-	37,98	811,03	2 502,36	1 253,07	3 755,43
Pavlův Studenec (Paulusbrunn)	1 162,60	-	-	-	56,68	1 219,27	3 451,14	3 451,14	6 902,28
Zlatý Potok (Goldbach)	1 162,60	-	13,81	-	99,26	1 275,66	4 379,13	2 188,62	6 567,75
Nový Losimtál (Neu-Losimthal, Jedlina)	897,05	-	40,28	-	87,46	1 024,79	1 729,35	3 458,70	5 188,05
Žebráky (Petlarn)	326,25	-	7,48	-	13,52	347,25	529,20	1 073,52	1 602,72
Slatina (Lohhäuser, Lochhäusel)	420,62	231,89	232,75	231,89	15,25	1 132,39	395,01	3 560,76	3 955,77
Tři Sekery (Dreihacken)	282,81	282,81	283,10	282,81	25,03	1 156,55	221,13	2 434,32	2 655,45
Tachov (Tachau)	71,06	-	89,47	-	5,18	165,72	-	642,60	642,60
SA:	7 367,13	612,23	839,22	612,23	428,39	9 859,19	18 329,22	25 792,83	44 122,05
	75,00%	6 %	8 %	6 %	5 %	100 %	42 %	58 %	100 %
zásoba [m ³ /ha]	400	± 0	5	150	0	-	-	-	-
zásoba [m ³]	3 000 000	± 0	4 000	90 000	0	3 094 000	-	-	-

Pozn.: Zásoba odhadnuta dle současných dostupných dat. Měrné jednotky pro přehlednost přepočteny.

²⁴² KADERA, Jiří. *Surovinová základna železářských provozů v prostoru Českého lesa – Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany*. Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2011. s. 85. ISBN 978-80-904794-1-8.

Příloha č. 11 – Uhlíř Franz Herlisch u mílře mezi Hraničkami a Žebráckým Žďárem v létě roku 1929²⁴³

Příloha č. 12 – Bilance spotřeby dřevěného uhlí v roce 1779²⁴⁴

	dřevěné uhlí		Dřevo m ³	podíl
	kbelík	m ³		
vysoká pec	20 400	7 730	14 000	41%
plechový hamr a cínovna	3 480	1 320	2 400	7%
pět tyčových hamrů	24 000	9 100	16 500	49%
dva cánové hamry	1 320	500	900	3%
SA:	49 200	18 650	33 800	100%

²⁴³ HLÁVKA, Jiří a KADERA Jiří. *Historie železářství a uhlířství v Českém lese. Planá: Hornicko-historický spolek, 2010. s. 198. ISBN 978-80-254-9433-2.*

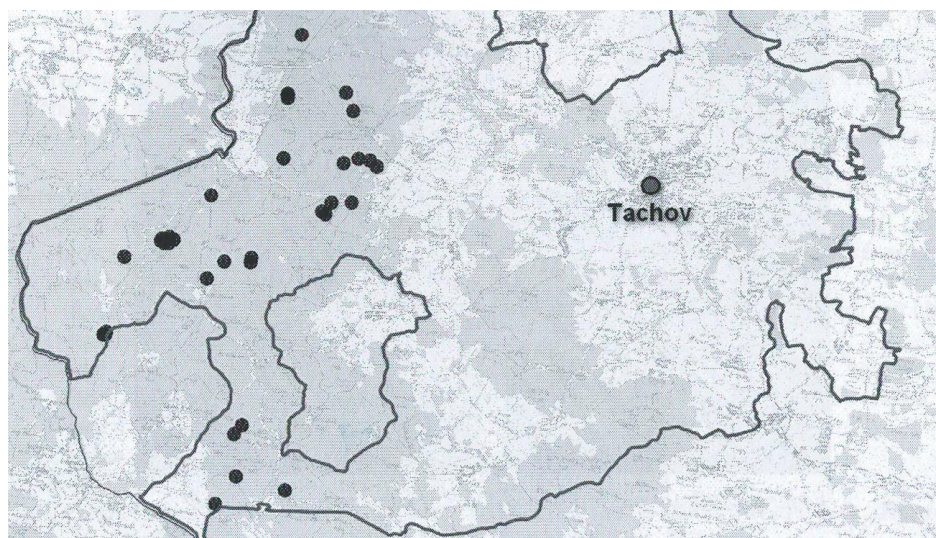
²⁴⁴ KADERA, Jiří. *Surovinová základna železářských provozů v prostoru Českého lesa – Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany. Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2011. s. 87. ISBN 978-80-904794-1-8.*

Příloha č. 13 – Železářské provozy na území Českého lesa²⁴⁵

²⁴⁵ HLÁVKA, Jiří a KADERA Jiří. *Historie železářství a uhlířství v Českém lese. Planá: Hornicko-historický spolek, 2010. s. 31. ISBN 978-80-254-9433-2.*

Příloha č. 14 – Zdokumentované uhlířské placy na Tachovsku²⁴⁶

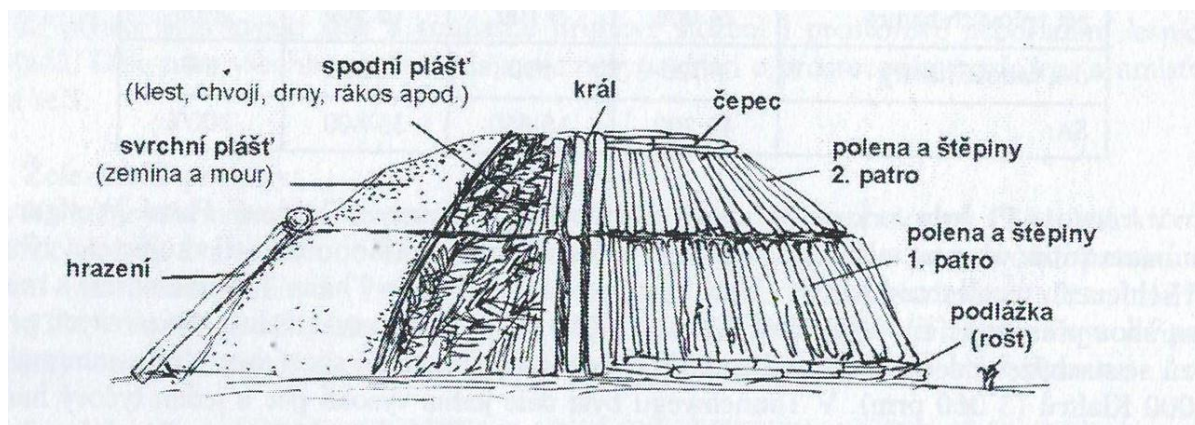
Příloha č. 15 – Výpal milíře mezi Hraničkami a Reichenau v roce 1936²⁴⁷

²⁴⁶ KADERA, Jiří. *Surovinová základna železářských provozů v prostoru Českého lesa – Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany*. Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2011. s. 89. ISBN 978-80-904794-1-8.

²⁴⁷ HLÁVKA, Jiří a KADERA Jiří. *Historie železářství a uhlířství v Českém lese. Planá: Hornicko-historický spolek, 2010. s. 199. ISBN 978-80-254-9433-2.*

Příloha č. 16 – Řez milířem²⁴⁸

Příloha č. 17 – Zachovalý uhlířský plac ve svahu, plnou čarou je vyznačen vlastní plac a přerušovanou čarou provedení terénní úpravy²⁴⁹

²⁴⁸ KADERA, Jiří. *Surovinová základna železářských provozů v prostoru Českého lesa – Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany*. Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2011. s. 88. ISBN 978-80-904794-1-8.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 88.